

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

ЗМІСТ

Рік XXVIII **Березень — Квітень 1976** **Ч. 3-4 (331-332)**

"INDEPENDENT UKRAINE"
Published by: Ukrainian-American Publ. and Prtg. Co., Inc.
2315 W. Chicago Avenue CHICAGO, ILL. 60622, U.S.A.

Editor in Chief Denys Kwitkowsky
Головний Редактор: Денис Квітковський

Орган Організації Державного Відродження України (ОДВУ) та Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій (ІСНО)

Редакційна Колеґія:
Зиновій Книш
Степан Куропась — Голова Видавничої Спілки
М. Михалевич

Адреса Редакції:
DENYS KWITKOWSKY
7012 Michigan Avenue
DETROIT, MICH. 48210, U.S.A.

Адреса Адміністрації:
INDEPENDENT UKRAINE
2315 W. Chicago Avenue
CHICAGO, ILL. 60622, U.S.A.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИЦТВ «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

В Англії:

Mr. O. Semeniuk
41 Farfield Ter.
Bradford, BD9 5AW
West Yorkshire, England

В Німеччині:

Dr. Yakiw Makoweckyj
8 Muenchen 80
Ayingerstrasse 23/II r.
West Germany

В Австралії:

Mr. T. Topcij
93 Blamey Cr.
Campbell, A.C.T. 2601
Canberra, Australia

В Арґентині:

Mr. Bohdan Kowal
Rivadavia 1569 1033
Buenos Aires
Argentina

У Франції:

Mr. Basile Moulek
34, rue de la Belle-Ile
77500 Chelles, France

В Канаді:

Mr. M. Seleshko
297 College Str.
Toronto. Ont. M5T IS2
Canada

Mr. Iwan Chochlacz
7753 Jean Chevalier
LaSalle, Quebec H8N 1G8
Canada

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік XXVIII Березень — Квітень 1976 Ч. 3-4 (331-332)

Денис Квітковський

ЩЕ КІЛЬКА ДУМОК ДО «ПРОБЛЕМИ ПЛЮЩ»

Від часу визволення Леоніда Плюща з большевицької марксистської тюрми народів, п. н. СССР, українська спільнота поза межами України присвячує чимраз більше уваги як особі Плюща, так, особливо, його політично-ідеологічним та . . . релігійним поглядам. Сталося це так тому, що Леонід Плющ був — і є дуже щедрий на декляраціі-заяви. Ми звикли до того, що політично наставлені люди говорять тільки те, що треба, або те, що їх питають. У зв'язку з появою серед нас Леоніда Плюща, нам — і світові взагалі — не було, наприклад, дуже цікаво знати, чи є він марксистом чи . . . націоналістом, віруючим християнином або релігійною особою взагалі — чи атеїстом. Але Плющ уважав чомусь за відповідне робити, і то прилюдно, такі "деклярації віри".

Але, можливо, так і краще, бо це дає нам змогу побачити й ознайомитися багатосторонньо хоч із однією українською т. зв. підсоветською людиною. Кажемо "з однією", бо напевно не всі наші "підсоветські" люди підходять під один стандарт. Людина, навіть у такій поліційній державі як російська СССР, не перетворюється в бездушного автомата, в робота. Це, зрештоою,твердить і Плющ, характеризуючи поодиноких наших борців за українську свободу, борців за національну й особисту гідність наших людей у сучасній Україні.

То ж розглядатимемо "проблему Плющ, як **один** із багатогранних виявів української людини в її змаганні за відзискання національної самобутности й людської гідности в незалежній суверенній українській державі. Не забуваймо, що ще в Парижі, негайно після свого визволення, Плющ, у своєму інтерв'ю для французького денника «Ле Монд», заявив, що він є за самостійну українську державу. Тому всі його дальші заяви й твердження треба розглядати в світлі цього засадничого твердження. Він ніколи ніде цього не заперечив.

В світлі всього, що дотепер знаємо (а для цього найкращим джерелом є дотепер денник «Свобода» в Америці та «Українське слово» у Франції) хочемо висловити такі наші міркування:

Поперше, ми мусимо дивитися на Плюща як на **українську людину,** з усіма її позитивами й негативами. Навіть якщо розцінювати Плюща як біблійного «блудного сина», то і в цьому випадку нас зобов'язує -біблійна» розв'язка цієї ділеми, тобто батьківська любов і прощення. Плющ говорив дотепер забагато (напр., про свій нездефінітований "нео-марксизм", **і** то з "людським обличчям" та марксизм, який випливає не так з "учень" Маркса' як із "християнських ідей"); говорив він непотрібно (напр., про свій атеїзм), не до теми (напр. посередня оборона зрадникія Розенберґів у Нью-Йорку) тощо. Але, як сказано так і краще. Ми ж мали перед собою укра-

їнську **"совєтську"** людину в повній її душевній і інтелектуалній наготі, людину твердих принципів, але рівночасно людину і н д о к т р и н о в а н у, людину, якій р е ж и м полоскав мозок на протязі років. Ми, очевидно, мусимо бути навіть раді, що з того московсько-большевицького пекла, з майже трилітнього перебування в "психушці" Плющ таки задержав своє людське обличчя — хоч має воно на собі незатерті залишки довголітніх знущань.

І тому, подруге, ми мусимо навчитися шукати й знаходити спільну мову з такими "совєтськими" людьми як Плющ. Плющ не єдиний. В Україні матимемо тисячі або й мільйони Плющів. Їх ні не сховаємо за пазуху, ні не заперечимо. Москва століттями "господарює" в Україні не тільки українським майном, але й українськими душами. Вона ж тримає наші "голови" в "московському морі" зо злочинним наміром втопити їх у тому московському морі. От навіть українська "грязь Москви" вже явно й славно говорить про "влиття" чи ліпше"втоплення" українського народу в "новій історичній дійсності" — в "совєтському (читай російському) народі". Ми мусимо числитися з цією загрозливою дійсністю й шукати шляхів гідного виходу з неї.

Наш спільний знаменник — це самостійна, суверенна українська держава — а, якщо так, то й наша остаточна мета та сама. Не сміємо допустити до того, щоб роз'єднали нас різні **шляхи** до цієї **спільної** мети. В цьому ми мусимо виходити із засади, що не в "нас" тільки, і не в "них" є остаточна правда. Є вона в усіх нас разом. Тож мусимо **зрозуміти** себе й найти спільну мову до спільної мети.

Прикладом християнської любови й української національної мудрости повинен бути для нас Владика Мстислав, Митрополит УАПЦеркви. Він, як голова комісії опіки над політичними в'язнями з СССР та сателітних країн при СКВУ, перебуваючи в Європі, перестерігав Плюща перед заскорими його виступами перед чужими і своїми, але, коли Плющ не послухав цієї перестороги, Владика так зформулював наше становище в цій справі:

"Нам треба взаємно пізнатися, нам треба зблизитися, нам треба пізнати й зрозуміти людину, яка ясно призналася до українства, визнала конечність незалежности України . . . Хоч приїзд Плющів ще передчасний (приїзд до Америки - замітка Д.К.), то коли це вже сталося, будьмо кращі, обіймімо серцем і душею родину Плющів, їм бо треба тепла від нас, бо в них є багато тепла до нас — я це знаю" (див. «Свобода» з 2-го квітня 1976 р.

В цьому ж дусі християнської любови до найблищого ближнього приймав Митрополит Мстислав "безбожника" Плюща в осередку Української Православної Церкви поза Україною — в Бавнд Бруку. І це правильно.

Неправильно було запрошувати Плюща на публічний, до того ж штучно зліплений виступ в Нью-Йорку Виступ цей був передчасний, не підготований і навіть дивний.. Дивний, бо з якої рації колишній український політичний в'язень має заплутуватися в цілком чужу йому тематику, тематику яка не є зв'язана ані з українським визвольним рухом, ані за станом т. зв. політичних дисидентів у СССР, ні з умовами в "психіятричних шпиталях" — тюрмах московської СССР. Пощо було везти Плюща з Парижу до Нью-Йорку, коли він не мав чого сказати тисячам зібраних учасників у Мангатан Центрі ? У справі Розенберґів навіть жиди не говорять, бо знають, що як когось засудять в ЗСА, то він напевно має дуже тяжкі провини на своїх плечах. До того, яке право мав Плющ втручатися у дійсно чисто-внутрішні справи Америки ? Адже справа Розенберґів — це справа кримінальна, справа державної зради, а не політична. Але . . . хтось несовісно використав необізнаність Плюща, а "хтось", тобто українські спонсори, не допильнували — або не хотіли допильнувати ? — гідности виступу свого земляка.

Але в зв'язку з цим фатальним виступом виринає питання: яка була мета, що очікували від Плюща україн-

ські аранжери цього виступу в Нью-Йорку ? Знаємо, що промотором і аранжером приїзду й виступу в Нью-Йорку Леоніда Плюща був Комітет оборони совєтських політичних в'язнів. Д о б р а п р а к т и к а вчить нас, що г о с п о д а р **(в цьому випадку** вищезгаданий комітет) завжди знає, що говоритиме його гість (в цьому випадку, Леонід Плющ). Мусів знати про це й комітет оборони совєтських політичних в'язнів. А якщо так, то яка мета була, що хотів осягнути прилюдними виступами Плюща згаданий комітет ? Тим більше, що цей же комітет улаштував Плющеві ще один виступ дня 3 квітня в Методиській церкві при 133 вест 4 вулиці в Нью-Йорку.

Цей другий виступ Плюща згаданий комітет улаштував "при співучасті американської соціялістичної партії, жидівської партії Бунд та американських троцькістів" (див. «Свобода» 7 квітня 1976). І хоч і на цьому зібрані Леонід Плющ був головним промовцем, то як він, так і інші промовці говорили про все, тільки не про Україну . . . Тільки іранський політичний діяч говорив до теми: він говорив про переслідування політичних дисидентів **в Ірані,** а не в Чіле. . . До теми виступів Плюща в Нью-Йорку ще думаємо повернутись, але мені здається, що Комітет оборони совєтських політичних в'язнів винен українській громаді звіт і виснення, з якою метою запрошено Леоніда Плюща до Америки ? Якщо не дістанемо відповіді, дамо наші коментарі на основі того що знаємо з преси.

***

У зв'язку з виступами Леоніда Плюща в Америці, одне питання напрошується, щоб йому присвятити дещо уваги. А це: за що сидів Леонід Плющ у психіятричній тюрмі ? За марксизм ? За атеїзм ? За оборону Розенбергів ? За протест проти знущань над політичними в'язнями в Чіле ? За троцькізм ? Очевидно, що ні. За що ж тоді ? За Україну, — сказав би Шевченко. А якщо так, то чому по-мачушиному трактували Україну в Америці як Плющ, так і його спонсори з Комітету оборони політичних в'язнів у СССР ? Чи думають вони, що проблема України не може бути світовою проблемою ?

На зібрані 3 квітня в Нью-Йорку, де головним промовцем був Леонід Плющ, про Україну й українську проблему майже не говорено. Не говорилося там і про українських в'язнів та про т. зв. рух спротиву в Україні. Україну згадувано тільки на маргінесі, а не як основну проблему. Тільки іранський промовець, як уже згадувано говорив про політичні переслідування **в Ірані — і тільки в Ірані.** І в цьому замовчуванні українських визвольних змагань, в цій неоправданій "соромливості" видвигати українську проблему як основну, світової, універсальної ваги проблему є одне з наших нещасть.

Ми завжди виявляли певний комплекс меншевартости в **видвиганні** української визвольної ідеї, тому крилися за всякі "універсальні" ідеї, такі як панславізм або інтернаціоналізм. Українська проблема, в порівнанні до "універсальних" проблем, уважалася другорядною, льокальною.

Але ми часто забуваємо що і найуніверсальніша ідея не є силою в собі, не діє самостійно й безпосередньо. За кожною універсальною ідеєю завжди стоїть якась "льокальна" сила, яка використовує цю ідею для своїх власних цілей. За універсальними ідеями панславізму чи інтернаціоналізму стояла завжди Москва й використовувала ці "універсальні" ідеї для своїх льокальних, бо російських цілей.

І Плющ прийшов до нас з "універсальною" ідеєю марксизму. Він заявив, що він є українського роду, він навіть за самостійну Україну, але світові не проголошує він **української національної ідеї,** але проголошує марксистський (псевдо) — інтернаціоналізм. Його спонсори — Комітет оборони **совєтських** політичних в'язнів, з його речником на чолі, на влаштовані для Плюща імпрези не **запросили ні одного українця,** — тому, **мабуть** що темою тих імпрез знов була справа "совєтських", а не українських політичних в'язнів. "Совєтський" в'язень має для наших універсалістів посмак

інтернаціоналізму або універсального гуманізму, а український політичний в'язень — це знов заносить льокальщиною, політичною обмеженістю, тож як іти в світ з такими "дрібними" справами ? — думають наші "універсалісти".

Без сумніву, є ідеї, які мають ширше, універсальне значення. Таку універсальну ідею, наприклад, ідею прав людини — проголосила **Французька Революція.** Але зродилася ця універсальна ідея не як вислід якогось "всесвітнього змагання", не як вислід творчої думки людства; ні, "людство" не думає. Універсальна ідея прав людини була природним плодом **французької** людини, яка боролася за **свої** людські й національні права, а не за права "людськости" і не пішла ця ідея в світ у якомусь "універсальному" убрані, але знов — як **французька** Революція. **Універсальна** ідея прав людини народилася під французьким прапором і пішла вона в світ також під **французьким** прапором.

— X —

Іван Дзюба схоплює цю думку так: "Всі великі діячі світової культури, соціологи, історики, письменники, мистці — вбачали свою приналежність до людства й працею для нього в приналежності до своєї нації й праці для неї. Всі вони свій вселюдський гуманістичний патос виводили з свого високо розвиненого національного почуття й національної свідомости, без яких не бачили справжнього інтернаціоналізму" (див. Іван Дзюба, "Інтернаціоналізм чи русифікація", «Сучасність» 1968, ст. 34).

Національну свободу не здобувається під гаслом "універсальної" свободи, боротьби за "свободу для всіх". Бо хоч ідея свободи є універсальна, то здобувається вона й закріплюється малими частинами. Ідея свободи любується в різноманітності виявів і хоче, щоб здобувати її "льокальними" свободами. Нації, народи, які здобули собі свободу, здобули її індивідуально, для себе і в ім'я своєї індивідуальної й національної, а не універсальної ідеї. Індія, наприклад боролася за індуську свободу, а не за свободу "азійських народів" і почотів не за "універсальну свободу" Я певний, що Індія була б ще сьогодні чиєюсь колонією, якщо б вона була боролася не за індуську свободу, а за свободу азійських народів. Подібних прикладів є безліч.

Ми, українці, наприклад, боролися майже завжди, а особливо після славних часів Козаччини, не за **українську** свободу, а за україннську свободу в рамцях то панславізму, то "світового" гуманізму, то марксизму-інтернаціоналізму. Тому ми не маємо своєї держави. Ми ж боролися за неіснуючі в природі речі.Природа не знає, в практичному житті, "універсальної ідеї свободи", не знає "універсального" гуманізму. Вони ці великі універсальні ідеї, знаходяться завжди в окремих **національних** пакуночках з наліпками: Україна, Індія, Росія, Німеччина і т. д. і т. д. Тож не диво, що ми не знайшли нашої української свободи. Ми ж не "шукали" її в українському пакуванні, а "універсальної свободи'- не було . . . Тому ми попадали завжди під чиюсь свободу. А "чиясь" свобода - це люта мачуха для нас.

— X —

Боротися за свою свободу тільки — це еґоїзм. Але такий еґоїзм має своє оправдання в природі. Якщо горить ціле село то добрий господар гасить вогнь і рятує в першу чергу, свою **хату** не тому, що він еґоїст, але тому, що його перший обов'язок належить його родині, його дітям, його найблищому ближньому. Ми хочемо робити — і часто робимо — навпаки: рятуємо хату с у с і д а й л и ш а є м о нашу хату на поталу безпощадного, "еґоїстичного" вогню. А наслідок: мусимо йти жити в наймах, до сусіда, хату якого ми помогли врятувати. І живемо — в наймах.

Лекцію про "еґоїстичну", національну свободу прочитав на вечорі в Нью-Йорку дня 3 квітня іранець д-р Різа Барагані, який говорив про Іран, читаємо в звіті з цього вечора. І говорив він **тільки про Іран** і про **іранську** свободу. В той самий час "головний промовець" говорив про свободу всіх, про неіснуючу **"універсальну свободу"**, забуваючи, що авторитетно й переконуюче він може говорити тільки про

українську свободу. В Україні ж бо залишилися його друзі по крові, по боротьбі і по стражданнях. Хто має говороти за них в їх імені ? Солженіцин ? Солженіцин і його російські друзі говорять не про свободу для України й для інщих поневолених Москвою народів, але про "демократизацію" СССР і про задержання цієї колоніяльної імперії в її сьогоднішніх границях під назвою: Росія.

Ми повинні боятися нової "демократизації" Росії, знаючи попередню практику. Це тим більше, що сьогодні в російському СССР переводиться **насильна русифікація** всіх не-російських народів під облудним гаслом творення "советського народу".

Говорячи про "демократизацію" Росії, нові російські еміґранти з групи дисидентів — таких як Плющ — мають завжди на увазі **добро Росії,** а не гуманного людства. Солженіцин і його товариші всюди й завжди говорять тільки про рятунок Росії, а не людства, включаючи в цю "Росію" й поневолені нею народи. (В збірнику "Із-под ґлиб", наприклад, Александр Солженіцин, у статті, в якій критикує А. Сахарова, вживає терміну "советський народ" для окреслення понятгя "Росія" (див. анг. видання "Із-под ґліб" п. н. **"From under the rubble"**, Little. Brown & Co., 1975, p. 20). Для Солженіцина Україна є складовою, нероздільною частиною Росії. В його розумінні, поза межами "Росії" знаходиться тільки Транскавказія, Центральна Азія й Балтійські держави (див. там же, ст. 11).

— X —

Кожна людина має право визнавати й проповідувати навіть свої сни, свої мрії. Але ніхто не має права гратися з долею свого народу. Україна — поневолена нація. А в боротьбі за визволення поневоленої нації та чи інша доктрина внутрішнього режиму є другорядною справою. Я вважаю, що марксизм, як доктрина, на базі якої мавби постати новий світовий лад, збанкрутувала, не витримала іспиту життя. Це вже ствердив був і Ленін — якщо він взагалі вірив у марксизм —, запроваджуючи Нову Економічну Політику. Не вдався марксизм і Сталінові, хоч за його "марксистський експеримент" мільйони невинних людей заплатили життям. Сталін проголосив "соціялізм у одній країні" і тим самим офіційно признав, що марксистський інтернаціоналізм є утопією. Сьогодні в т. зв. СССР переводться **русифікація,** а не інтернаціоналізація, великої "советської" імперії, хоч іде вона під облудними кличами інтернаціонального марксизму-ленінізму. Про цю русифікацію України написав І. Дзюба, а не українські "шовіністи"

— X —

І такий парадокс: російські дисиденти на еміграції, і то всі без різниці, критикують і засуджують марксизм і соціялізм, а український дисидент на еміґрації чваниться своїм марксизмом. Російські дисиденти оспорюють існування **етичного** соціялізму взагалі, а український дисидент вірить у нього й шукає його. Російські дисиденти говорять тільки про добро **Росії,** а український дсидент бачить свою місію **не в обороні України,** але в проповідуванні свободи для американських шпигунів, політичних в'язнів у Чіле, переслідуваних жидів в Україні . . . І так далі.

Це напевно якесь непорозуміння. Бо, з одного боку, Леонід Плющ закликає українську еміґрацію не забувати своїх поневолених братів і сестер в Україні, аз другого боку, забуває їх. Бо навіть якщо він згадує про українських борців за свободу в Україні, то робить це він мимохідь і голос його губиться в лябіринті абстрактних марксистських, гуманітарних ідей, у хаосі боротьби за расову чистоту в Африці . . .

Плющ загубився в "універсалізмі", тому його світ не розуміє й відкидає. Не розуміє і відкидає звичайно тому, що Плющ не має "льокальної **універсальної** ідеї для своїх проповідей, Марксизм не є такою ідеєю.

Світ зрозумів і прийняв за свою ідею відновлення, ідею відродження **морального** моменту в житті не тільки одиниць,але і наробів, яку проповідує Солженіцин, Зрозумів світ цю ідею тому, що не повисла вона в повітрі як

певна абстракція, як якась невловима мрія, як кошмарний сон: Солженіцин ілюструє її, оживляє її на терпінні **російського** народу **(а не людства)** з рук кліки російських бюрократів. Солженіцин закликає світ: **"Рятуйте Росію!"** Конкретну, живу Росію. І світ навіть готовий поставити цього **російського** апостола побіч Сократа й Христа. (Бернард Левін з «Люндон таймс»).

Солженіцин стягнув універсальну ідею моралі до "льокальної" ідеї **російського** народу. З абстракції він зробив її конкретною дійсністю. Тому світ зрозумів його й приалухається до нього як до дійсного **російського** апостола.

Устами Валентина Мороза, український народ чекає на своїх, **українських** апостолів. На своїх одержимих, своїх людей віри. Людей, які жилиб Україною й для України. Нам треба людей типу Лук'яненка — пише В. Мороз,— який сказав у мордовському таборі: **"Коли б я був єдиним українцем на світі — я й тоді боровся б за Україну"** Валентин Мороз «Серед снігів».

Нам треба українських апостолів, які здобудуть свободу Україні не арґументами, але вірою. Нам треба таких апостолів, як мав їх Христос! "Обмежені, вузькі, неосвідчені, без будь-якого досвіду в справі пропаґанди, учні Ісуса були в повному розумінні слова маленькими людьми". "Мова авторів Нового завіту бідна до такої міри, що в кожного є свій маленький запас слів", — цитує Валентин Мороз з книжки Е. Рена "Апостоли". "І ці темні люди", — пише В. Мороз, — без досвіду, за короткий час зробили Римську імперію християнською. Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні . . . Не можливе без апостолів і сучасне українське відродження" (В. Мороз, «Серед снігів»).

Таким апостолом для України став сьогодні Валентин Мороз. І за те шанує його українська нація, в тому числі й Леонід Плющ. Тож чи не повинен піти апостольськими слідами Валентина Мороза й Леонід Плющ? Чи не цього українського апостольства чекають від нього його поневолені й переслідувані друзі в Україні? Не для них, але для України, за яку вони, як колись Шевченко, караються й мучаться, але не каються.

—X—

Для пригадки

ДЕРЖАВНОТВОРЧИЙ ЧИН

20 липня 1948 року, довершилося нарешті найсвятіше бажання цілої української нації. Консолідація українських політичних сил довкола одного центру: Українська Національна Рада стала Фактом. Цим нарешті увінчалися успіхом довголітні намагання Українських Націоналістів, коло яких працювали провідники Українського Націоналістичного руху від 1926 року.

Українська націоналістична молодь з захопленням вітає один український центр і засвідчує свою повсякчасну готовість за наші національно-державні ідеали боротися під одним проводом аж до побідного завершення наших змагань за Самостійну Соборну Українську Державу.

ШЛЯХ МОЛОДІ
ЖУРНАЛ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ МОЛОДІ
Ч. 6-7-8 (13-14-15)
червень -серпень 1948 р.

М. Антонович

РОСІЙСЬКІ ДИСИДЕНТИ І БОРОТЬБА УКРАЇНЦІВ ЗА ВИЗВОЛЕННЯ. *)

Усім нам аж надто добре відомий офіційний русифікаційно-імперіялістичний курс політики Москви в сучасному Совєтському Союзі. У найновішому 7-8 числі «Українського Вісника» маємо дуже добру працю **Етноцид українців у СССР** (ст. 33-147), де про різні аспекти русифікації сказано незвичайно реалістично фахово, й серйозно. Там згадано також, що нам всім, зрештою, також відомо, що й тепер, у найважчі хвилини поневолення, українці борються проти насильства, хоч боротьба ця приймає відповідно до умов, різні види й проходить у різних рамках. Постає питання — як цей рух українців сприймають, як на нього реаґують російські борці за права людини?

Звичайно — відповідати на це питання — не просто, з багатьох причин. Російські борці за громадські й людські права традиційно діють в загальних рамках свободи, справедливости, рівноправности тощо, не торкаючися водночас небезпечного й, принаймні для декого з них, неприємного національного питання в СоюзіССР ("вєдь ми же все люди!"). Ці відважні одиниці діють переважно в Москві, Ленінґраді та інших російських містах і дійсно іноді не знають, а часом і не дуже хочуть знати, що діється на периферії, на територіях поневолених Москвою народів, у галузі поза основним порушенням прав людини. Часто це — російські патріоти, які щиро думають і вірять, що національне питання в російській імперії можна розв'язати внутрішньо, без виходу згаданих народів з «російського коммонвелту» — термін, який тепер можна зустріти в деяких писаннях російських дисидентів.

У Москві є багато чужоземних посольств, кореспондентів, туристів, через яких можна завжди порівняно легко передати недозволені рукописи на Захід. Для нас, українців, це набагато важче, а вже зовсім трудно це переслідуваним малим народам — татарам та іншим. Коли ж ми все таки взялися за цю тему, то лише тому, щоб заохотити інших зацікавитися цією багатою й досить різносторонньою літературою, знання якої для нас, українців, необхідне. Мусить же хтось зробити перший крок у цьому напрямкові. Докладне знання того, чим живуть і що думають наші сусіди, є незвичайно важливою справою для нас усіх. В даному разі нам добре відомо, що думає офіційна Москва, але ми повинні знати, що думає неофіційна, яка завтра може стати офіційною.

Список видавництв, які публікують самвидавні російські твори, вже дуже імпозантний. Поминаючи світову пресу **Ді Тайм** (Лондон), **Лє Монд** (Париж), **Ню-Йорк Таймс**. **Дер Шпіґель, Ньюсвік** і **Таймс** (щоб назвати лише головніші), російську підпільну літературу у вільному світі можна читати в газетах і журналах **Руская мысль, Посев, Ґрани**. **Новоє Русскоє слово, Новъй Журнал** та інші, а окремі книжкові видання друкують: УМСА в Парижі. Фонд имени Герцена в Амстердамі. Флямандський комітет співпраці з Східною Европою та багато інших. Деякі речі видавали інші видавництва або й установи, деякі речі є на еміґрації, але лишилися невидані, а деякі, про існування яких ми знаємо, не попали ще на Захід *)

Уже цей неповний список виявляє багатсво російського самвидавного матеріялу. **) На цьому фоні тим

*) Коли я писав цю статтю, в першій половині 1975 р. мені ще не було відоме видання: "Національний вопрос в СССР. Сборник документов 1975 р.." яку пізніше перевидало видавництво «Сучасність» додавши лише іменний покажчик. На цей раз зібрання документів перевидано фототипічним способом з іменем Романа Купчинського як упорядника.

*) З вищесказаного ясно, що російські дисиденти в Москві, які передають матеріяли на Захід, водночас провадять цензуру того, що варто, а чого не варто передавати отже, з цього джерела нам немає чого сподіватися.

**) Повніший список і джерела подає в своїй доповіді на цій же конференції проф. Б. Боцюрків.

більше впадає в очі порівняно невеликий відсоток творів, присвячених національному питанню. Крім вищеназваних причин, треба тут вказати на небезпеку, пов'язану з заторкуванням національного питання. Навіть такий відважний і рішучий Александр Солженіцин у своєму "Листі вождям Совєтського Союзу", писаному ще коли він був там, лише загально згадав про те, що треба дати волю поневоленим "окраїнним" народам, а щойно в другій редакції він докладно пише на цю тему — після виїзду з Совєтського Союзу.

На жаль, треба зазначити одне: ми не маємо змоги перевірити, наскільки ці самвидавні твори редагуються на Заході. Інколи вони таку редакцію проходять! **Новий Журнал** деяких неприємних для росіян речей просто не друкує, а коли друкує, то відразу з спростуванням і відповідним насвітленням (як це було з деякими творами Бєлінкова).

Коли ми твердимо, що національне питання в російській самвидавній літературі порушується досить рідко, то з другого боку мусимо визнати, що борці за громадські права — росіяни свідомі, що іншим народам в СССР діється кривда, і про це вони часто згадують. Зокрема, багато про це пишеться в великому творі Александра Солженіцина «Архіпелаг ҐУЛаґ». Але й у цій праці, як і в інших, у яких згадуються переслідування національних меншостей в СССР, поряд із тим, немов одним духом, пишеться про переслідування росіян, про їхні терпіння й голгофу. Таким чином виходить, що всі народи однаково терплять у Совєтському Союзі. Зрештою А. Солженіцин — російський патріот, і від нього нема чого занадто багато сподіватися.

У вже згаданому листі вождям Совєтського Союзу Солженіцин пише: "Я бажаю добра всім народам; чим ближче вони до нас живуть, чим більше вони від нас залежні — тим палкіше. Але в першу чергу я занепокоєний долею власне російського й українського народів" (видання УМСА, ст. 7). Пишучи далі про винищування місцевого неросійського населення в північно-східній Росії і визнаючи це історичним гріхом, Солженіцин далі каже, що "цього тепер уже виправити ніяк не можна", і твердить, що ці народи, мовляв, не хочуть самі жити окремо (ст. 27). Щоправда, при цьому він обстоює припинення "опіки" над Східньою Европою, бо "не може бути й мови про насильне утримування в рамках нашої країни будь-якої нації на окраїні" (ст. 28). Цим ми зовсім не збираємося критикувати Солженіцина. Зокрема його лист вождям у обох редакціях — дуже розумна, глибока й цікава річ для вивчення Солженіцина. У цьому листі він, до речі, стверджує, що націоналізм — це сьогодні найбільша сила в світі! (ст. 37). Однак, і в національному питанні Солженіцину ще дуже далеко до Герцена.

Візьмемо другого великого російського сучасного письменника — Максімова. Мабуть, більшість із нас ознайомлена з його інтерв'ю про українське національне питання в «Сучасності» (Максімов, подібно як і Солженіцин, у літературних творах обминає українське національне питання). Загальний висновок з цього інтерв'ю такий: ну звичайно, теоретично я, як демократ, буду тішитися, коли б Україна стала самостійною, але я б таки хотів, щоб цього не сталося, адже ми маємо стільки спільних проблем . . . Надіймося, що цього не станеться. . . .

Ще виразніше, в традиційному дусі російських лібералів, національне українське питання обговорює Некрасов, член Спілки Письменників України, який не так давно об'їздив Канаду й Америку. Він залюбки буде твердити, що українські націоналісти не хотіли друкувати його творів в Українській РСР, а тому він мусів друкувати свої твори в Москві та Ленінґраді. Він буде складати вільнодумні заяви, але навіть притиснений до стіни не визнає, що Україна — це щось зовсім інше, ніж Росія, що це країна яка повинна б стати незалежною державою. На зауваження, чому російські письменники на Заході ясно не скажуть свого слова в українській справі, Не-

красов, каже, що покищо ще не час, або "прийде час, тоді ми скажемо своє слово" тощо. Очевидно така заява не по нутру, і росіяни проти волі визнають державність України, лише тоді коли українці їх поставлять перед доконаним фактом.

Звичайно, згадані три російські письменники сьогодні еміґранти, однак вони дуже правильно віддзеркалюють мислення багатьох росіян, які живуть в Совєтському Союзі. Ці люди, невдоволені совєтською владою, але люблять Росію й волюють її зберегти, коли вже не цілою імперією, то принаймні Наддніпрянську Україну й Білорусь врятувати для російського панування на тій підставі, що там є, мовляв' багато росіян (а ще більше русифікованих українців), які, нібито, самі хочуть лишитися при Росії. На найдальші компроміси тут готовий піти Солженіцин, але цього зовсім не досить. Треба ж мати на увазі що він вихованець військового середовища, отже — представник крайньо нетерпимих російських кіл.

Тут можемо навести ще один приклад: у творі Андрея Амальрика **Нежеланоє путешествиє в Сибирь** Нью-Йорк, вид. Гаркурт Брейс Йовановіч, 1970) описано як Амальрик познайомився з колгоспниками, засланими та іншими низовими росіянами. Він описує їх злодійкуватість, любов до московської лайки, ненависть до всіх інших, до інакшедумаючих, побачив їхню пасивність, приреченість та інші непривабливі властивості (сталінізм психологічний), і все ж з цього не робить висновків. На запитання про російських модерністів Амальрик відповідає, що знає Кандінського, Шаґала, Сутіна, Архипенка, Малевича . . . Як бачимо, тут він до росіян зараховує жидів і українця, а трохи згодом (ст. 144) говорить про "добродушного й хитрого хохла Шаповалова". В загальному, він був у районі, де були білоруси, поляки, татари . . .

Крім цієї центральної, так би мовити, групи, яка має багато відтінків і в колі якої нуртує досить багато різних думок та ідей, існує серед російських дисидентів крайня, шовіністична, єдинонеділимська, можна було б сказати навіть чорносотенська група, яка, виступаючи з одного боку проти совєтів, з другого хоче зберегти «єдіную неділімую»». (Журнал«Вече»). Серед них є різної масти російські шовіністи від монархістів (більше або менше закаптурених) до лівих соціялістів. Посередині є прихильники Росії типу уряду, який існував за Керенського, а є серед них і безпартійні, які ненавидять большевиків і яким байдуже хто прийде на їх місце, аби Росія лишилася могутньою й великою державою. Деякою мірою до цього типу росіян належать деякі члени релігійних сект, які так міцно вірять у свого Бога, що виступають проти національного питання "з релігійних міркувань". Представників цієї крайньої групи в її різних відтінках зокрема багато на Україні та в інших національних республіках. Про причини цього явища написано в останньому числі «Українського Вісника». Це — носії російського імперіялізму-шовінізму антисовєтського характеру. До цих кіл ще найближче старій російській еміґрації, хоч її табір дуже поділений і розсварений в наслідок впливів нової еміґрації з СССР та відношення до неї. Під впливом цих новоприбулих росіян, деяка частина старої еміґрації починає з резиґнацією говорити про те що Україна для Росії пропала. Звичайно, поряд із цим ця частина еміґрації таки надіється, що може й справді в СССР пощастило, як хвалиться Леонід Брежнев «раз назавжди розв'язати національне питання». Навіть в органі солідаристів «Грани» можна знайти заяви про те, що Україна зможе відділитися від Росії. Це дуже довгий шлях від спроб 1950-х років примусити українців стати на точку зору «непередрішенства».

Нарешті треба згадати й про найпрогресивнішу частину російських дисидентів у національному питанні. Цікаво, що це переважно жиди, хоч є між ними й несвідомі українці (за походженням) і декілька росіян. Взагалі, не треба забувати що в російському русі дисидентів, які борються за

громадські й людські права людини, від самого початку відігравали передову ролю жиди, як про це пише Рутман у **Новому журналі** ч. 112, ст. 291-292. У своєму гумористичному творі «Говорит Москва», до речі єдиному, який Данєль повинен був засудити на своєму суді, він дуже дотепно змалював характеристики різних народів Союзу ССР. Як ми знаємо, після свого засуду в мордовських таборах Данєль близько зійшовся з українськими в'язнями і став прихильником визвольної боротьби українського народу. Віримо, що коли він закінчить свій засуд і йому дозволять виїхати з Союзу ССР до Ізраїля, його голос пролунає ясніше й відкритіше в українському питанні, як дотепер. Врештою, Данєль не був першим. Як це не дивно, початок цьому зближенню, з жидівського боку, зробив ще покійний Ілля Еренбург.

Підхід до національної проблеми та її розв'язки в совєтському Союзі залежить у першу чергу від правильного розуміння характеру росіянина, пересічного, звичайного мешканця російських та зрусифікованих країн і районів у всіх республіках Совєтського Союзу. Пізнати цього пересічного росіянина не було кожному дано. Таке пізнання судилося на долю Амальрика, але він з цього належних висновків не зробив. Ці висновки за нього зробили інші.

Так наприклад невідомий автор «Посланія з СССР» (**Новий Журнал** ч. 78, 1965 р.) пише: "Совєтський режим виник в тій частині землі, яка являється напів-Азією, і з часом там запанував азіятський принцип. А азіятський характер — це хитрощі і головне — таємниці. Символ Азії — це китайський мур, який цілковито відгороджує країну від зовнішнього світу. Таким же муром брехні, заглушувачів і прикордонної охорони совєтський уряд відділив свої справи від власного народу і від зовнішнього світу".

Взагалі, це послання з СССР на Захід незвичайно цікаве. Воно порушує й національне питання, однак не українське, а балтийських народів і мадярів.

Коли ми вже при балтійських народах, то згадаємо «Поему гріха» в 116 книзі **Нового журнала»**. Совєтський солдат заблукав на Братський цвинтар, й це викликає в нього різні думки й рефлексії:

"На сірих плитах — імена і дати.
Лотиські рядом тут лежать солдати.
Що воювали не під нашим стягом,
А може й згинули в боях із нами.
Вони мовчать. Я написи читаю.
Тут все інакше. Тут земля не тая.
Вона зайнята-як колись — собою
І вперто почита **своїх** героїв.

На деяких нагробних плитах — стерті імена. Це, очевидно ті, які до смерти були рішучими ворогами Росії й росіян, і за те з ними, як каже поет, «наведено порядок». Їх немов депортовано — імена їх стерто. Однак, на одному такому постаменті без імени лежить квітка. Поет продовжує:

Так — хтось буває тут часами,
Кому плита без букв — не просто камінь
І хто очима строгими своїми
Читає знов на ній те ж саме ім'я,
Знане йому, а нам чуже . . .

Але на тому цвинтарі поховано й совєтських вояків — вкладено їх в чужі могили. Поема переплетена сентенціями про те, як совєтські вояки, не розуміючи чому — йшли до чужих країн, «придивлялися, як горить Варшава», бо Сталін чекав, поки Гітлер знищить тих, які з ним могли б непогодитися, а потім ішли на Прагу, щоб позакривати газети, які там виходили раніше. І так усе життя додає поет — "ми летимо в кмряві і топчемо ввесь світ: за що, навіщо? — ми забули! А все ж таки нас несе, і нам всього мало, і гине все, на чім життя стояло. І гинемо ми, перетворюючись у звірів, і брешемо, щоб світ думав, що ми інакші. Несучи брехню, як прапор — ми всі обмануті. Ми давно переступили всі межі дозволеного, і нема цьому кінця. А найгірше, що інші нам вірять, і немає повернення, і своїми силами з цього вирватися не можна"; і поет порівнює це з тим, що "чорт накрутив у середині землі машину, яка, мовляв, нас усіх крутить".

Говорячи про людей, які дійшли до правильного розуміння національного питання, згадаємо, й ген. Григоренка. Походить він з південноукраїнського села Борисівка. Своєю працею,трудом і відвагою він здобув звання генерала й багато відзнак. І ось після війни він приїхав на рідну Україну (картина, яку використав Довженко в фільмі про Каховське море), і до нього почали приходити сусіди й нарікати на несправедливість. Декому він допоміг, але водночас викликав гнів «естаблішменту» за те, що вмішується в не свої справи. Потім прийшла справа татар, і ген. Григоренко з запалом взявся їх обороняти; за це його арештували й на досить довгий час запроторили в лікарню для психічно хворих.

Як це дивно, щойно татарське питання звернуло його увагу й на рідне, українське, хоч він уже не мав змоги тут виступати. Зрештою, він уважав, що українці сильніші, а тут слаба нація потребує охоронця. Наведемо кінцевий уривок з його оборонної промови, якої він вже не міг виголосити в Ташкенті, бо там його арештували: "Хто ж злочинці? Ті, що борються за національну рівноправність свого народу, чи ті, хто . . . продовжує політику ґеноциду в відношенню до кримських татар?"

Найяскравішим у цій групі людей-борців за громадські права, що розумів глибинно суть Росії і труднощі національного визволення інших народів, був, без сумніву Аркадій Бєлінков. Ми бачили в «Поемі гріха самообвинувачення Коржавіна, але все ж загально автор обмежується традиційним російським безвиходом з гріха й закінчує свою поему; «Спаси нас, Господи, прости й помилуй нас!». Отже, ніби все в порядку, і навіть каяття є. Бєлінков іде далі! Він твердить що вся російська традиція побудована на рабстві на брехні, на підлабузництві. Щоб доказати це він бере "найсвітлішу" сторінку російської історії «Декабристів» і в докладному аналізі, на базі праці Піксамова, показує, як вони негідно трималися на слідстві, як каялися, наговорювали один на одного, засуджували свої вчинки й думки, що їх вони плекали, як їх засуджувало слідство включно з найблищою ріднею, як навіть Пушкін виступив проти них. Він продовжує цю нитку доказуючи, що й пізніші, так звані передові діячі такі ж самі. Наприклад Некрасов написав оду «Муравйову-вішателю». Коротко: для Бєлінкова большевизм — це суто російське явище, Росія завжди була тюрмою народів і народа а інтеліґенція завжди підла в тій країні.

Він послав свою працю про «Декабристів» редакторові «Нового журнала», однак той не надрукував статті, і вона появилася пізніше в Новом колаколє», єдиному збірнику на еміґрації, який справді каже прикру правду росіянам про Росію та їх традиції. Звичайно, російське еміґраційне суспільство його засудило, а йому це було тим легше зробити, що Бєлінков був жидом. Звичайно гіркої правди ніхто не любить, зокрема коли СССР добивається таких успіхів, якими гордиться кожний росіянин, навіть антибольшевик.

А все ж на нашу думку, єдиний Бєлінков, поставив крапку над і, ясно бачить, що традиційне биття в груди російської інтеліґенції ні до чого не доведе, бо, попросивши прощення в Бога, така людина стає «чистою» і знов береться за своє діло — йде мудрувати, поневолювати, брехати. Росія може врятувати світ не брехнею, не молитвою, а справжнім переродженням, у яке, до речі, Бєлінков, добре знаючи Росію, не дуже вірить. І тому він перестеріґає інші народи, поневолені Росією' щоб вони не вірили в майбутню російську революцію, бо навіть якщо така буде, то знов до влади прийде хтось, хто зуміє маси населення "в з я т и з а м о р д у" і знов буде поневолювати, вбивати, брехати — ще гірше ніж перед тим. Це менто є найціннішим ствердженням Б.лінкова. тим більше, що писане воно в російському журналі для росіян.

Звичайно, нам треба до цього питання постаратися підійти також із

точки зору росіян, чи то на еміґрації чи там, в СССР. Ніхто ж не хоче добровільно віддавати територію до якої він звик, яку — правильно чи неправильно — вважає своєю, з якою пов'язані економічні користі. Знайдіть мені поляка, який погодиться тепер, що Львів і Галичина раз назавжди пропали для Польщі! А з того часу, як Польща втратила Галичину, минуло понад 35 років. Дотепер ще існує певна кількість поляків, які й Правобережну Україну вважають своєю землею! Цю паралею ми вжили на те, щоб пояснити, що жодний росіянин не схоче добровільно віддати Україну й буде намагатися її втримати, та як намагався Керенський, Денікін, Ленін і кожний наступний керівник Росії. Щойно після тривалого незалежного існування України російський народ погодиться з фактом її самостійного існування.

Тут ми й бачимо розв'язку питання, чому українські борці за громадські й людські права в СССР ідуть своїм власним шляхом, обмежуючися в найкращому разі до інформацій, що їх отримує від них редакція «Хроніки поточних подій». Очевидно, що визвольна війна 1917-1920 рр. й діяльність націоналістів в 1941-43 рр. не пройшли марно, і хоч теперішні борці за громадські та людські права в Україні не творять своїх організацій і працюють незалежно, але науку з історії вони витягли правильну — набагато правильнішу, ніж дехто на еміґрації, хто доказує свою незрілість, роздаючи окраїнні українські землі сусідам без найменших підстав, чи намагається входити в "контакти" та переговори з ворогом, який зовсім не спішиться визнавати за українцями будь-якого права на наші, історично, етнографічно та культурно, землі.

Дай Боже, щоб наші передові діячі в Україні лишилися на своїх правильних позиціях і далі не йшли на назовні дуже гуманні, привабливі- загальні "вселюдські" "широкі", "всеобіймаючі", "братерські" чи які там гасла: на цьому українська справа двічі дуже попеклась: перший раз за 1870-1880-х років коли наші революціонери пішли в спільний, "ширший" табір боротьби разом з російськими революціонерами проти царського самовластя і гинули за чужу справу, а вдруге - на початку цього століття, коли наші молоді тоді соціялісти в ім'я соціялістичного братерства йшли масово в російські соціялістичні партії і проповідували братерітво з росіянами в ім'я боротьби з царатом. Обидва рази це скінчилося катастрофою, за яку ми дотепер платимо ріками крови наших найкращих.

У всякому разі- сьогодні ще немає підстав до співпраці українських борців за громадські й людські права з російськими дисидентами. В найкращому разі, з ліберальними й демократичними росіянами ми не повинні сваритися, ми можемо використовувати їхні намагання здобути більше свободи але мусить бути свідомість, що наші дороги різні і, в кращому разі, можуть іти паралельно в загальних питаннях, а там- де мова про українську справу, в російському дисидентському русі правильне розуміння має такий незначний відсоток діячів, що за інших умов було б самогубством поєднувати,з ними наші цілі нашу дію й боротьбу. Українську справу розв'яжуть лише самі українці своєю працею й боротьбою.

—X—

На пресовий Фонд «С. У». зложили:

ЗСА:

Степан Білий	15 00 дол.
Надя Л. Хойнацька	10.00 дол.
Михайло Фесенко	10.00 дол.
Яків Давид	10.00 дол.
Д-р. І. Коропей	5.00 дол.
Олег Бак-Бойчук	5.00 дол.
Петро Самутин	3.00 дол.
Канада:	
Юрій Дзява	5.00 лол.
О. Судчак	5.00 дол.
Іван Хохляч	3.00 дол.
Віктор Будковський	2.00 дол.
Венецуеля:	
Інж. І. Лазаренко	5.00 дол.

Щиро дякуємо!

Степан Куропась

ОСТАННІЙ СЕКРЕТ

(До передачі в руки Сталіна двох мільйонів совєтських підданих через Великобрітанію і ЗСАмерики)

На книжковому ринку появилася недавно 200 сторінкова книжка лорда Миколи Бетеля, видана Бесік Бук, Інк. Книга малює правдиву картину передачі 50,000 козаків, 13,000 грузинів, 200 тисяч хорватів і пів мільйона цивільних хорватів, які йшли з армією, бо життя під комуністами виявилося нестерпним. Де взялися всі полонені й й чому передали англійці й американці Сталінові й Тітові. В травні 1944 року, кілька днів перед десантом альянтів у Нормандії, розвідна служба донесла, що в німецьких уніформах є велике число росіян, яких німці примусово змобілізували для оборони «Атлянтійської стіни». Альянти знали, що під час інвазії німців у Совєтський Со у 1941 р. мільйони сов. війська, в тому росіян, українців і ін., попали в німецький полон. Ті полонені ненавиділи Сталіна й совєтську систему і радо взяли зброю по стороні німців, щоби битися проти Сталіна. Ті люди вважали англійців і американців своїми приятелями, але вони не мали вибору, на якому фронті мають воювати. Багато полонених заради хліба й кращих умов попали в робочі батальйони, а з часом, з браку поповнень, німці одягали їх в свою уніформу. Робочі батальйони будували дороги, укріплення, помагали на жнивах і т. п. Але в очах Совєтського Союзу вони були зрадниками вітчизни: вони мали воювати до загину, а не попадати в полон. Москалі розстрілювали своїх жінок навіть за те, що ті брали до прання білизни німецьких вояків. В Кримській конференції в лютому 1945 року москалі вимагали, щоб під час війни й по війні всі совєтські піддані з 1939 р. були передані назад, за їх згодою чи проти їх волі. Альянти признали москалям те право, бо думали так, як думають культурні люди, а саме: кожний полонений хоче вернутися додому, до своєї родини. Клявзуля передачі полонених була таємницею повних 27 літ. Щойно 1972 р., з появою «Архіпелаґу Ґулаґ» Солженіцина, відкрито всі архіви закордонної служби й Міністерства Оборони ЗСА.

Два дні перед т. зв. «Д-Дей», перед висадкою військ ген. Айзенговера в Нормандії, брітійський амбасадор у Москві, А. К. Керр, звернувся до міністра закордонних справ СССР Молотова з листом такого змісту:

Мені доносять з Лондону, що шефи штабів альянтів мають інформації, що багато росіян змушені воювати по німецькій стороні. Якби СССР звернувся до тих своїх людей з апелем, щоби вони добровільно піддалися альянтам, обіцяючи їм безкарний поворот додому, то можна було сподіватися їх дезертирства та уникнення непотрібного пролиття крови. Для більшого ефекту, булоби добре, якби той апель підписав сам Сталін.

Але в очах Сталіна кожний з тих росіян був зрадником: він жив і бачив життя в інших державах, він є небезпечним, як вернеться в вітчизну, і є загрозою для спокою держави. Він мусить бути покараний і ізольований. Важко, говорив Сталін — установити хто зрадник, а хто колляборант. Тому їх всіх, без огляду, треба замкнути й перевиховати, а винних судово позбутися.

Молотов, листом з 31 травня того року, відповів так: Згідно з нашими інформаціями, число росіян, що служать під німецькою командою незначне, що воно не варте окремого апелю. Тому уряд СССР не має причини видавати маніфест до росіян у німецькій армії.

6 червня, по «Д-Дей», в руки альянтів попало кілька тисяч росіян у німецьких уніформах. Були дуже зле озброєні, мали лише кріси, не мали ні автомашин, ні автоматів, а лише по 20 коней на сотню, бо німці їм не довіряли.

На інтерв'ю вони заявили, що нім-

ці змусили їх взяти кріси й уніформи. До СССР ці вояки вертатись не хотіли, бо їх там чекала смерть, без огляду на те, що вони примусово воювали по німецькому боці. Франція, що перша зацікавилася полоненими, позбулася їх висилкою до Англії, а тому, що Англія не мала приміщень для такої маси полонених, багато з них відтранспортувано до ЗСАмерики й Канади. Альянти співчували долі полонених, але не хотіли наразитися на гнів Сталіна, хотіли виконати постанову в Ялті щодо передачі всіх полонених советської армії.

Альянти боялися теж спротиву Німеччини, яка могла, згідно з Женевською Конвенцією, спротивитися, щоби їх вояки, без огляду на національність, були передані советам на певну смерть. Советський Союз не був членом Женевської Конвенції. З другого боку, альянти боялися, що, в випадку невиконання умов Ялти, командування Червоної армії, яка скорим темпом окуповувала Польщу й Чехословаччину, може затримати полонених альянтів, які попали в німецький полон. Полонені жили окремо в таборах, вони зживалися з американцями й англійцями, не знали про угоду в Ялті, як не знали і їх військові опікуни, і вірили, що свободолюбні англійці й американці дадуть полоненим право азилю, а в найгіршому разі перевезуть їх до своїх колоній; вірили теж, що вони будуть потрібні альянтам як вояки проти СССР, бо думали, що війна по розгромленню Німеччини й Італії, посунеться на схід на розбиття Советського Союзу. Охочих вертатися додому» не було.

Міністер закордонних справ Брітанії Іден питав советського амбасадора в Лондоні, що робити, бо тисячі полонених потребують опіки й харчів, а Англія сама їх не має досить. Він пропонував 20 липня 1944 р., щоби СССР вислав свого репрезентанта до таборів, хай він зговорюється з полоненими, які категорично відмовилися вертатись. З браку відповіді, не знаючи, коли й де має представник советів з'явитися, брітійський Воєнний Кабінет прийняв постанову, що всі полонені мають бути віддані в руки СССР без огляду на те, чи вони того хочуть, чи ні. Лорд Селборн, міністер економії, запротестував проти такого рішення.

Листом до Ідена він писав:

Я жалую, що Кабінет хоче вислати тих людей на певну смерть. В рядах німецької армії у Франції є теж поляки й чехи, і вони хочуть перейти, а деякі вже перейшли до повстанців («Макі»).

Мої старшини мали інтерв'ю з 45 такими полоненими й були поінформовані, що життя в таборах було нестерпним. Голод, побої були на денному порядку. Тих що не хотіли вступати до німецької армії, за відмову розстрілювали.

Іден відповів:

Ми їх тут не **хочемо, а як** вони хочуть вертатись додому, то куди ми їх маємо вислати?

Черчіл став на оборону полонених, але Іден в листі до нього 2 серпня писав:

«Вони мусять вернутись додому: вони попали в полон в німецькій уніформі, вони — зрадники своєї вітчизни, і до них не може бути симпатій. Якщо ми, — писав дальше Іден, — не вишлемо їх назад, советський уряд може затримати наших полонених, бо ми не виконуємо постанов Ялти».

Але Черчіл ще раз передав справу на наради уряду. В міжчасі советський амбасадор (Гуссєв) 13 серпня потвердив, що СССР хоче всіх своїх підданих назад і жадає, щоби Англія дала для перевозу свої кораблі.

Іден був один з тих що вимагав позбутися полонених. До полонених долучувалося й цивільних людей, що не були з советській армії. Ті люди запротестували проти залучення їх до полонених і вийшли на страйк. Поскидали штани, вийшли з бараків. За кару їх посадили на дієту: хліб і вода. Два дні йшов дощ, а страйкарі не піддавалися. Віскоит Бріджмен 3 вересня рішив, що всі піддані СССР мають бути негайно вислані додому, якщо потрібно — навіть силоміць.

Канадійський старшина Джордж Юманов, що знав російську мову, по

розмові зі страйкарями поінформував: добровільно додому вони не підуть, зі советським післанцем говорити не будуть, англійців вони вважають своїми приятелями, будуть воювати проти комуністичної бестії: скорше вмруть, ніж добровільно підуть на советський цвинтар. Советський генерал Васільєв, військовий аташе в Лондоні, відвідав табір полонених у Йоркширі. -В СССР є досить місця для вас, уряд вас радо прийме, німецькі уніформи спалить і розбереться хто винен, а хто ні, — заявив він полоненим. Дістав відповідь: «Ми знаємо, де ви маєте досить місця для нас, і ми знаємо, що з уніформами спалите й нас!».

На 18 вересня в Англії було вже 1,200 полонених і щотижня ще прибувало по 2,000. 9-го жовтня Черчіл і Іден відвідали Москву, і там доля полонених була припечатана. Сталін підчас обіду зажадав повернення всі полонених, навіть тих, що 1939 р. не були громадянами СССР. Іден відповів, що 30 жовтня вже вислано 10,000 полонених до Мурманська на Льодовім океані. Подорож тривала 3 тижні, з огляду на можливість бомбардування німцями з норвезьких баз. У Мурманську полонених не вітали, а під конвоєм (один на 10 полонених) відпроваджено за місто. Холод і голод зліквідував їх, як відомо зі звіту «Форейн Овіс», що цікавився дальшою долею полонених. Із цього звіту виходить, що кілька годин по вимаршу полонених з корабля чути було пострілли автоматів. Американці за 4 місяці по «Д-Деї» мали в руках 2,800 советських полонених. Ген. Айзенговер питав советських старшин в його штабі, що робити з полоненими. Дістав відповідь, що це — німці, бо громадяни Советського Союзу ніколи би до німецької армії не пішли.

Однак, виконуючи умову в Ялті, державний секретар Стетініус зарядив, що всі советські піддані мусять бути передані СССР. Вони були сконцентровані в таборах Форт Дікс, Нью-Джерсі, Вінчестер, Вірґінія й Руперт (Ідаґо). За інструкціями Військового Департаменту, американці, згідно з Женевською Конвенцією, трактували всіх полонених однаково. Вони питали полонених, чи вони громадяни СССР, чи Німеччини. Ті, що заявили себе німцями, навіть якщо не вміли по-німецькому, не підлягали депортації.

Державний Секретар Сетітініус повідомим советського амбасадора Ґромика, що американці мають 300,000 полонених, яких ще не посортували. Їх вживають на роботах по фармах і видають їм харч та 80 ц. денно. Перший транспорт 1,179 полонених відплив з Сан-Франціско на кораблі «Урал». В порті кілька полонених пробували поповнити самогубство, але їх відрятували і силою відправили на корабель.

У зв'язку з першим транспортом воєнний секретар Стімсон і Генеральний Прокурор Джексон висловили своє обурення. Писав Джексон: «На підставі якого авторитету, яких еміґраційних законів, на якій леґальній базі ми вислали полонених в руки держави, яка не є членом Женевської Конвенції?» Але апетит СССР зростав. Совети зажадали від амбасадора Гаррімана всіх людей «советського походження», без огляду на громадянство. Сталін хотів накласти свою руку й на еміґрантів з часів цивільної війни. Червона Армія дійшла до ріки Одер і альянти не знаходили слів похвали для Сталіна та його армії. Якже ж не віддати йому в руки «зрадників вітчизни»?!

Були в Америці голоси, що СССР не дотримує умов Ялти відносно Польщі, альянтських полонених в таборах Німеччини і т. п. Черчіл у своїх споминах пише, що він мусів вірити в добру волю советів і Сталіна. 17 лютого він вислав Сталінові телеграму такого змісту: «Я молюся, щоби Ви ще довго були в проводі вашого краю, який під Вашим керівництвом став таким величним».

Другий транспорт, що складався з трьох кораблів з 7,000 полоненими, відплив з Ліверпулу до Одеси. По дорозі багато пасажирів скакали в океан, головно біля Ґібральтару й Дарданелл. З Одеси 3,639 англійських полонених було репатрійовано тими ж кораблями.

В 1945 р. Америка й Англія не визнали ще окупації Західньої Білорусі й Західньої України та балтійських держав. Мешканці тих територій, як теж і ті, що до 1939 не мешкали на території СССР, не підлягали репатріяції.

Комісія в складі генерала Ратова й англійця Фаєрбрейса провірювала спірні проблеми громадянства. Відкидала тих, що твердили, що вони громадяни Західньої України чи балтійських держав, а говорили лише по-російськи. Генерал Ратов мусів вислухати такі лайки, як: «Ти вбив моїх батьків і моїх братів. Я волію бути застрілений, аніж вертатись до СССР! Іван Сидоров і його молода дружина Наталія попали в полон у Франції. Він будував укріплення, а Наталія працювала в кухні. Їх розлучили: він підлягав депортації, а тому, що вона була вагітна, її мали ще залишити в Англії. Дитина народилася в січні 1945 і, як англійський підданий, хлопець не підлягав депортації, і це врятувало маму. А батько, який твердив, що народився в Тернополі, не вмів говорити іншою мовою, а лише російською. Але, дякуючи впливовому англійському квакерові Етілеві Крісті, вдалося Наталії на колінах вимолити допомогу для рятування її чоловіка від репатріяції. Уряд Брітанії боявся квакерів, бо вони могли би зробити розголос у пресі. Крісті й Наталія подали петицію до Черчіла.

Уряд розглянув справу й рішив, що Англія мусить респектувати договори і, на підставі піжнародоного права, вона не може ламати секретної кляявзулі угоди в Ялті. Родина Сидорова має бути депортована. Але хлопець? Мати погрожувала, що в разі примусового вивезення задушить хлопця й себе, заки всяде на корабель. Капітан Юманов, який проводив транспорт до Одеси, твердив, що в Одесі деяких полонених розстрілювали на місці. Справа опинилася знову на столі Ідена, і він вирішив залишити родину Сидорова, але тримати це все в таємниці. І так, по 2 і пів роках розлуки, родина зійшлася в Ліверпулі, а пізніше в 1974 р., Сидоров став екзекутивним директором інженерної іирми, а його син скінчив університет.

Прибували нові полонені; їх примiщувано у на скору року збудованих бараках або готелях Англії. Харч був добрий, поводилися з ними добре, тому полонені не вірили, що англійці могли б їх віддати в руки москалів. Та англійці, виконуючи міжнародні зобов'язання, організували нові транспорти з Ліверпулу до Одеси. Англійсько-совєтська комісія Фаєрбрейс - Ратов працювала й вишукувала совєтських громадян. Кого вона призначала до репатріяції, той мусів, по волі чи по неволі, маршувати на кораблі до відпливу на Одесу.

Кораблі «Алманзора», «Емпайр Прайд», курсували між Ліверпулом і Одесою. Англійські конвоїри описують сцени в Ліверпулі, де полонені підрізували собі горло або кидалися в море. На кожного полоненого було два конвоїри, щоби заладувати їх на кораблі. В дорозі полонені вискакували в Ґібралтарі, Марселі, Мальті, Дарданелах і Стамбулі, гинули і в Одесі, де їх заладовували в величезному ґаражі, і конвоїри чули пострілі автоматів. З кінцем червня 1945 р., 32,044 совєтських громадян відправлено з Англії до Мурманська або Одеси. Англія позбулася полонених. Зостались лише хворі.

Совєтський генерал Ратов і полк. Мирошниченко, з Совєтської військової місії, хотіли теж накласти руку на балтійців і українців. В їх інтепретації, всі мешканці Західної України, Білорусі й балтійських держав мали бути совєтськими громадянами й підлягали депортації. Брітанія не визнавала окупації тих територій Червоною армією й рішуче виступила проти зазіхань совєтських емісарів.

Як Гітлер поповнив самогубство дня 30 квітня 1945 р., відкрилися двері тюрм і таборів. Генерал Айзенговер видав маніфест, щоб переміщені особи групувалися за своїми національностями, вибирали своїх представників і співпрацювали з військовою комендантурою альянтів. Поляки можуть вертатись додому або ні, але всі совєтські громадяни мають бути передані чимскорше командуванню Чер-

вонюї Армії.

Англійці й американці хотіли якнайскорше позбутися росіян, бо як перестала діяти німецька влада, всі «остарбайтери» й полонені поводились як дикуни. В одному таборі полонених біля Нюрнберґу 1,600 старшин і 8,000 вояків розбіглися по околиці. Вони грабували, насилували жінок і пили, що попало. В одному магазині було кілька 50-ґальонових бочок метил-алькоголю. Випили на здоров'я, і 400 вмерло від затроєння. Очевидці описують ті сцени й кажуть, що ненависть до німців була така велика, що жадна влада не могла навести порядку. З кінцем війни на території Німеччини було 2 мільйони совєтських громадян. До двох місяців 1,393,902 з них віддано совєтам. З полонених, що воювали по німецькому боці, було 150,000 людей; майже ніхто не хотів вертатись додому. Ті люди радо воювали проти неприятелів Сталіна. Генерал Андрій Андрійович Власов, який обороняв Москву й Ленінград, попав у червні 1943 р. в німецький полон. Він уважав, що совєтська система є причиною всіх страждань на світі. Говорив він: «Як згине совєтська влада, буде жити російський народ, але як большевизм виграє — згине російський народ». З тим гаслом він організував армію, яка мала воювати з німцями проти большевиків. Не зважаючи на те, що Гітлер проголосив, що в німецькій армії слов'яни не можуть воювати, Власов зорганізував свій корпус. Армія Власова, т. зв. Російська Визвольна Армія, не була якоюсь одиницею під його командою. Це були окремі батальйони, змішані з німецькою армією, під командою німецьких старшин. Ніхто докладно не знає, яка числом була та армія. Деякі джерела кажуть, що між 1943-45 рр. було пів-мільйона, а може навіть один мільйон росіян в німецькій уніформі.

Американська газета «Нью-Йорк Таймс» називає всіх тих, що воювали по німецькому боці, зрадниками демократії і квіслінґами до яких не повинно бути симпатій. Проте, Власов у своїй головній кватирі в Дабендорфі, під Берліном, вірив у вигру Німеччини. Його кватира видавала газети «Заря» й «Доброволец». Власов вірив, що як Червона Армія зустріне армії альянтів, буде між ними війна, і Власов кинеться тоді проти червоних. Та сталося інакше. Він попав 12 травня 1945 в руки совєтів, а газета «Правда» з 2 серпня 1946 р. подала, що його й 9 його прибічників повішено. Солженіцин пише в «Архіпелаґу Ґулаґ», що росіяни ніколи не вступили би до армії Власова, якби не комуністичний режим, який вони ненавиділи через його жорстокість.

Справа 50,000 козаків

Польовий маршал Александер телеграфував до Лондону по інструкції, що має він робити з 50 тисячами козаків і 25 тисячами хорватів? Південна Австрія переповнена тими людьми. Дістав відповідь, що, згідно з умовою в Ялті, козаки підлягають депортації; про хорватів нічого в Ялті не було говорено. Але хорвати, — інформував дальше «Форейн Офіс» з Лондону, — є реґулярною армією уряду хорватського «Квіслінґа», і їх треба передати в руки Тіта.

Черчіль і Айзенговер радили прослідити справу: хто воював проти альянтів, а хто ні, хто копав укріплення, хто примусово, а хто добровільно. Але було вже запізно. Шеф штабу ген. Александера приказав передати козаків і хорватів Сталінові й Тітові.

І так широка долина ріки Драви в Австрії і Словенії ожила. В громадянській війні 1918-20 козаки стали по стороні «Білих», себто, Денікіна й Вранґеля. Величезні простори козацьких земель, від границь України аж по Кавказ і частину Сибіру, мали 5 більших скупчень козаків. Козаки ділилися на донських, кубанських, оренбурзьких, уральських і козаків Тереку. Самих донських козаків, четвертина яких була українцями, було 52 полки. Вони були знані зі своєї відваги, гарної фізичної будови, знані зі своєї акробатичної їзди на конях. Були свободолюбні, а в 17 й 18 віці підняли повстання за свої права під проводом Стеньки Разіна й Емельяна Пуґачова. Головний отаман кубанських козаків Науменко (1920-1958) пам'ятає доре-

волюційні часи й каже, що козаки були окремою національною групою в російській імперії.

По війні багато козаків утекло на захід, під час Другої Світової війни вони думали, що є нагода побити Червону армію й відзискати свої козачі землі й привілеї. Царської армії генерал Науменко і отаман донських козаків Краснов зголосилися до служби Гітлерові. Їх Гітлер спершу не прийняв, але по прогрі під Сталінґрадом ситуація змінилася. У листопаді 1943 р. німці обіцяли козакам козачі землі й обох козачих лідерів призначили командирами козачих збройних сил у складі німецької армії. До директорії призначено теж ген. Доманова, з ново-полонених, советського генерала, що відступав тепер з німцями. Козацька армія в німецьких уніформрах, мала баранкові шапки, високі чоботи, штиблети, довгі криві шаблюки. Хоч більшість козаків з колишніх білогвардійців була поверх 60 літ, хоч армія виглядала дико — вони воювали завзято й відступали зі своїх територій разом з жінками й дітьми. Перед кінцем війни козаки під командою балтійського німця ген. Гельмута фон Панвіца були вислані до північної Юґославії для боїв з партизанами Тіта. Боротьба була жорстока, і козаки вогнем і мечем ліквідували партизанів. Там козаки були під командою Ес-Есів; були між ними криваві розправи внутрі. Смерть отамана Павлова спричинив Краснов, а П. Донсков зі штабу Павлова твердив, що Краснов убив Павлова, щоби самому стати на його місце.

Ніколай Краснов, онук козацького генерала Краснова, у своїй книжці «Незабутні» так пише про козаків «Вони грабували, як бандити. Вони знасилували жінок і палили села. Їх поведінка є плямою на імені тих, що прийшли ліквідувати комунізм».

В районі міста Тольмеццо в італійських Альпах було зґромаджено німцями 35,000 козаків, наполовину військових і цивільних. Там вони жили 8 місяців і вірили, що їх советам не видадуть, бо вони — приятелі Заходу та вороги комунізму, з якими альянти по прогрі Німеччини розпічнуть війну. Вони здалися альянтам без бою. В їхньому сусідстві була група грузинів, які теж здалися без бою, але які ворогували з козаками. В долині ріки Драви з'явилися дві групи хорватів, 200.000 людей, які маршували до міста Бляйберґ на австрійсько-хорватському кордоні. В сторону Бляйбурґу прийшла теж армія Тіта, яка мала заатакувати хорватів. Хорвати не хотіли за жодну ціну вертатись додому, просили англійців відіслати їх до Африки. Але на те не було транспорту, не було теж харчів для такої маси хорватів у Бляйберґу. Не було виходу; хорвати піддалися й дістали запевнення від англійців, що Тіто потрактує їх по-людськи та сталося інакше . . . .

Партизани з юґослов'янської 7-ої бриґади зорганізували по траґедії Бляйберґу марш смерти. Десятки тисяч хорватів були зформовані в військові колони. Їх руки ззаду зв'язано дротом; босі й голодні, гнані конвоїрами на конях. Хто не міг йти, того добивали й кидали до придорожних ровів. Дуже мало з тих хорватів вернулося живими домів. Англійці не розуміли, хто усташі. хто партизани Тіта. хто партизан Дражі Михайловича. Тіто був їх союзник. Альянти мусіли вкінці передати козаків у руки Червоної армії — чи вони того хочуть, чи ні. Думали, що як задовольнять Сталіна, він буде впливати на Тіта й буде більш поміркований щодо Польщі. Полковник Малколм одержав 26 травня наказ передати козаків. Їх треба запросити ніби на конференцію до Обердравбурґу коло Лінцу, переправити через ріку й передати советській владі. Найперше треба відділити старшин — мовляв, вони вернуться по конференції до табору. Порядок передачі буде такий: козаки, під командою Доманова, з Лінцу йдуть перші, за ними йде 15-ий козацький кавалерійський корпус під командою ген. фон Панвіца; військові формації ген. Шкуро, а вкінці — кавказці ген. Клич - Ґірея. Всі ті що в 1939 р. не жили на території СССР, депортації не підлягають.

Тому, що в кавалерійському корпусі

фон Панвіца йшла війна між козаками й німецькими старшинами, англійське командування відділило німців від козаків. Фон-Панвіца й німецьких старшин переведено до Юденбурґа над рікою Мур, окремим автом переведено їх через міст на совєтську зону. «О, мій Боже» — крикнув фон Панвіц, як стрінув червоноармійців. Англійці перестаралися. Німці бо не підлягали передачі. Панвіца було розстріляно, про що писала «Правда» з 17 січня 1947 р.

Конференція, яка не відбулася

Альянти не мали досить війська, щоби допильнувати передачу 50,000 козаків без кровопролиття. Тому видумали конференцію у Спітал. По приїзді старшин (1,400 людей) замкнули в бараку. Ранком о 6-ій годині старшини впали навколішки й молилися гаряче. Та це не помогло. Конвой, складений із 21 панцерних авт, відпровадив їх до Юденбурґу, над рікою Мур. Перевіз через міст на совєтську зону був страшний. Козацькі старшини вискакували з вантажних авт у ріку, деякі підрізували собі горло. Разом дві тисячі старшин (1,400 з корпусу Доманова й 600 — фон-Панвіца) передано того дня Червоній армії.

З хвилею, коли старшини невернули до Лінцу, половина козаків розбіглася в гори. Але їх доля незавидна. Окремі загони поліції виловлювали дезертирів, а ті, що мали щастя, втекли до таборів цивільних переміщених осіб. Деякі з нужди й голоду самі зголошувалися до окупаційної влади, яка їх нагодувала й ніби давала знати: «Тікайте, якщо хочете».

Межи Лінцом і Обердравбурґом було ще 20,000 козаків до депортації. Альянти тримали в таємниці, що й їх передадуть СССР, бо якби це вийшло наверх, не було досить вартових, щоб утримати порядок. Всякі обіцянки, що совєти обійдуться з поворотцями полюдяному, що добровільців не пошлють у совєтську тюрму або на розстріл не мали успіху. Козаки молилися разом з їх священиками день і ніч, бо вірили, що англійці не піднімуть руку на людей в молитві. Це не помагало; козаки оголосили голодівку. Навіть дітям не давали їсти. Далі козаки виставили чорні хоругви зі своїх шатер та написи «Краще смерть, ніж поворот до СССР». Треба було силою ладувати козаків на вантажні авта: 6 вояків на одного козака. Військо вжило зброї — було забито кількох козаків.

Ген. Вячеслав Науменко в книзі «Велика зрада» пише, що день 1 червня 1945 — це день крови й ліквідації козаків у Австрії, це день жалоби! Та багнети й сила перемогли. Жінки з дітьми кидалися в ріку Драву й потопали безслідно. Англійські жовніри співчували козакам, але не мали вибору, бо наказ є наказ. Того дня силою передано 6,500 козаків, а на другий день 3,345. До 7 червня всіх 50,000 козаків передано червоним. Остались ще ті, що втекли в гори, попали в табори «діпістів» і дісталися до Америки. Один з таких козаків, українець Шелест дістав посвідку від англійського жовніра, що він не жив до 1939 на території СССР. Тепер він живе на малій фармі в Нью-Джерсі, а його син служив 2 роки у В'єт-Намі!

Яка доля стрінула репатріянтів?

Старшин переважно розстріляли, а козаків вислано до Кемеровської області, на південь від Томска, 2,000 миль від Москви. По дорозі до Кемерова люди вмирали, як мухи, по 20 денно. Потяги ставали для ремонту, а в'язням давали всього 5 відер води на 94 людей денно. В Кузнецькому вугільному басейні козаки вмирали теж від пошестей — таких було 1,400.

Коли мовити про американців, вони були більше толерантні. Щоби доказати, що вони дотримують умову в Ялті, всіх 156 полонених у форті Дікс перевезено 31 серпня й віддано в Европі совєтам. Полонених в інших таборах залишено, бо вже 4 жовтня ген. Айзенговер припинив примусове виселення совєтських громадян. Щодо 15 тисяч цивільного населення, совєтських громадян у американській зоні Німеччини, американці погодилися допустити 50 совєтських аґентів до таборів. Кого намовлять добровільно вертатись — добре, але примусу не буде. Звичайно, був натиск аґентів,

але самі мешканці таборів справилися добре з аґентами. Головний комендант Айзенговер арґументував свою постанову тим, що примусова репатріяція спричинить дезерцію з таборів і бандитизм, бо дезертири з голоду вмирати не будуть. Навіть у таборах смерти Дахав і Платінґ не знайшлося охочих вертатись до СССР. Багато з них поповнили самогубство. З 20 тисяч лише 1,590 росіян з табору Шенберґ, біля Мюнхену вивезено, а 13 травня — 222 з Платінґ. З совєтських полонених у Італії вивезено 75 із табору Піза й 180 з Річіоне.

Полювання людоловів у горах Італії припинилися, бо секретні клявзули умови Ялти вийшли наяву. Письменниця Ребека Вест у своїй книзі «Мінінг оф Трізон» писала: «Є якась важлива причина, чому люди бунтуються проти своєї держави і навіть воюють проти неї». На її думку, громадяни повинні бути льояльними до своєї держави лише тоді, коли та держава охороняє їх. Вони не є зрадниками вітчизни, яка не охороняє їх своїми законами, а навпаки — **ліквідує їх.**

Таке виянснення льояльности, отже, виправдує колишніх совєтських громадян, і вони не є зобов'язані бути льояльними для СССР і Сталіна. Масові арешти, конфіскати майна й депортації в 1930-их роках в СССР звільнили населення від обов'язку льояльности. Совєтський Союз не дав тим людям охорони. Тому він не може мати вимог до тих людей щоби вони були льояльними до **СССР.**

По Кореї американці й англійці прозріли. Вони дотримувались умов Ялти, а москалі ламали всі зобов'язання Газета «Ди Таймс» писала 1952 року: «Що ми робили в 1945-46 роках, є відразливим і незгідним із християнською етикою — силою висилати людей на певну смерть. А Іден, міністер закордонних справ, той, який схвалював примусову репатріяцію, говорив того самого року, 7 травня: «Я певний, що парлямент є тієї думки, що примусова репатріяція полонених китайців і північних корейців, яких є 62,000 немислимою. Вільний світ є проти видання тих людей на певну смерть».

Іден зрозумів загрозу комуністів запізно, але добре що бодай 7 літ пізніше поправився.

—х—

В. Сірський.

НЕПЕРЕКОНЛИВЕ «СЛОВО ПРО НЕЗАЛЯКАНУ НАЦІЮ» Р. РАХМАННОГО.

"Війни не починається, або, принаймні, її не починають розумні люди, не знайшовши наперед відповіді на питання: що можна осягнути війною."

Клявзевіц

Звичайно Р. Рахманний пише свої статті "чорнилом і кров'ю". І за це поважають його всі— навіть і завзяті у своєму "Слові про незалякану націю" («Свобода», 26 - вересень, 1975). Рахманний, поруч серйозних роздумувань, кинув також легковажно на вітер декілька мілких думок, з якими годі погодитися. Тож перевірмо ці його думки.

У своїй статті Р. Рахманний твердить, що «УПА була реґулярною армією, бо мала власну структуру реґулярної армії . . . мала свої мобілізаційні округи, свою дисциплінарну жандармерію, свої власні системи постачання, зв'язку та інформації."

Порівнювати УПА з реґулярною армією — це груба помилка, яка не приносить воякам згаданої формації ніякої чести. Коли говоримо про реґулярну армію, то існування її пов'язуємо тісно з існуванням власної держави або, з допомогою союзників, з нормальним вишколом, реґулярним постачанням харчів і зброї й теплими квартирами взимі. А найважливіше: ранений вояк реґулярної армії лікуватиметься у заздалегідь приготованих

шпиталях, а навіть попавши у ворожий полон, він має сяку-таку надію вижити якось до кінця війни.

Вояки УПА ніколи не користувалися подібними благами. Довелось усе імпровізувати. Відділи УПА формувалися не на території власної держави, але в мішку ворожих, окупаційних дивізій, серед найбільш несприятливих обставин. Прийшлось здобувати все — почавши від шнурівки аж до скоростріла — від ворога. Замість теплих касарень — холодні підземні бункери чи ліс; замість теплої їжі — постійний голод. А вже що говорити про систему зв'язку та інформації ? Щоби не зрадити свого місця постою чи бункера, приходилось повстанським розвідникам брести взимку по шию в холодній воді, аж до далекого села, за конечними інформаціями про ворожий рух. А коли приходилось іти в полон . . . то в бункерах, звичайно, можна було почути сухі постріли у власні скроні. Єдиною допомогою раненому побратимові була граната, якою цей ранений повстанець мав покінчити з власним життям, щоби уникнути нелюдських тортур і не всипати своїх товаришів по зброї. Ось вам упівська дійсність! Таких диявольських перешкод на бойових шляхах не зустрічала ніяка друга в світі армія. І ніякої допомоги з-зовні !

Дуже дивною видається нам атака, спрямована проти "книжників". Цю свою атаку Рахманний узброює цитатою О. Безбородька, який думав, що героїчний дух старої України в нас заник тому, "що місце козацтва в нас зайняли книжники." Зрештою, для Рахманного, здається, "книжники" майже непотрібні, бо "збройної боротьби — не замінить ніяка наукова праця." Як далеко Рахманний помиляється, дуже легко доказати книжками І. Дзюби та В. Чорновола. Ці дві праці, які знаходяться в бібліографіях усіх наукових творів про політично-економічну експлуатацію України "братнім" російським народом, може грізніші для ворога ніж зброя.

На нашу думку, тільки великі наші зусиля на всіх відтинках національного життя — мілітарному, науковому, релігійному та економічному — зможуть евентуально довести нас до бажаної мети.

Зрештою, думки Рахманного заперечують його власні діла: під час війни він рейдував на революційних шляхах Українни з револьвером у руках, а потім цю збройну боротьбу замінив на професію "книжника", з чого нам усім користь, бо Мертвий Рахманний сьогодні нічого не написавби.

В Рахманного зауважується тамож непослідовність думки, бо в іншому місці цієї статті він твердить, що "визволитися . . . може нація, озброєна власною політичною думкою і власною зброєю." Тут хіба роля "книжників" точно визначена ?

Непереконливе також твердження Рахманного про втрати УПА: "Дослідники пояснюють, що УПА й ОУН . . . мали відносно малі втрати в людях у боях з ворогами . . . вчені знають, що ці втрати були мінімальні."

Я перекажу слова колишнього вояка УПА, який відбув двадцятилітню каторгу й недавно вернувся в Галичину. Він говорив мені: "Боротьба УПА коштувала нам дуже дорого. Якщо включити до числа поляглих бійців ще тих, які попали в Сибір на довгі роки заслання за співпрацю з підпіллям, то наші втрати сягають мільйона. І це мілійон найкращих, яких називаємо сіллю землі ! До цеї цифри додати ще два мільйони їхніх ненароджених дітей . . . Якщо б вони всі сьогодні жили, то ми не випустили б зі Львова Чорновола." Або — що про втрати пише Ю. Борець, також колишній упівець: ". . . сотня вже не була такою, як колись. У минулому вона нараховувала понад двісті вояків, а через її ряди за останні кілька років перейшло більш як шістсот повстанців . . . А сьогодні (мабуть у 1948 р. — В. С.) вона мала всього 48 вояків." (**«У вирі боротьби»**, ст. 313-314). Також у моїх руках знаходиться список втрат мого села. Тільки в одній братській могилі спочиває дві сотні вояків УПА. Безстрашні селяни попривозили їх із побоєвищ і поховали нагих в одній могилі, щоби по смерті їх не розпізнав ворог. Помножіть ці

дві сотні на цифру трьох тисяч галицьких і волинських сіл, і тоді переконаєтися, що цифра мільйонової втрати не є фантазією. А додати до цього ще втрату, може й безповоротну, Лемківщини!

Зменшувати наші втрати сьогодні — це вода на більшовицький млин. Їм легше буде переконувати західній світ, щоУПА — це авантура малої горстки людей, а не народу. Зрештою, готуючись до нової розправи з наїзниками, нам необхідно треба зіставити вірний білянс наших втрат. Люди вчаться чогось від історії.

Щоби заспокоїти своє сумління ("який був сенс нашої збройної боротьби?"), чи може щоби відвернути нашу увагу від жахливих втрат УПА, Рахманний створює дуже небезпечну теорему, висновок якої є дуже легко відгадати: якщо в 1933 р. могло згинути понад сім мільйонів українців з голоду, якщо "Під Бродами, по стороні німців, українців пропало приблизно десять тисяч самого квіту бойової молоді!" — то будь-якому ватажкові вільно піднімати, а то й насильно мобілізувати хоч би й на безвиглядну боротьбу ввесь український нарід.

Таке розумування Рахманного не витримує критики. Одне діло, коли гине сім мільйонів українців з руки ворога, бо тут ми не маємо ніякого контролю. Могли також згинути під Бродами "десять тисяч"; дивізійників (цифри дещо переборщені), бо вони там опинилися добровільно, разом із творцем дивізійної концепції Д. Палієвим. Друге діло, — коли провадиться тотальну мобілізацію народу на боротьбу проти ворога, не маючи ніякого вигляду на вигру (тому то більшість творців упівської концепції завчасу опиняється за кордоном), коли пропаґанда послуговується невірними прогнозами ("Німці вже війну програли, а большевики самі розлетяться"). Тут, панове, пахне польовим судом, бо з нашої вини не сміє згинути ні одна українська людина! Нехай в нашу совість застрягнуть навічно пам'ятні слова умираючого після бою під Лоєвом, полковника М. Кричевського: "Albo to lada co 30.000 wojska stracić."

Чи доцільна була боротьба УПА? Ця боротьба була необхідною, бо кожний нарід повинен боронити свою честь і право на існування. Але з нашої сторони, поруч безмежної жертвенности, було чи не забагато безвідповідальности. Не зустріли ми жорстокої війни спільним фронтом та не рішили спільно, як нам бути. Непотрібно було переводити насильну мобілізацію, бо добровольців в УПА і так не бракувало. Як показав досьвід, сексоти й "стрибки", при помочі яких остаточно зліквідовано дії УПА, рекрутувались головним чином із насильно мобілізованих бійців.

За всяку ціну треба було договоритися з поляками. На жаль, у критичних для поляків роках, ми не зуміли здобутись на великодушність супроти вже вчорашнього ворога, а тільки думали про давні, зрештою й оправдані порахунки. Мир на польському фронті врятував би нам бодай Лемківщину. Що поляки "не татари", вказують факти вже з наших днів. Чи ж не в сусідстві польського католицького князя церкви стоїть та функціонує українська католицька церква? Чи ж варшавські українці не дихають багато свобідніше від своїх братів у Львові.

Не подумано також над бойовою тактикою. Вводити відділи УПА у відкриті бої з ворогом показалось жорстокою помилкою. Ніхто не подумав над тактикою ірляндських революціонерів — бити ворога на його власній землі. Одна тисяча очайдушних бійців, кинені одинцем у вороже запілля, могли б викликати паніку в цілій Росії. Ця тактика усунула б також мариво спільної відповідальности, в наслідок якої часто гинули цілі наші села.

Даремний також заклик Рахманного до упівців: "Поверніть нам єдину УПА", бо це не від них залежить. Треба викинути за борт українського життя всіх тих, які в 1941 р. розбазарили єдину ОУН і вже тридцять років серед української патріотичної еміграції ширять розбрат і міжусобиці.

Іван Аркан

ПРО АЛЬЯНС «ЖОВТОБЛАКИТНИКІВ» З «БОГООБРАНИМ НАРОДОМ»

Це один з тих памфлетів, що їх пишуть на замовлення совєтські борзописці. З однаковою легкістю "встановлюють" вони зв'язки сіоністів з націоналістами, як і націоналістів з троцькістами, а коли прийде нове замовлення, вони так само "науково„ будуть доводити, що українські буржуазні націоналісти в спілці з різношерстими фашистами винищували жидів, а жиди повсякчас були лютими ворогами українського народу. Вони — як той кацап на ярмарку в Степана Руданського, що відповідно до замовлення кількома помазками переробляє св. Миколу в св. Варвару і навпаки.

Намішано тут такої саламахи, накопичено стільки всяких брехливих, чи пак, вибачте, "наукових" тверджень, що годі в тому розібратися читачеві за першим разом. Та й забагато часу це забрало б, і не варто стільки ваги відводити маячінням автора, щоб докладно на всьому спинятися.

Спробуємо все ж таки завести якийсь порядок у тій мішанині, при чому будемо підкреслювати більше те, що відноситься до сіонізму, бо нападки й оббріхування "українських буржуазних націоналістів" здебільшого вже нам відомі з давніших брошур, та ще напевно буде нагода обговорювати нові. Це бо тепер один з найпевніших і найбільш прибуткових способів заробити зайву копійку в Совєтській Україні, і за те беруться не тільки професійні найманці пера, але, на жаль, також і спокушує воно деякі вище кваліфіковані одиниці.

Найперше, що довідуємося з книжки, це те, що власне, до 1948 року,коли постав Ізраель, не можна говорити про якийсь розсіяний у світі жидівський нарід. Були тільки різні групи людей, що їх лучила спільна релігія, але ані расово-антрипологічно, ані мовно-філологічно не було між ними нічого спільного. В Китаї по зверхньому вигляді не можна б відрізнити жида від родовитого з діда-прадіда жовтого китайця, а, наприклад, в Африці — від чорношкірого тубільця. В таких умовинах можна б однаково говорити і про "магометанську націю". Тільки "антинаукові" теорії сіонізму стараються надаремно обґрунтовувати "всесвітню єврейську націю".

Також самі жиди вигадали антисемітизм, то значить, не всі жиди, тільки сіоністи. Вони "від свого народження взяли на озброєння антисемітизм — цю крайню форму расового шовінізму". Творець сіонізму, Теодор Герцель, заявляв 1906 року перед Брітанською Комісією, що "тільки антисемітизм зможе змусити жидів покинути свої країни й утворити жидівську державу". Самі сіоністи, мовляв, роздмухували антисемітизм, щоб пособляти еміграції в Палестину. Доказом того має бути розмова Теодора Герцеля з царським міністром внутрішніх справ та організатором жидівських погромів фон Плеве, де мова про те, що еміґрація жидів з Росії відверне їх увагу від революційної соціялістичної організації. Те саме було предметом кількох листів Герцеля до фон Плеве.

З тієї ж причини сіоністи раділи приходові Гітлера до влади й помагали йому фінансово загорнути керівництво Німеччини, в надії на посилену в наслідок того еміграцію жидів до Палестини. Виїзд жидів до інших країв їх зовсім не цікавив.

Висилюючися на цю карколомну діялектику, автор протикає свою книжку багатьма прикладами, про які невідомо, чи вони правдиві, чи вигадані і тільки відповідно інтерпретовані, згідно з ленінським висловом, що важливі не так факти, як їх інтерпретація. Навіть окремий розділ тому присвячено. Наводимо тут зразки "аргументації" автора:

1. В 1929 році амстердамський жидівський банк Мендельсон і Спілка

передав у розпорядження Гітлера 10 мільйонів долярів, а в 1931 році, разом з таким же роттердамським і римським банками — знову 15 мільйонів долярів.

2. Відомий Альфред Ґуґенберґ, головний директор фабрик концерну Круппа, який на 60% контролював тоді німецьку пресу і був ще власником кіноконцерну УФА, найбільшого в Европі, передав Гітлерові 12 мільйонів долярів. Він теж мав би бути жидом.

3. У відплату за те гітлерівські посли в Райхстаґу голосували за сім мільйонів субвенції Манфільдському акційному товариству, де головними пайовиками були жиди-сіоністи Віра Герцфельд і Якоб Ґолдшмідт.

4. Коли деякі жидівські організації намагалися організувати міжнародній економічний бойкот Німеччини, сіоністські фірми, контраґенти німецьких, зірвали цей бойкот.

5. Гітлер у «Майн Кампф» високо оцінював англійського газетного короля, сіоніста Норткліффа, брат якого лорд Ротермір, часто бував у Мюнхені, приятелював з Альфредом Розенберґом, друкував інтерв'ю з Гітлером, а в 1935 році брав навіть участь у нарадах з ним.

6. Сіоністи активно співпрацювали з німецькою розвідкою вже після того як Гітлер неподільно заволодів Німеччиною. В 1939 році аґент Абверу сіоніст Штерн (він же Ґольдер) під виглядом журналіста проникнув у канцелярію Ватикану й зробив гітлерівцям цінні послуги.

Одним з найзручніших аґентів адмірала Канаріса був сіоністичний діяч, що виступав під назвищем Клявс. Діяв він у Литві, а після того, як анексував її СССР — у Швеції.

7. Сіоністські газети не писали про переслідування жидів гітлерівцями, зате широко розписувалися про пляни переселення в Палестину, що їх нібито намагалися здійснити нацисти.

8. Сіоністи захоплювалися тим, що за два роки влади Гітлера емігрувало до Палестини тричі стільки жидів, як за 30 літ зусиль усього сіоністичного руху

Тому сіоністські верховоди "не тільки утримувалися від активної боротьби проти гітлерівського антисемітизму, але навіть не зробили жодної заяви на захист ґестапівських жертв.

9. Сіоністський письменник і політичний діяч, д-р Носсіґ, співпрацював із нацистами в Берліні, розробляючи плян знищення старих жидів.

10. Айхман [2]) співпрацював з представниками сіоністичних організацій, реєструючи австрійських жидів після «аншлюсу» Австрії до Німеччини 1938 року. А коли внеможливлено їм виїзд за кордон, гітлерівець Айхман разом із сіоністом Шталлекером організував переселенчий центр і постачав жидам документи на виїзд.

11. В Берліні гітлерівці палили «поступову» (читай: большевицьку) літературу, але дозволяли видавати сіоністичну — в 1935 році надруковано там книжку Теодора Герцеля «Дер Юденштат». [3])

12. Віденський сіоніст, рабін Вайнберґ, хвалив Гітлера: «Релігійні жиди знають, що Гітлер заслуговує великої подяки тому, що він активно бореться проти комунізму й атеїзму».

13. Сіоністський лідер у ЗСА, Ноахим Принц, вітав прихід Гітлера до влади 1933 року, заявляючи, що це є фактором, який "повертає жидів до жидівства".

14. Сіоністам легко було знайти спільну мову з гітлерівцями, бо серед гітлерівської знаті чимало було жидівських мішанців і навіть чистокровних жидів, наприклад:

батько Гайдріха — напівжид
д-р Лей — чистокровний жид
Гімлер — його дядько був жидом
Мільх, генералфельдмаршал летунства, колишній берлінський таксист —чистокровний жид,
і багато інших.

Дослідникові на Заході забрало б багато років праці й студій, щоб обґрунтувати фактичним доказовим матеріялом подібного роду твердження. Совєтський "науковий працівник" розв'язує труднощі одним помахом пера. Доказами сипле він, як з рукава, покликуючися (для прикладу) на такі джерела: «Радянська Україна», 1972, 28 липня; «Український історичний

журнал», 1965, число 3; газета «Правда України», 1971, 29 вересня; газета «Комуніст», Харків, 1921, 7 серпня; газета «Ізвєстія», вечірній випуск, Одеса, 1926, 20 липня; газета «Звєзда», 1926, 21 листопада; газета «Вісті з України», 1970, 26 січня; «Прапор юности», 1965, 5 вересня; газета «Комсомольска правда», 16 лютого і т. д. Порний реєстр тих "наукових" і "достовірних" джерел не вмістився б і на цілій сторінці.

"Науковці" твердять що співпраця сіоністів і українських буржуазних націоналістів почалася дуже швидко після того, як виник сіонізм, і відтоді не припиняється по сьогоднішній день. Знову ж, із браку місця, зазнайомимо читача тільки з деякими із багатьох "доказів" на те в автора:

1. Уже "добродій Грушевський" схвально писав про статті "бундівця" В. Медема. "До постановки національного питання в Росії."

2. Деякі українські буржуазні націоналісти "маскувалися під друзів" жидівської національности, а особливою винахідливістю відзначався "син полтавського візника, семінарист-недоук, а в майбутньому організатор жидівських погромів в Україні", Симон Петлюра.

3. В тижневику «Слово», що його в роках 1907-1908 редаґував Симон Петлюра, сіоніст Яків Мунт писав про майбутнє "сучасних національних меншин через процес націоналізації".

4. Сіоніст Володимир Жаботинський солідаризувався з українськими буржуазними націоналістами, які виступали проти русифікаторської ролі, що її несвідомо грала асимільована жидівська інтеліґенція.

Цей же В. Жаботинський восени 1917 року приїхав до Києва з дорученя англійців нав'язати контакт "зі своїм приятелем Петлюрою" для організування еміграційної акції до Палестини.

5. А "запеклий антисеміт" Дмитро Донцов і сіоністський лідер Жаботинський мирно співпрацювали 1912 р. в націоналістичному журналі «Украінская жізнь», щоб довести "необхідність інтенсифікації націоналістичних рухів."

6. До Уряду Директорії входили представники цілого ряду сіоністичних партій, як Бунд (егеж, у советського перошкряба соціялістичний і напів комуністичний Бунд теж записався в сіоністи). Поалей-Ціон та Об'єднана Жидівська Соціялістична Партія.

7. На зустрічі Петлюри 17 червня 1919 року в Кам'янці Подільському вітали його рабін Ґутман і сіоніст Альтман від трудового жидівського населення. Рабін Ґутман "дав клятву від імени всіх жидівських святинь, що серед віруючої частини жидівства нема місця для большевизму", після чого відправив молебен за Петлюру.

8. Петлюра, разом з міністром жидівських справ Пінхусом Красним, призначив сіоніста д-ра Гелєва керівником повстанської організації Катеринославщини, Північної Таврії й Східньої Херсонщини, давши йому на те п'ять мільйонів. Оточений чекістами д-р Гелєв відстрілювався й загинув.

9. Дня 5 липня 1921 року на організаційних зборах "Спілки українських жидів" у Відні, Соломон Ґольдельман закликав жидів бути готовими до часу, коли прийде "день повернення в Україну й відновлення влади."

10. У вересні 1921 року сіоністи, через свого лідера, знаного нам уже Жаботинського, заключили угоду з представником Петлюри Славинським про творення "жидівських повстанських загонів" в Україні. В переговорах брав участь агент англійської розвідки Петерсон.

11. Жаботинський засуджував убивство Симона Петлюри, боронив його та й інших українців перед закидами погромництва: "Я виріс з тими людьми, з ними разом боровся проти асиміляторів і русифікаторів, і ніхто не в силі переконати сіоністів з України, що людей того типу можна визначати як антисемітів."

Так само захищав Петлюру д-р Соловейчик на нараді жидівських журналістів у справі оборони Шварцбарта, виправдуючи Петлюру, що він не винен у жидівських погромах в Україні, бо вони відбувалися спонтанно.

12. Сіоністичні контрреволюційні інструкції переправлялися через кордон

разом з літературою для "залишків підпілля" українських буржуазних націоналістів.

13. У Львові Ґестапо винищило понад 100,000 жидів. З того митрополит Шептицький урятував рабіна Кагане та ще може пару сіоністів. І йому за те поставлено пам'ятник на площі Тель Авів-у в Ізраелі, він бо здавна був зв'язаний з сіоністичною родиною банкирів Ротшільдів, і, навіть коли ще був офіцером, залицявся до дочки одного з них, Ребеки.

14. Сіоністи знаходили притулок у "бандах УПА", як свідчить Стелля Кренценбах і 20 сіоністів з її гурту.

15. "Емісар" сіонізму Марґолін уже після Другої Світової війни став організатором і душею комісії при УВАН для вивчення історії українсько-жидівських взаємовідносин.

16. Сіоністи й українські буржуазні націоналісти утворили в ЗСА так звану "конференцію круглого стола", де засідають "сіоністичні ультра з банди Кагане й бандерівські головорізи."

Це, так би мовити, фактичний ілюстраційний матеріял, що випливає зо спільних теоретичних та ідеологічно-світоглядових засад сіоністів та українських буржуазних націоналістів. Які ж вони?

Одні й другі твердили, що в їх народів нема клясового розшарування, і тому непотрібно їм виступати в союзі з трудящими інших національностей у Росії проти царату. Українці доказували відрубність українських інтересів і боротьби трудящих інших народів, а сіоністи прикривалися національною цілісністю всіх жидів, культурною спільністю "найчистішої раси всіх цивілізованих націй світу." Іншими словами, одні й другі не хотіли добровільно лізти в російський "общій котьолок".

Сіоністи й націоналісти проповідували клясовий мир між трудящими та буржуазією своїх народів, намагалися отруїти свідомість людей шовінізмом, виховати ненавість до трудящих інших національностей, відвертаючи жидівських та українських робітників від участи в загально-пролетарській боротьбі за повалення капіталізму. Гаслами національної культурної автономії заганяли трудящих у тенета своєї національної буржуазії, ізолювали їх від передових ідей інших культур (читай: від русифікації).

Зближенню її сприяв "антинауковий" підхід до національного питання українських буржуазних націоналістів і сіоністів, а тому "успадковуючи реакційні теорії і ганебну практику своїх попередників, сучасні українські буржуазні націоналісти й сіоністи об'єдналися в міжнародню зґраю диверсантів — вірних льокаїв імперіялізму."

Найбільша ж їх провина в тому, що вони оборонили свій нарід перед асиміляцією та русифікацією, чим виступили проти "ленінських положень", бо Ленін "уважав асиміляцію робітників різних національностей проґресивною,оскільки вона ламає національну замкнутість і допомагає інтернаціональному спілкуванню пролетарів різних націй." [4])

Отже, оборона власної національности, власного національного життя, традиції, мови, культури й усього того, що складається на зміст поняття нації — це прикмета "лакуз імперіялізму". А відречення від свого народу й розпущення себе в совєтському, то значить російському, народові, — це дружба й братерство народів.

До того рода ідеологічної акробатики чи пак "діялектики" нам ще не раз треба буде вертатися, щоб її викривати та засуджувати, бо людців, що, забувши за честь і сором, "то задком, то передком" скачуть перед "старшим братом", на жаль, не бракує.

1) Л. В. Гамольський: Тризуб і "зірка" Давида. Дніпропетровське, «Промінь» 1975. 192 ст., наклад 17,000.

2) Як відомо, жиди викрали його з Арґентіни, судили й повісили.

3) Жидівська держава.

4) Ленін, В. І. Твори. Вид. 4-е, т. 7, ст. 78

***

Зиновій Книш

ЗАГРАНИЧНА «ОХРАНА» [1]) ТА УКРАЇНЦІ.

Під кінець XIX століття зароїлося в Західній Європі від москалів. Склалися на те всякі причини; з них найважніші — чи краще — найбільше відомі дві.: сувора реакція самодержавного царського режиму та Олександра III і жвавіший контакт Росії з країнами Західньої Європи. Одні з них, зокрема Франція, дивилась на Росію як на противагу мілітарній та економічній силі кайзерівської Німеччини; знову ж, Росія шукала в них капіталів для поправи свого занедбаного господарства. З Росії почали виїжджати в світ не тільки аристократи, щоб протринькувати там свої маєтки, або нечислені одиниці з урядово-дипломатичного чи наукового й артистичного світу, але й звичайні собі громадяни: втікачі перед політичними репресіями, молодь на університетські студії, головно студенти, яким закритий був вступ до університетів у Росії, і могли вони вчитися тільки на спеціяльних, для них організованих курсах,[2]) туристи для розваги і т. п. Рух ішов в обидві сторони, леґальними й нелеґальними дорогами. Дехто мусів лишатися за кордоном постійно; до них приїжджали з відвідинами рідня й знайомі, курсували підпільні кур'єри. В багатьох містах Німеччини, Швайцарії, Франції, Бельгії й Англії зродилися і згодом розрослися цілі російські колонії, що жили своїм власним життям, у постійному зв'язку між собою і в контакті зо своєю батьківщиною. Вони мали власні видавництва, пресу, всякі політичні і культурні організації — жили буйним життям. Національний склад їх був різнорідний' москалі, поляки, жиди, балтійці; найменше серед них було українців. Але в очах західнього світу вся та галаслива й строката публіка покривалася одним загально вживаним спільним іменем "росіян", бо всі вони походили з території царської російської держави.

Коли ж почали творитися в Росії політичні партії, вони мусіли діяти нелеґально й частину своїх справ вести з-закордону: видавати свою політичну літературу, відбувати свої з'їзди й наради, утримувати зв'язкові бюра, пересильні пункти здовж кордону і т. п. Тяжко було б політичній царській поліції слідкувати за всім тим і протидіяти тому з російської державної території. Тому слідом за всією тією сталою й переходовою еміграцією посунула й Охрана. Почала вона творити свої експозитури, і перша та найважливіша з них постала у Франції, в Парижі. Звідти вона снувала своє павутиння по всій Європі. Вербувала собі донощиків, слідкувала за рухами окремих еміґрантів: перелюстровувала їхнє листування, збирала всякі інформації, дуже часто важливі також для винищування революційних огнищ у самій Росії, розвідувалася про транспорти літератури, вишукувала прикордонні пункти, куди йшов нелеґальний рух людей, тощо. Не було ні одного з видніших російських революційних чи взагалі політичних діячів: до котрого Охрана не приставила б свого "янгола-хоронителя". Читаючи звіти закордонних охранників до Департаменту Поліції [3]) в Петербурзі, знаходимо безліч усяких просто фантастичних подробниць, що могли б послужити сюжетом до сенсаційних романів. Інколи аж дивно стає, що, не зважаючи на таку досконало зорганізовану поліційну службу, все-таки можна було вести якусь політичну роботу і що кінець-кінцем не поліція: а революція затріюмфувала. До реґулярних звітів долучені були списки осіб, що приїжджали з Росії на відвідини, точні їх описи, характеристика, уривки з їх викрадених листів та підслуханих розмов, адреси: де мешкали до кого заїжджали. Коректурні відбитки майже всієї підпільної, за кордоном друкованої преси лежали на письмовому столі директора Департаменту Поліції, ще заки ті газети встигли надрукуватися, не те що передістатися через кордон. Правда, траплялися там речі неправдиві: помилкові

або й свідомо підфальшовані — все залежало від інтеліґенції, сприту й сумлінности та почуття обов'язку "секретних сотрудників" охранної аґентури. Не завжди був час і можливість перевірювати їхні інформації.

Першим керівником охранної аґентури в Парижі був Петро Іванович Рачковський. [4]) Відіграв він визначну ролю в поліційних слідствах і керував експозитурою в Парижі від 1885 до 1902 року, коли попав у конфлікт з міністром внутрішніх справ фон Плеве. За границею жив він так довго, що й говорив по-російському з французьким акцентом, тим більше що одружений був з француженкою. Людина дуже талантовита й непересічної інтеліґенції, добрий психолог і знавець своїх земляків: він не тільки поклав основи аґентурної праці за кордоном, але й виробив її систему й завів методику, що нею користувалися пізніші його наступники і з чого дуже багато перейняли та довели до перфектности большевики. Чимало помагало йому в праці те, що він зумів здобути собі приятелів серед впливових французів, і вони йшли йому на руку, особливо там, де годі було щось осягнути офіційним шляхом. Якої високої думки були про нього урядові французькі кола, свідчить хочби те, що коли президент Франції вибирався на відвідини до Ліону й довідався, що там на нього підготовляється атентат, поставив на чолі своєї охорони не когось із французьких спеціялістів, тільки саме Рачковського.

Коли Рачковського зняли з керівництва паризькою аґентурою, прийшов на його місце "дійсний штатський совітник" Леонід Олександрович Ратаєв з Департаменту Поліції в Петербурзі. Хоч — може через заздрощі — дехто закидав йому брак слідчих здібностей, не забуваймо, що це він провадив Азефа, найбільшого сумної слави провокатора, і завдяки йому міг розгорнути діяльність його підвладний у Москві, полковник Зубатов, творець "поліційного соціялізму."

Не кожна держава хотіла толерувати Охрану на своїй території. В такій, наприклад: Швайцарії: що була чи не найголовнішим центром організованої російської політичної еміґрації, Охрана ніколи не могла явно діяти, хіба що через своїх донощиків і і співробітників.

Так само мало було можливостей добитися того в сусідній Австро-Угорській монархії, де вздовж цілого російсько-австрійського кордону були великі можливості контрабанди і де творив собі безпечне запілля польський революційний соціялістичний рух. В рапортах Рачковського стрічаємо прохання й поради директорові Департаменту Поліції поїхати з офіційними вілвідинами до Відня й пробувати якось наладнати приязніші взаємини з австрійською поліцією. Законспіровану аґентуру Охрани в Галичині організував М. Гурович діставши на те поважні кредити з диспозиційного фонду Департаменту Поліції. За всі ж справи Охрани в Австрії відповідав Симон Мойсеєвич Вайсман (Шимон Мордаков). жандармський аґент довгого стажу.

Не годилася на те також Англія, де в Лондоні було муравлище еміґрантів з усяких революційних напрямків. Зате Англія, хоч і давала еміґрантам азиль і дозволяла теоретично-політичну працю та пропаґанду, безпардонно та безцеремонно ліквідувала всякі спроби організувати терористичну акцію Відомий російський революційно-політичний діяч і публіцист Володимир Львович Бурцев [5]) переконався в тім на власній шкурі. Коли почав накликувати до терору в своєму журналі «Народоволець», англійська поліція сконфіскувала журнал, а Бурцев став перед судом за намову до вбивства царя Миколи II і мусів відсидіти півтора року в тюрмі. Після того симпатії англійської публіки до російських революціонерів охололи, підупало "Товариство приятелів волі Росії", провалився журнал "Вільна Росія" що видавався англійською мовою.

Ліпше повелося Охрані в Німеччині, з уваги на загально відому особисту приязнь між кайзером Вільгельмом II і царем Миколою II. З початком 1902 року пущено в рух аґентуру Охрани

в Берліні. Завідував нею «колезький асесор» Аркадій Михайлович Гартінґ, а його помічником був Федір Ромуальдович Чарноцький, колишній марксист, що після заслання в Сибір пішов на службу до Охрани. Берлінська поліція знала про аґентуру, але вдавала, що її не помічає, і на діяльність її дивилася крізь пальці. Гартінґ походив з жидівського роду, дійсне його назвище було Абрам Гекельман. Він уважався спеціялістом від вербування сексотів, але теж і не абияким інтриґаном, коли вдалося йому висадити з сідла Ратаєва й засісти на його фотелі в Парижі. Пробув там до 1909 року, знаний нам уже Бурцев не розкрив його роботи в своїх виданнях.

Закордонна аґентура Охрани, як сказано, слідкувала не тільки за діяльністю й рухами окремих осіб з революційних кіл, але й за життям цілих організацій. Дві головні російські революційні партії — соціял-демократів і соціялістів-революціонерів — мали свої спеціяльні закордонні організації. Там, а не в Росії, була інтелектуальна кузня й ляборaторія плянів, програм, теорій. Крім того, існували більші чи менші гуртки, звичайно чи довкола якогось пресового органу, чи то як студентські або земляцькі товариства, що орєнтувалися на одну з тих партій, або, як це тоді говорилося, "примикали" до неї.

Але серед безлічі тих гуртків, товариств та організацій, що то виринали, не було ані одної політичної української організації. Український політичний рух, дуже слабкий у тому часі — він же ж тільки почався в 90-тих роках — діяв тільки на рідних землях. З Галичини ніхто не потребував еміґрувати за кордон, а в наддніпрянській Україні цей рух, хоч і почав оформлюватися самостійно, не став твердою ногою на принципі окремішности так, як це було в жидів («Бунд») або в поляків(«Польська Партія Соціялістична»), чи навіть у менших "окраїнних" народів. Не значить це, що не було за кордоном українців. Навпаки, їх було багато, навіть дуже багато, та всі вони переважно були "сини отечества чужого". Вкладали свою працю й енергію в "загальне русло революції". Перечитуючи звіти закордонної Охрани, знаходимо десятки чинних революційних діячів, що могли бути — й напевно були — українського роду й походження, але все в зв'язку з діяльністю тих чи інших російських партій. Навіть зорєнтуватися в тому трудно: прізвища зрусифіковані, в російській транскрипції. Хіба що здогадуватися по деяких характеристичних українських іменах або по місцях, звідки вони походили. . . Та й це не давало гарантії, бо скільки ж діяльних політично українців жило в Росії, а москалів в Україні! Навіть про «малоросів» нема там мови, хіба про «южноросів». Наведемо для прикладу кілька таких прізвищ, що виступають у звітах Рачковського, Ратаєва й Гартінґа: Олександер Еваленко, Любов Радченко (псевдонім «Наталія Іванівна»), Борис Кричевський, Олексій Тарасевич, Коваленко Євген і Коваленкова, Ольга Федорівна Селюківна, Клячко, Кульчицький (хоч був теж один поляк, Станіслав Кульчицький), Кулябко-Корецький. . . І чимало інших. З них «Наталія Іванівна» брала участь у тетьому з'їзді соціял-демократів, що скінчився розбиттям партії на «большевиків» і «меншевиків», і виступала навіть кандидаткою від меншевиків до "редакційної трійці" партійного органу "Іскра", а також до Центрального Комітету, отже, мусіла бути не такою пересічною діячкою. Кулябко-Корецький — з відомої української родини, один з них був членом Української Студентської Громади в Харкові в часах, коли вона співпрацювала з Миколою Міхновським, а цей проживав на Ставропільщині й мав якесь відношення до газети «Северний Кавказ».

Проте, знаходимо деякі натяки на діяльність українців, хоч і незначні — найчастіше з діяльністю інших організацій, як поляків чи литовців.

У звіті Рачковського ч.23 з 9-22 листопада 1900 року звертає він увагу Департаменту Поліції на Львів.[6]) Відкололася там невеличка групка 11 осіб від Польської Партії Соціялістичної та оформилися в організацію

«Пролетарят» зв'язану з давнішою партією такої самої назви, з наміром розгорнути терористичну роботу в «Привислянському Краю», першою жертвою якої мав упасти варшавський генерал-губернатор.

У Львові тоді починали організуватися не тільки польські, але й українські соціялісти. Через Львів ішла одна з доріг переправ нелегальної літератури в Росію; львівські соціялісти польські й українські, помагали в тому соціялістичним організаціям з російського терену, і це привернуло до себе увагу закордонної Охрани.

В одному з попередніх своїх звітів (число 19 з 14-27 вересня 1900 року), Рачковський подає, що у Львові створилася «малоруська» партія «Молода Україна»:

"З початком цього року створилася у Львові з тісного гурту людей організація під назвою «Молода Україна», що видає там революційний журнал під таким самим наголовком. Цей гурт поставив собі за мету відділити Малоросію від Росії на федеративних основах. Ініціятива до постання того гуртка вийшла від "київських сеператистів". Їх особовий склад покищо агентурі невідомий.

В серпні ц. р. з'явився в Женеві якийсь молодий чоловік, під псевдом Іванцева, як депутат від тієї організації. Звернувся до Плеханова, Добровольського та Михайла Сущинського з проханням познайомити його з якимсь певним друкарем-малоросом. Женевські еміґранти зв'язали його з Кузьмою Ляхоцьким (Антоном Михайловим) [7]. У розмові з ним Іванців запропонував Ляхоцькому друкувати летючки й газету «Молодої України», що їх представники Малоруської партії постановили видавати в Женеві, бо провідники партії хотіли надати їм більш революційний характер, а, з уваги на цензурні умовини в Австрії, не можна того друкувати у Львові. А далі, в зв'язку з тим, що загальні опозиційні настрої охопили всю Росію, сепаратистський рух у Малоросії назвичайно швидко розгортається і, в свою чергу, нібито стає на шлях політичної боротьби. Переговори Іванцева з Ляхоцьким увінчались успіхом: він згодився взятися за друк.

Розслідування виявили, що цей делеґат — це ніхто інший, як Михайло Олександрович Русов, студент харківського університету. Його батьки, якщо не помиляюся, живуть у Харкові".

На слід того попав Рачковський таким способом: в Росії арештовано Володимира Сущинського. [8]) Йому товариші зорганізували втечу, й він щасливо дістався знову за кордон. Але під час обшуку знайдено в нього записну книжечку, а в ній усякі адреси в Росії та за кордоном. Між тими останніми було: "Євгеній Косевич, Лемберґ, Ринок 10."[9]) Як відомо, Євген Косевич належав до засновників Української Соціял - Демократичної Партії у Львові; без сумніву, мусіли в нього бути якісь знайомства й контакти з польськими соціялістами у Львові, за котрими стежив Рачковський через свого секретаря Мілевського, родом поляка.

Тут варто пригадати, що Євген Косевич стояв у зв'язку з Миколою Міхновським. В 1900 році надруковано у Львові брошурку «Самостійна Україна», як перше число "Видання РУП". [10]) На заголовній сторінці брошурки підписано, що її "видає Є. Косевич". А коли додати, що й Михайло Русов належав у тому часі до гурту співробітників Миколи Міхновського, [11]) то виходить, що закордонна Охрана наткнулася тоді на перші спроби РУП, ще національної по своїй програмі партії, організувати собі співпрацю українців з Галичини та на еміґрації в Західній Європі.

Більше про те в доступних для автора звітах і телеграмах Рачковського мови нема, одначе співпраця між «Молодою Громадою», чи пак українськими соціялістами у Львові, з Женевою мусіла йти далі, бо в звіті Рачковського з 20 липня - 2 серпня 1901 року знаходимо на кінці список осіб, що про них мова в підзвітному періоді, і серед них бачимо Ернеста Хри-

стофоровича Ролява, якого Рачковський уважає одним з найліпших транспортаторів літератури, що будь-коли діяли на кордоні. Між іншим, Рачковський доносить, що Кузьма Ляхоцький вислав для Ролява 5-18 травня на адресу годинникаря Трептава в Мемелі, 12 Фрідріх Вільгельм Штрассе, паку з українськими [12]) та литовськими виданнями. На жаль, нічого не знаємо ані про долю того транспорту, ані про те, для кого він був призначений. Відомо лише, що дня 21 червня того ж року арештовано Ролява з транспортом якоїсь літератури вже на російському боці. Якийсь час про нього не було чути, аж виринув він у 1906 році, коли знову попався в руки жандармам, і вони застрілили його за "намагання до втечі".

Від 30 вересня до 9 жовтня 1904 р. відбувалася в Парижі конференція російських революційних та опозиційних партій. [13]) В мемуаристиці та в політичній літературі давалися звідомлення тільки про перебіг і висліди тієї, важливої на той час, конференції. Звіт Ратаєва число 288 з 9-22 жовтня 1904 року кидає деяке світло на її підготовку та на куліси. Перший крок до неї зроблено в Копенгаґені, де порозумілися поляки й фіни щодо революційної акції та політичної тактики в боротьбі з царатом. Вслід за тим польська делеґація на соціялістичній конференції в Амстердамі висунула пропозицію поширити це практиче порозуміння, на всі діючі в російській імперії опозиційні партії. Пропозиція знайшла прихильний відгук серед делеґатів на конференції, за винятком одного Плеханова, що вперто протиставився їй в імені Російської Соціял - Демократичної Робітничої Партії. Кінець-кінцем, фінському соціялістові Конні Цілліякусові вдалося прихилити Плеханова до ідеї такої конференції, і тоді почалася гарачкова підготова до неї.

Відомо, що в конференції в Парижі [14]) взяло участь вісім груп, але запрошення до неї розіслано до 18 партій та організацій. Для нас важливо, що серед запрошених була теж одна українська група — «Українська Соціялістична Партія». Ратаєв вилічує всі партії, подаючи точно їхні офіційні назви, і цікаво, звідки взялася українська партія соціялістів з такою назвою. Була справді спроба в 1900 році організувати «Українську Партію Соціялістичну» в Києві, з ініціативи зукраїнізованих поляків, чи пак, відпольщених українців, та вона майже не діяла і в 1903 році прилучилася до РУП. Коли РУП щораз більше почала наближатися до позицій російських соціял-демократів і вкінці втратила первісне своє національно-політичне обличчя, Микола Міхновський оснував на її місце Українську Народну Партію (УНП), а одночасно, щоб відтягнути з РУП деякі соціялістичні за програмою, але національні по переконаннях елементи, організовано Українську Партію Соціялістичну, на зразок Польської Партії Соціялістичної. Одначе, ця партія не вийшла поза рами дискусій над своєю програмою. [15]) Більш як певне, що на списку запрошених була Революційна Українська Партія, бо далі Ратаєв звітує, що в конференції взяли участь вісім партій; решта не прислали делеґатів, а тільки три організації прислали умотивовану відмову, чому вони проти конференції. Це були : Російська Соціял-Демократична Робітнича Партія, Соціял-Демократи Польщі й Литви та Революційна Українська Партія. Відмовився також і Бунд, але чомусь конференція не дістала того на письмі.

Для нас не тільки цікаво, але й дуже важливо було б знати, які це мотиви подала РУП, відмовляючись від участи в конференції. З'їхалися туди поляки, фіни, лотиші вірмени й грузини, щоб задеклярувати своє становище й здобути для нього визнання російських партій. Поляки й фіни підкреслювали незалежність, інші вдоволялися автономією чи федерацією. Українського голосу на тому форумі забракло.

А з того що РУП опинилася в товаристві соціял- демократичних організацій, можна б здогадуватися, що вона поділяла загальне їх становище. Соціял-демократи не були зацікавлені ані терором ані національним пи-

танням, не хотіли приймати на себе ніяких зобов'язань, що обмежували б їм вільність рухів. Тому вони заявили, що конференція для них —зайва витрата часу, в ній беруть участь надто різношерсті елементи, й ні до чого вона не доведе. Так воно, до речі кажучи, дійсно й сталося.

Від російських соціялістів-революціонерів до делеґації входив— побіч Віктора Чернова — Євно Азеф, під псевдонімом «Диканський». Це він подав Ратаєву точний звіт з усіма прізвищами, псевдами: адресами, подробицями дискусій, і на основі того звіту Департамент Поліції скоріше був про все поінформований: аніж членський актив партій, що з'їхалися на конференцію.

Наради відбувалися конспіративно в «Готель д' Орлеан». А хоч темою нарад і дискусій були тільки справи, що відносилися до тодішньої царської імперії, але цікавилися ними теж і західні соціялістичні кола, і також, само собою, несоціялістична суспільність репрезентованих на конференції народів. Делеґати на конференцію стояли в контакті з деякими політичними діячами й інформували їх про становище їхніх суспільностей до національного питання. Не могли того робити українці, бо їх на конференції не було. З'єднавшися з російськими соціял-демократами, вони неначе передали їм своє право репрезентації назовні.

Тому й не диво, що в роботі Охрани внутрі царської імперії відводилося багато місця українському "сепаратизмові", зате майже нема про них сліду в звітах, донесеннях і всяких документах заграничних експозитур Охрани. Українська справа ще не продерлася поза межі російської держави і вважалася тільки внутрішнім питанням у Росії.

[1]) Охрана (Охоронний Відділ, повна назва: Відділ для охорони суспільної безпеки й порядку) — орган таємної поліції в царській Росії що завідував політичним наглядом і слідством у боротьбі з протидержавними елементами. Перші відділи Охрани постали в роках 1880-1886 у Петербурзі, Москві й Варшаві. Існували при губернаторах, начальниках міст (градоначальниках) та оберполіцмайстрах. Ієрархічно підлягали Департаментові Поліції в Міністерстві Внутрішніх Справ. В 1900-1904роках сітка поширилася на всю Росію. кожен Відділ мав дві агентури: стеження й таємних агентів. Користувалася провокаційними методами боротьби з революційним рухом. Скасована після революції в лютому 1917 року.

До кінця XIX віку Охрана завідувала: справами поліційного слідства; наглядом над політичними партіями та організаціями і боротьбою з ними; боротьбою з масовим революційним рухом; керуванням усією внутрішньою й зовнішньою аґентурою; охороною особи царя. Від січня 1898 року важливіші справи Охрани зібрано в т зв. Окремий Відділ, де велася картотека революційих і суспільних діячів. збірки фотографій і нелеґальні видання всіх політичних партій у царській Росії.

[2]) Звідти популярна в тодішній Росії назва "курсистки" а не "студентки".

[3]) В 1880році скасовано третій відділ "Власної його величества канцелярії" і створено з нього департамент державної поліції і надано йому назву "Департаменту Поліції" та влучено його в Міністерство Внутрішніх Справ. Завідував він поліцією та політичним слідством у боротьбі з революційними рухами. На чолі його стояв директор. Загальне керівництво належало до одного з товаришів Міністерства Внутрішніх Справ, що одночасно був командиром Окремого Корпусу Жандармів. Складався з 9 різних відділів: загально-адміністраційний, інструкційно-законодавчий "охранний", зв'язку й нагляду над жандармськими управліннями в губерніях і т. д. Від 1914 року долучено туди військову контррозвідку.

[4]) Народився 1853 року, помер 19 жовтня 1910 року. Покинувши паризьку аґентуру, жив позмінно то в Варшаві, то в Парижі. Петербурзький генерал-губернатор Трепов покликав його знову до служби на становище віце-директора Департаменту Поліції в Петербурзі 1906 року подався до димісії й перейшов до приватного життя.

[5]) Бурцев Володимир Львович народжений 1862 року, син козацького офіцера з Оренбурга. Скінчив ліцей в Уфі й Казані, студіював в університетах у Петербурзі й Казані, Перший раз арештований 1882 року в студентських заворушеннях. 1885 року попав під слідство за зв'язки з революціонерами і 1886 року засланий в Сибір. 1888 року втік за кордон, побував у Швайцарії, Франції й Англії скрізь пропаґував потребу революційної преси. 1889 року, разом з Михайлом Драгомановим і Дебогорієм Мокрієвичем, видав у Женеві три числа "Вільної Росії". Проповідував тактику терору в політичній боротьбі і через те розійшовся зо своїми спільниками. 1891 року виїхав до Лондону, студіював історію революційних рухів у Росії, випустив збірник "За сто літ" і редагував журнал "Народоволець". По виході з англійської тюрми видавав історично-револю-

ційний журнал "Билое". 1903 і 1904 року виселено його з Франції і Швайцарії. На короткий час вернувся до Росії 1905 року і знову еміґрував 1907. Здобув собі розголос тим що викривав провокаторів серед революціонерів, зокрема найбільшого з них, Азефа. Після революції 1917 року вернувся до Петербурга видавав газету "Общое Дело" та заявився одверто проти большевиків. Після їхньої перемоги виїхав до Франції і тут працював журналістом і політичним письменником до своєї смерти 1936 року.

6) Скрізь уживається там австрійська назва : Лемберґ.

7) Антін (Кузьма) Ляхоцький, 1853-1918, громадський діяч, власник української друкарні, заснованої ще за часів коли діяв у Женеві Михайло Драгоманів. На еміґрації в Женеві проживав від 1878 року.

8) В революційну роботу були замішані три брати Сущинські : Володимир (псевдоніми : Казанський, Ясінський), Михайло (власник невеликої друкарні в Швайцарії) і Петро (військовий лікар). Була також і Лідія Сущинська, невідомо чи сестра, чи дружина котрогось з них. Всі — соціял-демократи, хоч у звітах Охрани часами подаються між анархістами або "народовольцями". Правдоподібно, вони москалі, але мали знайомих в Україні.

9) Євген Косевич, народжений 1876 помер 1914 року, громадський діяч адвокат, був видавцем журналу "Молода Україна", що виходив у Львові в роках 1900-1903.

10) Революційна Українська Партія.

11) Михайло Русов, як більшість "рупівців", перейшов потім еволюцію від націоналізму до соціялізму. Його сучасники різно це оцінювали. Сергій Шемет, приятель Міхновського представляє його одним з тих, що затягнули РУП до соціялістичного інтернаціоналу в московській національній формі", а інж. Юрій Коллард уважає, що Михайло Русов не був соціялістом типу російських соціял - демократів чи соціял - революціонерів тільки шукав втілення соціялістичної ідеї в притомній українській формі, хотів випрацювати "оригінальну українську течію в соціялізмі". Це по-модерному називається, що визнавав він теорію, що кожен нарід може дійти своєю дорого до соціялізму.

12) Так і написаноо в оригіналі : українськими а не "малоросійськими".

13) Дивись «Самостійна Україна», число за січень-лютий 1976. стаття Зиновія Книша п. н. "Національне питання в програмах дореволюційних російських опозиційних партіях".

14) Спочатку було пляновано в'дбути її в якійсь більшій приморській купелев'й місцевині, наприклад Біярріц або в Остенді — там делегати могли б згубитися в масі публіки, що з'їжджається на морські купелі.

15) Юрій Коллард : Спогади юнацьких днів, стор. 131. ("Срібна сурма", Торонто Канада 1972.)

—X—

В. Сірський

А. САХАРОВ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В СССР.

А.Сахаров — це мужня людина, на яку звернені сьогодні очі всього вільнодумного світу. Він — безкомпромісовий оборонець політичних в'язнів, які під сучасну пору караються в тюрмах СССР. Для цієї шляхетної боротьби за індивідуальність, людські права Сахаров згуртував довколя себе чималий ґурт таких самих, як він, відданих людей і при кожній нагоді старається також мобілізувати представників західньої інтелеґенції, яким не є чужою страшна доля політичних в'язнів і оборона основних людських прав. Його 55-літнє життя сповнене небувалими осягами: він — один із батьків водневої бомби; вже на тридцять другому році життя Сахарова обрано дійсним членом Академії Наук СССР. Сахаров, хоч і нагороджений Сталінською й Ленінською нагородами й тричі відзначений як герой праці, є надзвичайно скромною людиною. Поза науковою працею його єдиною розвагою є лещетарство.

В дисидентських лавах Сахаров опинився, мабуть через своє страшне творіво — водневу бомбу. Вже 1953 року Сахаров звертається до московського уряду з відважним протестом проти дальших випробувань атомової зброї, вважаючи її загрозою для всього людства. В 1962 році він знов апелює, хоч і безуспішно, до М. Хрущова в цій самій справі. Цей невдалий для нього крок, став зворотним пунктом у його житті. Він сам згадує про це: "У мене появилося жахливе почуття безсильности. Я не міг запобігти цьому, що було злом і непотрібним. Тоді я порвав із своїм середовищем."

Вже 2 лютого, 1967 р. Сахаров уперше протестує перед Комуністичним Центральним Комітетом проти арешт-

тування Ю. Ґаланскова та А. Ґінзбурґа. Після появи "Роздумів" Сахарова в 1968 р., в яких наголошується загрозу для людства зі сторони атомової зброї, як також і важливість інтелектуальної свободи, його відсунули від засекречених дослідів над атомовою зброєю, а партійний комітет Академії Наук намагався, хоч і безуспішно, усунути непартійного Сахарова зі складу цієї наукової інституції. Тепер Сахаров працює тільки в Фізичному інституті Лебєдева, де не провадяться засекречені досліди.

Арешти багатьох невинних людей, у тому числі й українців, у 1968-72 рр. примусили Сахарова відкрито заявити: "Неможливо бути пасивним, коли гинуть переслідувані люди. Це є моральна боротьба нас усіх. Ми мусимо бути вірними собі."

Як дивиться Сахаров на національне питання СССР ? Дехто вбачає схожість Сахарова з поглядами І. Дзюби, який відкрито пригадував партійним кругам, що конституція Совєтського Союзу ґарантує поодиноким республікам право на вихід із союзу. Свій погляд Дзюба мотивував ленінськими принципами. Сахаров також у своїх «Роздумах» пише: "Національне питання ще довго буде причиною неспокою й незадоволення, якщо не визнається, не проаналізується, а також і не виправиться усіх відхилень від ленінських принципів."

Проблема самовизначення народів СССР не була для Сахарова провідною ідеєю його «Роздумів.» Але її не можна було обійти, коли Сахаров висунув чотири основні принципи, які допомогли б запобігти атомову війну. У першому своєму принципі Сахаров каже: "Усі народи мають право вирішувати свою долю за допомогою вільної думки. Це право ґарантується за допомогою інтернаціонального контролю, ціллю якого є наглядати над переведенням у життя Декларації Людських Прав." Згодом Сахарова заінтересувала проблема самовизначення народів СССР. Він пише: "Наша країна проголосила право націй п самовизначення, включно зі самостійністю. Совєтський уряд санкціонував здійснення цього права для Фінляндії. Право Республік Союзу на відокремлення проголошенно в Конституції Совєтського Союзу. Одначе, можна помітити деяку невиразність у ґарантіях цього права або процедури, пов'язаної з підготовою, конечною дискусією, а також і реалізацією цього кроку. Дуже часто в нас карають за саму дискусію над цим правом. "Можливо Сахаров мав на думці арештованих українських юристів, які через свою дискусію над 17-ою статтею конституції опинилися за ґратами.

В розумінні Сахарова, дискусія над 17-ою статтею совєтської конституції, яка ґарантує окремим народам право на вихід із союзу, була би навіть і корисною: "Юридична аналіза проблеми та закріплення правних ґарантій на відокремлення були б важливим внутрішнім та інтернаціональним кроком, який тільки підтверджував би антиімперіялістичний та антишовіністичний дух нашої політики." Цікаво, що Сахаров зараз не вірить у масовий вихід окремих республік із союзу. Він також і не сумнівається, що на випадок такого виходу, з будьякої причини та конституційним шляхом, ці вже незалежні республіки задержали б і надалі зв'язки зі соціялістичними країнами. Сахаров переконаний, що в наслідок демократизації Совєтського Союзу сепаратистичні тенденції поодиноких республік будуть зменшуватися, а не зростати. Сахаров наголошує, що кожний вихід із союзу мусів би суворо відповідати вимогам конституції.

В останньому своєму меморандумі «О стране и мире»,написаному в червні 1975 р., Сахаров вимагає "Законного потвердження права на відокремлення республік, як і права на обговорення відокремлення." Сахаров є також відважним оборонцем переслідуваних національних меншин, таких як жиди чи татари. Він також турбується долею українських політичних в'язнів. Будучи послідовною людиною, Сахаров не вагається прилюдно спростовувати твердження Солженіцина, згідно з яким російський нарід являється найбільшим мучеником совєтської системи. Сахаров переконаний, що "такі акції, як насиль-

ницька депортація-ґеноцид, боротьба з національно-визвольними рухами, придушення національної культури — це, в основному, було виключним привілеєм якраз проти не росіян."

Якщо в майбутньому прийдуть до влади в Росії люди покрою Сахарова, то українсько-російські кордони дуже нагадуватимуть собою американсько-канадський зразок. Зрештою, чи потрібно буде відгороджуватися штучною перегородою? На сторожі цих кордонів ще довго-довго стоятимуть замучені душі мешканців мазепинського Батурина, Крутів, Вінниці, Львова та безчисленних Ґулаґів. Щоби загоїти українсько-російські рани потрібно часу бодай трьох поколінь. Чи зумію я, особисто, забути нелюдське замордування мого старшого брата-каліки "визволителями зі Сходу" в серпні 1945 р. ? Його з поторощеними ногами, не чіпали навіть ґестапівські нелюди! А таких випадків мільйони в українських родинах. В найкращому разі, щоби піти на зустріч шляхетним Сахаровим, відповім словами В. Янова: "Прощу їм, але ніколи не забуду!"

—x—

ДО ДЖЕРЕЛ

В цьому відділі будемо поміщувати матеріяли з життя й діяльности Миколи Міхновського, батька модерного українського націоналізму, а також — його однодумців та співробітників з доби, коли пробивались перші паростки українського націоналістичного руху та починала кристалізуватися його ідеологія.

Відділ веде член Редакційної Колеґії нашого журналу Зиновій Книш.

Деякі думки Миколи Міхновського про націоналізм.

Нещастям українського народу вважав Микола Міхновський те, що передова його інтеліґенція не мала зрозуміння для справи національного визволення і з одного боку — старше покоління її — поринала в культурницькому українофільстві, а з другого — захоплювалася соціялістичними гаслами клясової боротьби й інтернаціональної солідарности пролетаріяту. Оскільки ж найблищими сусідами України були народи польський і московський, з сильно розвиненим почуттям національної свідомости, тож на практиці українському народові приходилося б шукати єдности з тими, що або гнобили його в минулому та ще й тепер не зреклися своїх апетитів, або поневолювали в сучасному. Забуваючи про власні інтереси україннського народу, про потребу його національно-державницької відрубности і вливаючися в "спільний фронт" боротьби "за соціяльне визволення від капіталістичного гніту", тодішня українська інтеліґенція "об'єктивно" — висловлюючись термінами сучасної діялектики — працювала для закріплення свого народу, протоптуючи стежку до влади "поступовим" і "демократичним" але чужим силам. Націоналізм уважався в неї ретроґрадним, назадницьким рухом, що засклеплювався в вузьких рамах однієї національности й не давав змоги вільно дихнути повітрям широкого світу в інтернаціональному братерстві народів.

Бачив те і розумів Микола Міхновський. На його ж очах "Революційна Українська Партія", до заснування якої він чи не найбільше причинився, покинула національний табір і перемінилася в соціял-демократичну партію, що, хоч і вважала себе українською по назві, в дійсності була філією російської соціял-демократії й без власної волі плenталася в хвості великодержавницьких, хоч і на соціялістичний лад, московських інтересів.

Про завдання української інтеліґенції, як провідної сили українського народу на даному етапі його боротьби за національно-політичне визволення, широко говорить Микола Міхновсь-

кий у книжці "Справа Української інтеліґенції в програмі Української Народної Партії", виданої в Чернівцях 1904 року. Подаємо нижче коротенький уступ з неї, в котрому автор доказує, що націоналізм — неменше динамічна й революційна та світового засягу сила, які і соціяльні рухи, та що завдяки ньому пробуджувалися, ставали на ноги й визволялися цілі народи. [1])

Націоналізм — всесвітня сила.

Головна причина нещастя нашої нації — брак націоналізму серед ширшого загалу її.

Націоналізм це велитенська й непоборна сила, яка надто яскраво почала проявлятися з XIX віку. Під її могутнім натиском ламаються здавалосьби непереможні кайдани, розпадаються великі імперії й з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу покірно несли свої рабські обов'язки проти чужинців-переможців.

Націоналізм єднав, координував сили гнав до боротьби, запалював фанатизмом поневолені нації в їх боротьбі за свободу.

Націоналізм — янгол пімсти для пануючих і визискуючих націй, янгол пімсти для упосліджених, — страшною червоною хвилею прокотився по краях упосліджених націй-рабів, і слідком за ним розступилися хмари й проглядало сонце свободи.

Націоналізм, породжуючи альтруїзм поміж членами поневоленої нації, [2]) симпатії один до одного, рівночасно родить пекучу ненависть до тих, що поневолили.

Наведімо кілька історичних прикладів колосальної непоборної сили націоналізму.

Року 1809 Прусія була завойована французами (Наполеон I). Німці скуштували на собі всіх тих тяжких наслідків,які веде за собою панування чужинців. І націоналізм вибух страшним полум'ям: всі німці, не виключаючи юнкерів, земельних властителів, навіть дівчата — все рвалося до війни з чужинцями.

Суб'єктивний філософ Фіхте [3]) кинув свої літання за хмари й став проповідувати криваву боротьбу з переможцями. Пастор-філософ Шляєрмахер з церковної катедри клик в усю націю до рішучого повстання. Арндт, професор, кинув розвивати розум своїх читачів, а утворив "Громаду" для розвитку мускулів молодіжі. За ними Ґете й усі блискучі таланти думки й поезії, які проявилися в надзвичайнім числі в цей час національної небезпечности.

Можна було заздалегідь пробачити, що при такім стані речей про панування французів у Прусії і взагалі в Німеччині не могло бути мови — і воно впало під могутнім і тяжким мечем німецького націоналізму.

Таким робом націоналізм вибух в Еспанії проти панування французів (1809-1812 рр.) і Росії в році 1812; він, націоналізм, зруйнував, і поховав під руїнами французьку світову імперію.

Брітанці, визволивши портуґальців від французів (епоха Наполеона I), самі опанували Портуґалію і що сталося з того ?

Через десять років Портуґалія була доведена до розпуки: людність поменшала на один мільйон, державний бюджет попав у хронічний дефіцит, торгівля завмерла й населення стало так непросвітлене, що на 1,000 бранців [4]) не було ні одного письменного.

Портуґальська армія, офіцерами котрої стали англійці, голодувала, а чужинці купалися в розкошах, наздираних з убогих тубольців.

Але в Портуґалії повторилася історія і події Німеччини. На захист утиснених став націоналізм — страшний ворог пануючих — і розвинув свій прапор. Чужинців вигнано, й незалежна нація зацвіла (1822 р.)

Ці події трохи пізніше повторилися в Норвегії, Угорщині, Греції, Бельгії, Чехії, Хорватії, Ірляндії, Румунії, Болгарії, Сербії, Італії й інших. Націона-

[1]) Не міняємо мови оригіналу. Правопис достосовуємо до сучасних вимог.

[2]) І через те служить моральним чинником (прим. М. М.)

[3]) Гл. його "Промови до німецького народу". (Прим. М. М.)

[4]) Т. зн. новобранців рекрутів. (Прим. З. К.)

лізм червоною хвилею прокотився по всій Європі, покликуючи поневолені нації до боротьби за свободу, до боротьби за вільне, щасне, незалежне життя й визволяючи поневолених.

***

У нас, в Україні, націоналізм дуже припізнився: наша нація, виключаючи небагатьох, переважно з інтеліґенції, не націоналістична. Вона не має національної свідомости серед загалу, як її має польська, чеська хорватська й інші, не має самої могутньої зброї для захисту своїх інтересів і через те вона пробуває в найтяжчому рабстві, яке тільки можна собі уявити, і швидко хилиться до своєї конечної гибелі. Інтеліґенція українська, "плоть від плоті" українського народу, проявляє і його риси: вона теж у значному ступені проявляє національний індеферентизм, то прилучаючися до тієї або іншої верстви суспільства пануючої московської нації, тонучи в її суспільних ліберальних та революційних течіях, то плекаючи консервативне українофільство для задоволення власної особи.

Вплив московської культури й московського суспільства був до останніх десяти років остільки великий, що українці повторяли за своїми лукавими вчителями-москалями, що націоналізм — узаґалі дурниця, що сепаратизм — теж не розумна річ, бо ідеал усіх народів лежить у з'єднанні.

Націоналізм, цей загально-европейський рух, що визволив десятки поневолених і впосліджених людей, що створив великі національні культури й літератури: німецьку, норвезьку, фляминдську, угорську, грецьку, італійську, чеську, сербську, болгарську й українську в Галичині — цей рух світла й волі українська інтеліґенція, подурена й запоморочена всякими московськими теоріями, вважала нічого не вартою дурницею — на радість москалям і на свою та свого народу погибель. Дорогою ціною довелося їй платити за своє духове рабство.

***

Тільки останні часи хвиля культурного західнього націоналізму перейшла російський кордон і розлилась по Україні.

Ця нова течія зараз повинна винести тяжку боротьбу зо старою. Частина української інтеліґенції, засліплена "московською наукою", п'ючи її з московських шкіл, преси й літератури, твердо обороняє позицію єдности з московськими революційними й ліберальними течіями. Але це не змінить логіки подій законів еволюції і національного поступу. Кінець цього вже останнього москалефільства можна вже побачити в недалекій будуччині. Українська нація мусить іти тим самим шляхом як і поневолені народи Заходу, перейде його й повалить усе те, що стоятиме перепоною на тій дорозі."

Після революції 1905 року скасовано в царській Росії цензуру й настала деяка вільність для преси. Якщо й можна назвати це "вільністю", то відносилася вона хіба тільки до російської преси. Для українського друкованого слова, хоч і не було обов'язку здавати його до цензури **перед** друком, царська адміністрація знаходила інші способи затиску вільного слова, як конфіскати, грошові кари і, накінець, — заборона. Микола Міхновський з однодумцями кілька разів пробували пускати в світ якийсь пресовий орган для поширювання своїх ідей. М. і., на початку 1906 року, перед виборами до Першої Думи, випустили газету "Слобожанщина". На ній був напис: "Слобожанщина", ч. 1, Харків 25 березня ст. ст. 1906 року. В одній зо статтей "Слобожанщини" Міхновський хоч і без підпису, обороняє націоналізм перед своїми й чужими "космополітами" й інтернаціоналістами", виказуючи, яку шкоду для українського народу приносить перемішання тих понять і злобна критика націоналізму. Ось вона, ця стаття.

Націоналізм і космополітизм.

Затхле та цвіле повітря, яким дихали народи Росії за останні 25-30 років, утворило страшенну мішанину й плутанину розумінь. Не тільки просто ліберальні групи, але й так звані крайні ліві, завдяки особливим істо-

ричним умовам свого життя, дуже часто надають багатьом розумінням зовсім не те, або не зовсім те значення, яке вони дійсно мають.

Тепер не диво почути в Росії від людей, наче й освічених, що націоналізм шкодить вселюдському поступові, і що начебто всесвітня культура виграє від з а т и р а н н я національностей. Треба завважити, що така думка поділяється і правительственними аґентами і членами ліберальних партій: на цім пункті в них щасливе єднання. Правда, затирання національностей направлене тільки проти недержавних народів, і панове, які стоять за це затирання, через щось не починають від затирання своєї національности; правда, що це вчення виходить з партій пануючої нації, але чи мало є синів поневолених націй, які додають і своїх сил до "затирання" своїх народів.

А тим часом ідея космополітизму й гуманізму не тільки не є противна ідеї націоналізму, а навпаки є тільки випливом її, тільки її продовженням, розвитком. Космополітизм розширює, ідею вітчизни на цілий всесвіт. З погляду космополітичного, всі люди — це спілка спілок (союз союзів), цебто, космополітизм уявляє собі спілку всієї людськости як загальнну спілку окремих спілок. А окремі спілки найлегше можуть складатися — розуміється, без примусу, без насилля державної ідеї і іменно поміж людьми, які вже з'єднані самою природою через с п і л ь н у м о в у, психічну схожість, культурну близкість, здебільшого через економічну солідарність, бо в стародавні часи розселення народів кожний нарід або окремі племена його несвідомо осідали в межах натуральних басейнів, географічних і господарських.

Таким чином, натуральні національні спілки становлять велику вселюдську спілку, де індувідуальність кожної людини, кожної нації не тільки незатерта, а навпаки, набирає нової сили, краси і розцвіту. Це було б смертю для людського поступу, коли б усі люди були зовсім однакові, одноманітні, без своїх особистих прикмет. Адже ідеал людини складається в людей з сукупности окремих найкращих прикмет людських індивідів, асоціяцій та націй, а через те — навіть поступ самого цього ідеалу не тільки не вимагає знищення окремности людини, а навпаки, їх повсякчасного розвитку ! . . Космополітизм та гуманізм виключають тільки національні ненависті та антипатії, національний шовінізм; навпаки, вони закликають до знищення хиб національних; не дивлячись на те, всюди й завжди можна почути в Україні гостру ворожнечу з боку навть ліберальних течій до прояв українського націоналізму, який стає джерелом національної творчости. Здебільшого під юшкою інтернаціоналізму або космополітизму українському народові накидають обрусіння або полонізацію. Ці чудернацькі інтернаціоналісти не розуміють, що замість вселюдства вони пхають нам буржуазну та бюрократичну державу, до того ще й зовсім національну, і не тямлять, що їх псевдокосмополітичні заклики проти "націоналізму" виміряні не проти тих, проти кого треба, цебто не проти тих, хто давить чужі народи, а проти тих, хто тільки одбивається від гніту.

Ці заклики роблять величезну шкоду, бо відбирають останні сили в націй поневолених — їх інтеліґенцію — і через те остаточно пхають ті нації в безодню темряви й рабства. Оті інтернаціоналісти не тямлять, що треба відріжняти націоналізм, як систему винародовлення, здебільшого насильницького, від націоналізму як права боротися за своє людське "я" Провідники такого інтернаціоналізму так чи інакше раз-у-раз нахиляються до націй пануючих і несвідомо для себе провадять політику систематичного винародовлення недержавних народів. Для поневолених народів менше небезпечні люті насильницькі заходи уряду, аніж такі умовлення інтернаціоналістів, хоч і ті й другі мають однакову ціль — винародовити поневолений нарід, хоч і через різні причини. Адже проти насильницьких заходів дуже розвинеться відпорна сила

поневолених; але перекручені та запаморочені такими ученнями душі поневолених стають яничарськими проти самого свого власного народу. Отже, уникаючи національного шовінізму пануючих націй, треба плекати здоровий націоналізм поневолених народів, бо він є джерело творчости, і тільки в тому заховуються зародки народної свободи й ясної будучности."

***

Минуло 70 років, відколи писалися ці слова. За той час український нарід пережив дві світові війни й перебув пів століття жахливої духової неволі большевизму, куди завели його всі оті марксисти, нео-марксисти, інтернаціоналісти та шукачі правди в братерстві з російським народом. А ще й сьогодні думки Міхновського п'ються як чиста вода з цілющого джерела — вічно свіжі, все актуальні, завжди потрібні, щоб їх усім повторяти й повторяти: що тільки державна окремішність дає єдину ґарантію правильного й здорового розвитку народу і що, відкидаючи націоналізм, ми безмірно утруднюємо, а може й цілком унеможливлюємо собі будь-коли дійти до повного державно-політиного усамостійнення. А всякі "новатори", замість реформувати ідеологію українського націоналізму як "перестарілу" чи "віджилу", краще завдали б собі труду пізнати в самому корені й в первісних джерелах ту українську націоналістичну ідеологію й той український ідеологічно-політичний світогляд, що з ним виступили наші попередники ще з початком цього сторіччя. Знайдуть там більше гуманізму й людського обличчя, аніж у всіх тих чужих нашому народові кокозамильних "універсалізмах."

—x—

Підготовка до дійсного "детанту".

ОДИН ПРОПАҐАНДИСТ МАЄ СТО ПОМІЧНИКІВ !

29-го січня 1976 року в «Правді» з'явилася стаття начальника головного політичного управління сов. Армії й Фльоти, ген. армії А. Єпішева, під промовистим наголовком "Правофлангові армії й фльоти", в якій він порушив питання "підготови" СССР до оборони, що вимагає "тривалої, напруженої, упертої й карної масової роботи".

Як і треба сподіватись, головний політрук збройних сил імперії бачить головну запоруку для осягнення цієї цілі в "поземі політичної свідомости вояків", а конкретно "в поліпшенні якости політичного виховання" старшин і рядових збройних сил.

Безперечно, вістка про спробу захоплення матросами балтійського фльоту (звичайно, комплектованими з українців) корабля, з наміром просити азилю в сусідній державі — пов'язана з "профілактичними" заходами Москви на Далекому Сході, де афішується "змагання" Порт- Артурського полка й "ракетників" — за підвищення їхнього "бойового поготівля" . . .

Власне, неймовірне нагромадження гострих протиріч внутрі соціялістичного "бльоку" ускладнює проблематику ідеологічного виховання вояцтва сучасних кваліфікацій, передумовою яких є загальне підвищення освіти й інтеліґенції людини. Тому, природно, Єпішев мусить запевняти, що "комплексному рішенню завдань ідеологічної роботи сприяє те, що в ній беруть участь фактично в с і комуністи", додаючи, що практично "на кожного штатного пропаґандиста, лектора в армії й флоті припадає майже сто позаштатних. Щодня вони ведуть широку роботу в масах щодо вивчання й вияснювання політики партії й уряду".

Як бачимо, система мозкопромивання й затуркування — подивуґідна. Додамо, що, крім безпосереднього впливу партійного активу, "дія партійного слова на свідомість людей посилюється шляхом використовування різноманітних технічних середників

пропаґанди . . . Кількість телевізорів і радіоприймачів в армії й флоті за роки останньої п'ятирічки збільшилась на 20-30%, а радіовузлів — майже вдвічі. До частин надходять мільйони часописів і журналів" (тільки совєтських !)

Але, не зважаючи на це все, авторитетно стверджено самим Єпішевим, що йому доводиться покладати надію на "правофланґових" і на їхню майстерність задурманювати національну й узагалі творчу свідомість людських особистостей, питома вага яких у сірій масі "ґвинтиків" системи закономірно з р о с т а т и м е !

І, власне оті "технічні середники пропаґанди", якими в силу необхідности вивінувана й совєтська армія, дуже часто стають середниками ІНФОРМАЦІЙ, а тим самим стимулами для творчого мислення над проблемами гострих протиріч внутрі структури СССР і "системи світового соціялістичного бльоку" в цілому !

При чому, народна мудрісcть давно ствердила, що "риба загнивається від голови" Натяки Єпішева на потребу "викорінювання формалізму й поверховости" в діяльності політробітників прозраджують духову пустку навіть "на верхах" !

Тому різнородні форми Руху Спротиву московському імперіялізмові наростають і далі не тільки в Україні й інших поневолених Москвою країнах народів, що були усамостійнилися з розвалом царської імперії. Рух спротиву загарбницькій політиці Москви наростатиме також серед провідного акиву комуністичних і про-комуністичних партій сателітних держав (окупованих червоною армією), які вже зрозуміли жахливу суть "комплексної інтеґрації" їхніх національних ресурсів і економіки в економіку російської імперії, що стала змодернізованою формою колоніяльного визиску закріпачених народів.

Наочні приклади конфліктів у лоні "міжнародного соціялістичного табору", вияви тенденцій відсепаровування західно-европейських компартій від "російського моделю соціялізму" можна приховувати лише до певного часу в середовищі "низів", які політичну "науку" відбувають як рід примусової муштри.

Стаття Єпішова ще раз потверджує факт клопоту Москви з нагоди виявів НЕЗАЛЕЖНОЇ ДУМКИ на вищих щаблях суспільної структури, яка не має для себе органічного ґрунту — ані в площині національній ані в "інтернаціональній".

(Криворіжець)

—x—

ВЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ ОБВИНУВАЧУЄ КДБ

На захід дістався новий самвидавний твір.

Балтимор (УІС «СМОЛОСКИП».) На захід дістався новий самвидавний документ з України — заява Вячеслава Чорновола військовому прокуророві Прикарпатського округу УРСР.

Заява ця має дату 23 липня 1973 р., і в ній В. Чорновіл виясню€ обставини його арешту 12 січня 1972 р., перебування в слідчій тюрмі, шантаж, який застосовували до нього, справу появи «Українського Вісника» та домагається притягнути до судової відповідальности старшого слідчого, капітана КҐБ М. Боєчка, за вчинені ним злочини під час допитів.

Нижче подаємо повний текст цього документу.

"Військовому прокуророві Прикарпатського військового округу.

З А Я В А.

Чорновола, Вячеслава М.

Прошу порушити кримінальну справу про злочин, учинений капітаном Боєчком, Мирославом Омеляновичем, старшим слідчим управління КДБ при раді міністрів Української РСР, Львівської області. Під час проведення попереднього слідства в моїй справі 72-

73-го років слідчий Боєчко вдався до незаконних дій, які мать у собі склад злочину, передбаченого статтею 175-ю КК УРСР, хоча він, мабуть, брав безпосередню участь не в усіх перелічених мною далі кримінально-карних діях, але, як керівник слідчої групи у моїй справі, повинен вважатися головним винуватцем злочину.

Мене заарештували 12-го січня 72-го року, і я перебував під слідством до 28-го березня 73-го року. Приводом для мого звинувачення за статтею 62-І КК Української РСР стала конфіската в мене низки літературних матеріялів, а також написання мною критичних зауваг на книгу іншого автора й моя співучасть у кількох колективних зверненнях до офіційних інстанцій із приводу чинених органами КДБ репресій. Не вважаючи правильною кваліфікацію моїх дій як злочинних, я від участи в слідстві відмовився. Як відомо, неучасть звинуваченого в слідстві не є перешкодою для розслідування дій і спрямування справи до суду. Одначе слідчий Боєчко, усвідомлюючи ефемерність пред'явленого мені в січні 72-го року обвинувачення та бажаючи розширити його за рахунок прямої фабрикації частини звинувачення, вжив незаконних методів, щоб змусити мене до участи в слідстві й до фальшивих "зізнань".

Головним знаряддям зловмисної неправдивої інформації в початковій стадії слідства Боєчко вибрав камерного провокатора на ім'я Дубиняк, Андрій Петрович. Я перебував в одній камері з цією особою від 12-го січня до початку липня 72-го року. Із слів Дубиняка я маю про нього такі інформації: 44-го року народження, місце проживання — селище Брюховичі Львівської міської ради, до арешту — виконроб Добромильського відділу "Міжсільгоспбуд", Львівської області. 71-го року його заарештували та засудили до двох років ув'язнення за зловживання службовим становищем і за шахрайство.

Згідно ж із розповідями Дубиняка, до слідчого ізолятора КДБ його перевели 31-го грудня 71-го року в зв'язку з арештом на кордоні його знайомого, який перевозив до Польщі золото. Крім цього, нібито заарештували як розкрадачів колишніх співробітників Дубиняка.

Спочатку Дубиняка тримали в КДБ як свідка, а під кінець січня 72-го р. на нього завели справу, звинувативши його за статтями 80-2 і 86-1 КК Української РСР ("Розкрадання державного або громадського майна, вчинене в особливо великих розмірах").

У червні 72-го року Дубиняк, намагаючися підтримувати зі мною найліпші взаємини, таємно повідомив мене що його братові протекторові інституту в місті Тернополі, за посередництвом знайомого працівника КДБ підполковника Чорного пощастило підкупити за сім тисяч карбованців та за золоті годинники швайцарського виробництва слідчого Усатого, який розслідував справу Дубиняка. Після цього слідчий почав підробляти всі протоколи, де були інформації, що компромітували Дубиняка, далі — саму справу Дубиняка незабаром закриють, і він залишиться тільки свідком. У прикритті злочину Дубиняка нібито були причетні, за його словами, також приятелі його брата — голова Львівського міськвиконкому й заступник голови Червоноармійського райвиконкому міста Львова Хитренко (останній навіть нібито їздив до Кишінева замітати якісь гріхи Дубиняка, пов'язані з Молдавією).

Мабуть, ця версія з підкупом слідчого була вигадана з розрахунком на те, що я відповім на "щирість" Дубиняка такою ж самою щирістю. Проте, знаючи моральне обличчя працівників КДБ, можна припускати й імовірність того факту, що слідчий Усатий насправді одержав від рідних Дубиняка великого хабара і щойно після цього, щоб обґрунтувати перед керівниками потребу зняти з Дубиняка звинувачення, запропонував його як камерного провокатора. Як це було насправді й від якого часу починається участь у провокації з Дубиняком слідчого Боєчка, встановить об'єктивне розслідування.

Згідно зі словами Дубиняка, одер-

жання великого хабара, а також впливові зв'язки Дубиняка з радянськими керівниками міста так вплинули на Усатого, що між ними обома склалися цілком дружні стосунки: взаємне довір'я, звернення на "ти" тощо. В камері з'явилися торти, що їх приносили за дозволом слідчого. А трохи пізніше, коли Усатий возив Дубиняка до Одеси для пізнання місця якоїсь там злочинної дії, ув'язнений та слідчий усю дорогу пиячили в вагон-ресторані (Дубиняк справді не був присутній у камері протягом тижня). Така близкість у взаєминах привела нібито до того, що слідчий розповідав Дубинякові про інші справи, в тому числі й про мою, а Дубиняк, мовляв, відчуваючи до мене й до моїх поглядів симпатію, подавав мені ці інформації. Він це робив із підкресленою конспіративністю: уголос не говорив, а писав на папері, і потім його спалював (слідчий нібито сказав йому, що в камерах підслуховують,) або шептав у прогулянковому дворі.

Тепер ясно, що мета такого "інформування" полягала в тому, щоб змусити мене як "кандидата на звільнення" виручити ціною фальшивих зізнань. У зв'язку з новою тактикою, різко змінилося ставлення до мене з боку слідчого Боєчка й начальника слідчого відділу. Останній почав часто розмовляти зі мною, переконуючи мене в тому,що моя справа ледве чи до суду піде, й мені треба думати не про суд, а про те, як поводитися на волі. Він твердив, що я міг би допомогти іншим заарештованим і запідозреним особам, зокрема в зв'язку з «Українським вісником» тощо. Боєчко говорив мені про нараду в Києві, де схвалили "важливі позитивні рішення" щодо деяких заарештованих, в тому числі й мене, тобто натяками підтверджували правдивість версії, викладеної через Дубиняка.

Поскільки нова тактика не змінила мого ставлення до слідства, а до передаваних інформацій я ставився з підозрою, знаючи, з ким маю справу, на мене тиснули психологічно в двох напрямках: з одного боку — вирішили розвіяти мої сумніви щодо реальности мого звільнення. У перших числах квітня 72-го року Дубиняк повідомив мене, що його свіжоспечений приятель, слідчий Усатий, показав йому найновіше число газети «Радянська освіта», де опубліковано інформацію про те, що я, Світличний та Дзюба (насправді це навіть не заарештований) в наслідок усвідомлення своїх помилок (?) будемо незабаром й працюватимемо "пліч-о-пліч з усім радянським народом". Цю замітку Дубиняк нібито читав власними очима.

Мета цієї провокації нині ясна. Якщо до цього я міг одержувати інформацію Дубиняка з недовір'ям, припускаючи, що його обманюють також і використовують (хоча аж ніяк я не міг уявити, що працівники Державної Безпеки настільки цинічні, що будуть спекулювати авторитетом інших компартій та навіть вигадувати замах на Підгорного), то тепер такі сумніви розвіялися. Раніше й сам Дубиняк не раз застерігався, мовляв, він не може ґарантувати правдивости одержаної від слідчого інформації і не хотів би виявитися в ролі нетямущого провокатора, компромітуючи цим себе й свою родину, тим більше, що, як виявилося, — ми мали на волі спільних знайомих. Тепер він заявив, що бачив газетне повідомлення власними очима. Версія про моє майбутнє звільнення стала дещо переконливішою. Я уявляв собі, в якому незручному становищі опинюся, коли мене звільнять, а моїх друзів засудять, і почав обмірковувати, як їм допомогти, взявши на себе те, в чому їх звинувачували або запідозрювали.

Інший напрямок, у якому чинили тоді психологічний тиск на мене — дальші погрози арештами й суворими покараннями моїх знайомих та рідних.

Так, приміром, приблизно водночас із повідомленням про замітку в газеті «Радянська освіта», Дубиняк сповістив про арешт мого знайомого М. Косіва, нібито запідозреного в видавані журналу «Український вісник» і про вилучення в нього цього журналу та інших матеріялів. Через кілька днів про арешт Косіва мене повідомили Боєчко та начальник слідчого

відділу Клименко. Знаючи стан здоров'я Косіва та припускаючи можливість мого звільнення, я вирішив виручити Косіва. Але, не маючи уявлення, які власне матеріяли могли бути конфісковані у Косіва, я звернувся до слідчого з писаною заявою, де просив повідомити, що саме вилучили у Косіва, погоджуючися підтвердити, що ці матеріяли були мої. Одначе така неконкретна заява, яка ще викривала обман, нічого слідству не давала. Її приховали, до справи не прилучили її, питання про "арешт" Косіва зам'яли, а в травні або на початку червня повідомили мене, що Косів звільнений та пішов лікуватися на південь. Щойно після суду я довідався, що Косіва взагалі не арештували й жодних матеріялів у нього не вилучили. Використовуючи режим глухої ізоляції, в якому мене тримали, такі провокації чинили й у зв'язку з іншими моїми знайомими.

Ще більше психічно тиснули на мене,спекулюючи долею моїх рідних. Спочатку Дубиняк повідомив мене, що в зв'язку з моїм майбутнім звільненням відновили на праці мою сестру, зате мають намір заарештувати, хоча б на якийсь час, мою дружину Пашко Атену, якщо нічого не розповім про журнал «Український вісник". При цьому використано факт юридичної неоформлености шлюбу, мовляв, таким чином це не дасть можливости говорити про переслідування моїх рідних. Почувши це, наступного дня я подав заяву, з вимогою вважати Атену Пашко моєю дружиною й юридично узаконити фактично існуючий шлюб. Реакція була така, що вже самі слідчі та начальник слідчого відділу почали погрожувати арештом дружини й сестри, якщо я не складу потрібних їм зізнань.

4-го квітня 72-го року я був змушен написати заяву про ці погрози вимагаючи припинити шантаж.

Відповіді не надійшло, заяви, що компромітувала слідство, до справи не прилучили, а погрози звести порахунки з рідними далі тривали.

Особливо посилили грубий психічний тиск на мене на початку травня 72-го року. Заговорили про арешт дружини як про справу найблищих днів. Повідомили, що її викликав на розмову прокурор області Антоненко й погрозами довів до серцевого припадку, так що довелося викликати швидку допомогу (після закінчення слідства я побачив прокурора Антоненка й запитав про цей факт. Прокурор здивовано відповів, що ніяких розмов з моєю дружиною не мав).

Слідчий Боєчко був зі мною відвертий: "Ви нам нічого не кажете, отож ми заарештуємо її, може, вона щонебудь про цей журнал знає". Назвав навіть формальний привід для арешту дружини: кілька її віршів, фальшиво витлумачених несумлінними рецензентами.

Не важко уявити й мій стан у наслідок таких актів психічного терору, а також мотиви моїх дальших дій. Нарешті, подали дату наступного арешту дружини — 17-те травня. У відповідь я заявив слідчому, що напишу заяву про особисту участь у виданні згаданого журналу. Розмови про арешт дружини відразу припинили. Мені передали від неї квіти та записку (для підтвердження того, що вона на волі) і пообіцяли побачення (якого, певна річ, не дали), слідчий охоче дав можливість ознайомитися з усіма числами журналу "Український вісник", що я виконав протягом трьох днів (і що слідчий, очевидно, не оформив протоколом, щоб мої "визнання" не були сумнівними) — і 22-го травня я подав з а я в у про журнал. Там було тільки голослівне твердження про мою причетність до видання журналу (без зазначеня ступня причетности будь-яких конкретних доказів) і про непричетність усіх інших заарештованих осіб (я перелічив усі відомі мені імена.).

Поки я знайомився з журналом, я продовжував бойкотувати слідство. Щоб домогтися моєї участі в слідстві та як небудь конкретизувати моє голослівне "визнання" про журнал, вигадали версію про загальну зміну ситуації (вислів слідчого). Мене повідомили (вже раніше сам слідчий та
домили (вже раніше сам слідчий та на-

чальник слідч. відділу, ніж Дубиняк) що січневу кампанію проти "інакшедумаючих" згортають, звинувачення за статтею 56 КК з усіх знято, частину заарештованих відпустять, інших очікує мале покарання й що деяке позитивне значення в усьому цьому мала моя заява 22-го травня, де я писав про непричетність цих осіб до видавання "Українського вісника". Дещо раніше мене сповістили о звільненню Михайла Осадчого за каяття і згоду виступити в телебаченні та в пресі з осудом помилок (насправді Михайла Осадчого засудили до сімох років особливого режиму та трьох років заслання). Під кінець травня — на початку червня я довідався про звільнення Михайла Коськва (якого взагалі не арештували), про звільнення з-під варти під розписку Ірини Калинець (це була вигадка), про засудження "тільки" до двох років одеситки Ніни Строкатої (їй дали чотири роки) тощо. Всю цю "інформацію" я вже одержав зокрема безпоіередньо від самого Боєчка.

Поскільки поведінка Дубиняка викликала у мене дедалі більше підозри й це позначилося в одній із поданих мною заяв про використання для провокації режиму глухої ізоляції, на початку липня Дубиняка із камери забрали. Виходячи, він повідомив, що справу на нього закрито, його переводять на попереднє місце й незабаром звільнять. (Пізніше я довідався, що Дубиняк був штатним провокатором, його підкидали не тільки до мене, а й до інших арештованих, як до тюрем, так і до кримінальних таборів Львівської області.

Після відходу Дубиняка неправдиве інформування Боєчко здійснював без сторонної допомоги й продовжував його в тому самому напрямку: говорив про добре радикальне рішення щодо мене, для припинення якого потрібні ще деякі заходи з мого боку, зокрема речеві докази моєї причетності до журналу "Український вісник", а надто машинка, на якій журнал друкувався. Ніяких свідчень про інших осіб від мене не вимагали. Про моє майбутнє звільнення мовилося, як про справу найближчого часу, мені обіцяли після звільнення добре влаштувати на працю тощо. Але провокаційна гра трохи затяглася, і в мене не залишилося сумнівів щодо її призначення. Хоча відмовитися од моєї заяви 22-го травня я ще не міг, поки не відбулися процеси над іншими заарештованими, одначе додати будь-що до своїх "зізнань" наміру не мав. Тим-то слідчий вирішив вдатися до чергової злочинної дії. 10-го серпня 72-го року заарештували мою дружину та сестру з метою використати їхнє затримання для чергового психологічного експерименту.

Ця акція відкритого свавілля провадилася так: 9-го серпня, коли я був у кабінеті слідчого, йому телефонувала моя дружина, щоб запитати про моє здоров'я та мої потреби. Слідчий запросив її для розмови на ранок наступного дня. 10-го серпня вдень мене викликали на допит. Я запитав, чи приходила моя дружина. Боєчко відповів що відклав зустріч з нею на другу половину дня, й почав допитувати, що їй передати, що мені треба принести з дому. Тут подзвонив телефон. Слідчого нібито викликали до начальника. Не починаючи допиту, він відправив мене до камери, а на зустріч мені із іншої камери вивели заарештовану дружину.

Якщо врахувати те, що в травні 72-го року погрози на адресу моїх рідних припинено та що слідчий Боєчко зробив усе можливе, щоб забезпечити ефект несподіванки, то можна уявити, якого навмисного жорстокого психічного удару мені завдали. Нервовим ударом на кілька годин паралізувало мені руки, їх одтирав та поїв водою сусід по камері.

Протестуючи проти злочинного експерименту й вимагаючи звільнення дружини, я розпочав голодівку. 11-го серпня в камері з'явився заступник начальника слідчого відділу Рапота й пред'явив мені ультиматум: "Або буде машинка, на якій "Український вісник" друкувався, або дружини не випустимо. Ми знайдемо за що її звинуватити, хоча б за вірші. Думайте

швидше а то й сестру посадимо". Як виявилося, сестру затримали разом з дружиною ще вранці 10-го серпня, але її підготували для наступного туру злочинного "психологічного" експерименту."

Про арешт сестри мене поінформував начальник слідчого ізолятора Лимбак увечері 12-го серпня, хоча через кілька годин, ранком 13-го серпня, дружину та сестру випустили. Мене про це нічого не повідомили. На вістку про арешт сестри я відповів перетворення голодівки на "суху", тобто відмовився й від води. Голодівку я припинив 17-го серпня, довідавшися окружним шляхом про звільнення рідних. Офіційно мене про це повідомили щойно 2-го вересня, переконавшись у тому, що потрібних слідству результатів "експеримент" не приніс.

Проте й після цього незвичайного випадку слідчий Боєчко не припинив шантажу. У вересні-жовтні 1972 року він далі говорив мені, що схвалено "на верхах" "радикального рішення" щодо мене та інших осіб не скасували, що його відкладають до 50-річчя СРСР. Інцидент з Дружиною та сестрою він пояснив непорозумінням, ініціятивою оперативних працівників, які затримали дружину та сестру на підставі якогось конкретного приводу; їхнє звільнення він пояснив своїм втручанням, зустріч з дружиною в тюремному коридорі пояснював випадковістю, а ультиматум підполковника Рапоти за краще не коментувати.

Водночас слідчий далі шантажував мене повідомленнями про різні заплановані або проведені арешти. У листопаді 1972 року він, приміром, інформував мене, що у зв'язку з тим самим "Українським вісником" заарештували мого львівського знайомого Ярослава Кендзьора й іще якихось осіб у Києві та Львові, котрих я міг би своїми зізнаннями виручити. Успіху цей шантаж не мав.

У січні 1973 року, в зв'язку з тим, що слідство в моїй справі наближалося до кінця, а судові процеси в справах заарештованих 1972 р. осіб в основному закінчилися, я вважав можливим відмовитися від складених у травні 1972 року зізнань про причетність до видавання журналу "Український вісник", пояснивши в спеціяльній заяві, якими методами здобували в мене ці зізнання. Проте слідчий Боєчко цю заяву та інші документи слідства, які викривають його злочинні махінації, зі справи незаконно забрав, а в звинувальному висновку посилається на мої "зізнання", жодним словом не згадуючи мою арґументовану відмову від них. На цих вирваних шляхом шантажу та психічного терору "зізнаннях" на фальшивих висновках лексикостилістичної експертизи (від яких в суді мусіли відмовитися навіть самі експерти) побудували ввесь епізод звинувачення про мою причетність до випуску журналу, який у зім'ятому безглуздому вигляді з'явився й у вироку.

Я навів далеко не всі факти дизінформації та шантажу, до яких вдавався слідчий Боєчко. В разі порушення вами кримінальної справи щодо злочинів громадянина Боєчка, я дам повніші пояснення. Але й перелічених повище фактів цілком достатньо за умов додержання букви закону, щоб притягнути громадянина Боєчка до кримінальної відповідальности за "примушення давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка провадить зізнання або попереднє слідство" (стаття 175 Кримінального кодексу Української РСР). Коментар до статті 175-ої зазначає, що злочинними вважають "усі заходи, котрі включають як психічне, так і інше незаконне впливання на допитуваного, і конкретизує, що "психічним впливанням вважається погрози з боку допитувача, заподіяння будь-якої шкоди допитуваному або його близьким", а "явне незаконне впливання, як засіб примусу складати свідчення, може виявитися, приміром, у підкупі або обмані допитуваного, якщо всі ці дії чиняться свідомо".

Склад злочину в діях громадянина Боєчка Мирослава Омеляновича без-

заперечний. Докази:

Я усвідомив, що тільки моїх зізнань, наведених у цій заяві або додаткових даних, під час розслідування Вами злочину громадянина Боєчка буде недостатньо, щоб пред'явити громадянинові Боєчкові звинувачення. Треба припускати також, що громадянин Боєчко уникне відповідальності за злочин, стане на типовий для таких злочинів шлях заперечення вчиненого або так само можуть себе поводити й співучасники його дій, зокрема громадянин Дубиняк. Останній, мабуть, не наважиться дати справжні свідчення ще й тому, що побоюватиметься відновлення закритої справи про валютні махінації та великі крадежі. Все одно прошу допитувати Дубиняка як свідка й, якщо виявиться потреба, провести з ним очну ставку. Одначе навіть без зізнання громадянина Боєчка та свідчень Дубиняка є достатньо доказів, що звинувачують громадянина Боєчка у злочині. Ці докази є в документах моєї справи: у моїх заявах, скаргах, клопотаннях, котрі віддзеркалюють значну частину даної мені інформації. Зрозуміло, що під час слідства я не міг вигадати цих фактів та обставин і не мав у цьому потреби. Показово також те, що громадянин Боєчко не заперечив жодного з наведених мною у слідчих документах в наслідок дизінформації фактів. Бо це означало б передчасне розкриття вчиненої проти мене провокації.

У моїй справі є зокрема такі докази злочинних дій громадянина Боєчка (дальшу частину з метою уникнення повторень подаю скорочено або в формі викладу, — Вячеслав Чорновіл):

Поперше, посилаються на пояснення Чорновола з приводу пред'явленого звинувачення від 26-го лютого 1972 р. "Справа", том 1-ий, аркуш справи 297-299), із яких видно, що в січні-лютому 1972 року він був фальшиво поінформований про арешт львів'янки С. Гнатенко:

Подруге, посилається на посередні докази одержування мною дизінформації про арешт у лютому 1972 року сестри (докази, які є в матеріялах справи):

(продовження буде)

—x—

ВИДАНО ПО-АНГЛІЙСЬКИ ІНТЕРВЮ З ПОЛІТВ'ЯЗНЯМИ ПЕРМСЬКИХ КОНЦЛАҐРІВ

Балтимор (УІС «СМОЛОСКИП») У англомовній серії видань «Смолоскипу» — Документи Українського Самвидаву — появилася чергова публікація **"Інтерв'ю з політичними в'язнями советських пермських таборів".** Документ цей дістався на Захід весною 1975 року і був опублікований російською й українською мовами.

В інтерв'ю беруть участь одинадцять політв'язнів — чотири євреї, один вірменин, один росіянин і п'ять українців — Зиновій Антонюк (7 років ув'язнення), Ігор Калинець (6 років), Іван Кандиба (15 років), Євген Пришляк (25 років й Іван Світличний (7 років).

Питання для інтерв'ю вдалося нелеґально передати до концлаґера ч. 35 біля Всесвятського на Уралі й одержати відповіді від осіб, які представляють різні національності і є типічним відображенням інтелектуального рівня й національного складу всіх політв'язнів в СССР. В'язні відповідали на питання в справі ізоляції ув'язнених, леґального статусу політв'язня в СССР, советського "перевиховання" політв'язнів, про представників лаґерної адміністрації, відношення між в'язнями й адміністрацією, про можливість боротьби в'язня за його законні права, про справу амнестії.

До «Інтерв'ю» додано коротку передмову від видавництва, в якій пояснено значення цього нового документу; в ній між іншим пишеться:

"І понад все — цей документ є дуже оригінальний. Поперше, в його оригінальності — **ідея інтерв'ю в середині** концлаґера для політв'язнів у Пермській області Советського Со-

юзу може не лише допомагати, але й додати до нашої віри в остаточну перемогу людського духа. І подруге цей документ, своєю формою і змістом, може допомогти нам на Заході ліпше зрозуміти, що значить бути політичним в'язнем в Совєтському Союзі, бути позбавленим свободи за спробу користуватись правами, ґарантованими конституцією країни, бути примушеним вдаватись до голодового страйку, щоби могти обороняти себе перед безаконням влади".

Переклад «Інтерв'ю», яке має 32 сторінки, зробив Тарас Дрозд, а зредаґував його Орест Ольгович.

Ціна брошури «Інтерв'ю» становить усього ОДИН доляр, і її можна замовляти у В-ві «Смолоскип» (П. О. Бокс 6066, Балтимор, Мд., 21231).

Дотепер «Смолоскип» вислав «Інтерв'ю», разом із відповідним супровідним листом, на понад 600 чужинецьких адрес по цілому світі й на 500 адрес українських установ, організацій і преси.

—X—

ЗВЕРНЕННЯ

Секретаріяту Світового Конґресу Вільних Українців до української спільноти вільного світу.

Українці й Українки!

В місяці травні ц. р. промине 50 літ від дня трагічної смерти **Голови Української Держави й Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки Симона Петлюри.**

Підступне вбивство **Симона Петлюри** мало на меті знищити дійсного провідника української національної революції, мало на меті припинити боротьбу за повну суверенність і державність українського народу на його власній землі.

Ворог знищив Людину-Героя, але не зумів знищити ідеалів, для яких Він працював. Постать Симона Петлюри стала синонімом боротьби за свободу української нації, стала символом змагань за відновлення Української Народньої Республіки.

На його прикладі вже пів століття виховувались покоління українських самостійників — які ніколи не погодились на поневолення українського народу.

Постать Симона Петлюри стала дороговказом для всіх тих, які готові віддати найвищу жертву в боротьбі за визволення української нації. І хоч на тому шляху наш нарід зазнав важких ударів, він ніколи не скапітулював перед окупантом — він і надалі змагається доступними йому засобами за остаточну перемогу — відновлення Української Самостійної й Соборної Держави!

Тому нашим святим обов'язком є зберігати з покоління в покоління світлу пам'ять Симона Петлюри, з ім'ям якого пов'язана ціла доба історії українського народу.

Для гідного відзначення 50-тих роковин його трагічної смерти Секретаріят Світового Конґресу Вільних Українців призначає день 30-го травня 1976 року для всеукраїнського відзначення сл. п. Симона Петлюри у вільному світі.

Прохаємо Проводи Українських Церков, Центральні Репрезентації, крайові організації й українські громади докласти старань, щоб святкування та імпрези впродовж 1976 року пройшли як вияв нашої організованости й солідарности, а своїм змістом скріпили нашу тверду постанову продовжувати чин Симона Петлюри.

Закликаємо українську спілноту, українські крайові та міжкрайові організації, а зокрема молодь, **докласти** старань, щоб узяти масову участь у святкуваннях чи організуванні літніх поїздок-прощ до Парижа, де спочивають тлінні останки Великого Сина України.

Всі прибутки з улаштованих імпрез пропонуємо передати на Дослідний Фонд ім. Симона Петлюри.

Президія Секретаріяту СКВУ

Торонто, дня 17-го лютого 1976 р.

БУЙНІ ДНІ ЮНОСТИ

(Уривки спогадів Антона Вартового[1]/ літературний запис Зиновія Книша)

(продовження)

II. Перші акції.

Прийшло доручення роздобути гроші для організації. Та ми й самі знали, що треба грошей, і я, як відповідальний за ту ділянку, розглядався в повіті, де б їх здобути. Мій батько працював старшим майстром у саліні [1]) й частенько розказував про всякі речі, що там діялися; і в одній з таких розмов довідався я, що гроші на виплату робітникам привозять зо Стрия. Їде за ними касир, часом у супроводі поліциста, а найчастіше сам один. Вертається поїздом около північ і з залізничої станції або везе гроші просто до копальні, або додому — і тоді відносить їх на другий день. Підстежив я, як це відбувається, і, по нараді з моїми бойовиками постановили ми застукати його під хатою. Місце там найбільш підхоже: в такому містечку як Долина, все спить тоді глухим сном, прохожих на вулиці нема; діло піде так, що комар носа не підточить.

У визначений день зійшлися ми під «Рідною Школою», не дуже й зміняли власний вигляд, хібащо повдягалися в інші загортки, бо вже була зима. Засіли в тіні коло сходів і ждемо. Чуємо — їде повозка, виліз із неї касир, розплатився, повозка завернула, а він вийшов на сходи й шукає ключа в кишені. В тому моменті я крикнув по-польськи "Руки вгору!» а Іван Кульчицький вихопив йому валізку з рук, ще заки касир прийшов до себе з дива. Валіза важкувата, в руках нести не можна, треба на плечах. Коло фіртки стояв Влодко Мацевич, щоб спинити касира, якби той хотів бігти на поліцію. Всі ми були озброєні пістолями, на всякий випадок, тільки якраз один Влодко мав з собою короткого кавалерійського австрійського кріса — можна було його вигідно сховати під полами плаща. Але тепер кріс тільки заваджав йому. Стріляти не було потреби; кинувся він на касира, почав з ним борюкатися, обидва поховзнулися й упали на землю, на сніг. Підбіг я, щоб помогти Влодкові, й вистрілив угору, щоб нагнати касирові страху. Побачивши, що не переливки, він утік до хати, а ми preспокійно понесли свою здобич, по дорозі перестрів нас поліцист: мусів він чути постріл, але, побачивши п'ятку людей, вступився з дороги, став під плотом де й привітав нас чемненько: «Добрий вечір».

В валізці знайшли ми понад три мільйони польських марок (злоті тоді ще не ходили, з'явилися пізніше). Сума, що від неї голова не завернулася б, але, як на початок і на нашу Долину, була вона досить кругленька. Замурували ми тим часом гроші в старій печі, де вже не випікався хліб, і дали знати до Львова. Доручення прийшло залишити частину на наші потреби, частину передати до Округи в Стрию, а решту привезти до Львова. Повезла їх Марія Кульчицька, мати наших товаришів Івана й Омеляна; я їхав для охорони, про всяке. Віддали ми їх до каси УВО, що нею завідував тоді член Начальної Колегії Володимир Целевич у «Горожансському Комітеті» [2]) й дістали від нього посвідчення для нашої Повітової Колегії.

Поліція вела слідство; нікому ані в гадці, що за тим крилася якась організація: спочатку думали, що це місцеві бандити. Спровадили поліційного собаку, і той завів їх до війта Сорочинського на передмісті Оболоння та став залицятися до війтової суки, під загальний сміх усього містечка. Підозріння звернулося на самого касира: казали, що він симулював напад і сам украв гроші: шукали за ними в городі, копали й у пивниці, нарешті прогнали касира з роботи. Згодом все те забулося, але гроші з того часу

[1]) Так називали копальню солей в Долині.

[2]) Український Горожанський Комітет — установа, що помагала родинам потерпілих від війни політичним в'язням, інтернованим у таборах — і взагалі заступала інтереси українців перед польською владою.

привозили завжди під поліційною охороною.

Вліті переводився перепис людности, так звана тоді конскрипція. Прийшов наказ її бойкотувати. Польща не мала права на неї, бо виконувала владу не з власної суверенности на наших землях, тільки з тимчасового мандату Ліґи Націй. Змобілізували ми всі наші сили до протиакції, але не могли похвалитися більшим успіхом. В одних місцях аґітація помагала, в других ні, автім, поляки не дуже тим журилися, конскрипційні писарі безсоромно фальшували перепис, записували самі, що і як хотіли. Особливо один із них так ревно подвизався в тій роботі, що конче треба було його провчити. Післали ми бойовика, той вистрілив у нього крізь вікно, поцілив у руку і розбив лікоть. Може так і краще, хай живе, але на все життя матиме пам'ятку, як писати фальшивки, та й писатиме хіба лівою рукою, коли навчиться. Слідство нічого не виявило, поліція арештувала невинного о. Притуляка, пароха в Ракові, і мусіла його випустити.

Конскрипційні акти зберіґалися в будинку повітового староства. Не було ще тоді складних електронних машин для підрахунків, все йшло поволі. Вирішили ми, що коли не можна цілком перешкодити конскрипції, то принаймні треба знищити брехливі акти.

Працював у старостві наш член Федір Бойдуник, малий на зріст — кликали його жартом «карликом». З ним я порозумівся, що одного дня він непомітно відчинить вікна від приміщення, де були акти, примкне їх і злегка прив'яже ниткою. Вночі пішла туди наша п'ятка. Разом з Михайлом Селешком вилізли ми по плечах наших товаришів до вікна, а три стояли на сторожі. Порозсували ми акти, щоб не дуже були на купі й легше горіли, щедро полляли нафтою, запалили огарок свічки та й пішли спати. Свічка вигоріла, від неї зайнялася нафта й почали горіти папери. Акти геть зотліли, будинок не загорівся, замалий був протяг. Вогонь завважено пізно, бо він душився в димі й більше тлів, як горів. а до того альярмова сирена на саліні не трубіла. Її зіпсував мій батько. Хоч я йому нічого не говорив, він пронюхав письмо носом з того, що я ввечері питався його, чи завжди трубить сирена в разі пожежі. Батько зламав сирену, стягнувши її дротом з даху, де був мотор, що нагрівав воду — вона виходила парою через трубу й гула. Вранці ми, разом з іншими цікавими оглядали, як викидали з кімнати попіл і рештки напівзгорілих паперів; шкоду обраховано на два мільйони злотих.

Був це перший саботаж у Долині.

Почали звільняти українців з праці на залізниці. Деяких проганяли цілком без попередження, а декого кликали й намовляли "поправити метрику", то значить — перейти на латинський обряд і при тому підписувати якусь заяву та складати нову присягу. Такі інструкції йшли з міністерського центру у Варшаві, і ми в підгірській закутині не могли мати на те впливу; все ж таки треба було якось запротестувати, й вирішено було зірвати залізничний міст на річці Свічі під селом Тяпче, коло Гошова,

На мостах, як день, так ніч, стояла озброєна сторожа. Вартовий ходив собі сюди й туди, з одного кінця мосту на другий, часами й поза міст. Коли він був на другому кінці, два Михайли Селешко й Боринець, тихенько підсунулися на серидину моста, спустилися на залізні підпори й причепили динаміт до в'язень. Ґніт до динаміту був коротенький, вистачило його на стільки щоб добігти до кінця мосту. Обидва хлопці запалили його жаром від циґарки й щасливо втекли. Вибух зірвав міст, комунікація між Стриєм і Станиславовом припинилася на кілька днів, заки міст направили.

В Долині змінилася команда поліції. Новим начальником призначено якогось майора Віндака, скаженого собаку, що всіх у чомусь підозрівав і просто не давав жити дрібними колючками. Кого лише стрінув на вулиці в товаристві моєму або когось з інших молодих людей — жадав особистої виказки, записував собі на-

звище й адресу. Хотіли ми якось відплатити йому за вічні причіпки. Могли вбити, та на те треба дозволу від Крайової Колегії. Якось раз, бувши у Львові, познайомився я з одним нашим членом, що чи то працював у фармавцетичні ляборторії а чи з іншої якоїсь причини був обізнаний з тим ділом і він дав мені препарат, що, коли його випити, мав викликати сверблячку на всьому тілі, і то на довший час. Купив я пляшку вина, яке полюбляв випити цей комісар у корчмі жида Ляйтера, і в день його іменин післав йому одним сільським хлопцем, ніби з побажанням від «пана Ляйтера», розпустивши перед тим препарат у вині. Вчепилася його сверблячка, чи ні, тоді було довідатися, не піду ж бо його питатися. Але кілька днів зовсім не виходив він з хати.

Взимку того ж року 1921 відбувся з'їзд Голів Окружних і Повітових Колегій і бойових референтів з терену. Діялося це в канцелярії адвоката д-ра Надраґи у Львові під числом 11 вулиці Домініканської. Доповідали: сотник Микола Саєвич про військово-бойові, а Володимир Целевич — про політичні справи. Тоді заведено одностайну назву «Українська Військова Організація», в нашому випадку відпало слівце «Воля». Пізніше, вліті, такий саме з'їзд відбувся в залі Наукового Товариства ім. Шевченка під числом 24 вулиці Степана Чарнецького у Львові. З Долини приїхали Володимир Горбовий і я. Там відбирав від нас звіти полк. Євген Коновалець, що вернувся вже зза кордону. Відтоді назву «Колеґія» змінено на «Команда», так що були: Крайова, Окружні й Повітові Команди Української Військової Організації.

Настала теж зміна в нашому повітовому проводі: Володимир Горбовий мусів виїхати до Львова; на його місце прийшов поручник Роман Міхняк, ґімназійний учитель — дуже ми його шанували й любили.

Тоді ще спалили ми двір «люстратора»» дібр Ґречеля в Рахині коло Долини, а в самому місті — майно спольщеного німця Крумгольця й поляка Мікульського, обох запеклих польських шовіністів, що при всяких нагодах доносили на українців.

До саботажної роботи потрібно було вибухових матеріялів, а в нас їх — дуже обмаль. Та нема нізвідки ані дістати, ані купити. Вертілися ми за тим на всі боки, але в нашому терені нічого не знайшли, а у Львові теж не доставало. Вдалося мені дістати кілька петард від братів Заклинських у Станиславові — та це крапля в морі. Приїхав тоді до Долини наш організаційний друг Федько Яцура зо Львова, спеціяліст у піротехніці. Замешкав у родини Кульчицьких; здавалося нам, що він залицяється до їхньої доні, панни Олі. Він навчив нас виготовляти менші бомби-саморобки й усякі автоматичні запальники — та що ж, коли бракувало матеріялу.

Довідався я, що в Заліщиках є державний склад якоїсь вибухівки, слабшої силою за динаміт, але вона цілксм добре вистачала б. Якщо не помиляюся й пригадую по стільки роках, називалася вона «каґіцит», чи якось подібно. Щасливо, склалося, що шурин нашого друга Влодка Мацевича купив там при парцеляції ґрунтів, 40 акрів каменистого поля — не знаю, навіщо було воно йому потрібне. Він подав прохання на дозвіл купити того «каґіциту», щоб розсаджувати скелі на полі, дістав добру рекомендацію від парцелянтів поля і так купив кільканадцять кілограмів вибухівки — для нас, крім того, що осталося для нього.

По-товариському поділилися ми тим з нашим сусідом-Стриєм, звідки до нас щораз приїздили на зв'язок Микола Бігун, Янківський і Роман Петріна. Загадали вони висадити залізничний міст на річці Стрий. Визначено до того бойовиків Нагорняка й Улицького. Та коли підійшли вони під міст, побачили замість звичайного вартового, аж трьох поліційних агентів. З якоїсь причини несподівано зміцнено охорону. З обох сторін пішли в рух пістолі, одного аґента вбили, другого поранили, самі ж утекли й селами добилися до Долини. Тут ми ними заопікувалися, купили

їм курити, забезпечили, чим треба на дорогу, постаралися про провідників і переправили через чеську границю. [3])

Трохи вибухівки та всяких інших матеріялів передавано нам з Чехо-Словачини. Одного разу прийшло повідомлення, що така передача чекає на нас — але аж коло Турки над Стриєм. Хтось приїхав у відвідини до тамошнього священика й залишив це для нас. Поїхала туди панна Оля Слюзарівна і все щасливо привезла. Священик, що зберігав це для нас, аж розплакався, побачивши, як така гарна панночка наражається на небезпеку.

III. Провокатор.

Як досі — все йшло легко й гладко. Не знайшовся ні один донощик, ані провокатор, поліція йшла неначе навпомацки. Так довго не могло бути, і хоч досвіду в нас власного не було та й не могло ще бути, проте здавали ми собі справу, що коли вийде на яву існування конспіративної військово-революційної організації, поліція буде шукати способів проникнути в неї.

З'явився в семінарії на нашому курсі якийсь Мидловський, невідомо, поляк він чи українець; говорив добре українською мовою й добре вчився. Високий і гарний на вроду хлопець, спочатку здобув собі симпатії, та скоро його поведінка стала підозріла. Занадто багато розпитувався він про Українську Військову Організацію, і то в справах, що переходили межі звичайної цікавости юнака, який ніби хоче туди вступити. Постало підозріння, чи не підослав його до нас Віндак. Від Мидловського почали бокувати, і він одного гарного дня, покинувши науку перед матурою, хоч не мав причини, бо був одним із ліпших учнів, зник так само нагло, як і прийшов. Казали, що поїхав за Збруч. А правда це, чи тільки так для замилення очей, щоб дати йому можливість виринути в іншому місці ?

Швидко про те забулося. Прийшло що інше, та перед тим мушу вернутися трохи назад.

В Українській Галицькій Армії служив я в 11-тій батерії Першого«Гуцульського» Куреня Третього Корпусу. Комендантом у нас був поручник Гриць Голинський, божевільної відваги старшина, а за адютанта в нього був — Степан Сулятицький. [4]) Командував я Другою чотою Першої сотні. Господарським підстаршиною в Курені був булавний Довгий. Від нас він здезертирував, потім дійшла до нас вістка, що він з'явився у «Гайдамаків» в Армії УНР, і вже як сотник. Супроводжуючи вагон з черевиками для своєї частини, пропав разом з транспортом. Пішли за ним стежні листи, шукали його -гуцули» й -гайдамаки». Було підозріння, що втік він до большевиків. Зрадив «гуцуликів» поручника Голинського, не довго загрів місця і в «гайдамаків», а нам тільки соромно, що знайшовся між «гуцулами такий тип.

Одного вечора зайшов я до «Української Бесіди», касинового товариства в Долині, де ми сходилися на розваги, почитати часописи, заграти в шахи й одночасно порадитися в наших справах так, щоб не звертати на себе уваги зустрічами в інших місцях. Якраз говорив я про щось із моєю управителькою, Марійкою Слюзар. Підходить якийсь тип в темносиньому «ґранатовому», як говорили в Галичині, одягові, — увесь аж сяє з радощів :

— Здоров був, друже хорунжий! Ти що, не пізнаєш мене? — додав, завваживши здивування на моєму обличчі.

Мене аж заморозило від несподіванки, але впадаю в той самий тон:

— Егеж, — булавний Довгий!

А він безцеремонно лізе обніматися, якби знайшов найкращого

[3]) Нагорняк потім еміґрував до ЗСА і в моменті, коли пишу це ще тут живе. А про Улицького говорено, що в 1930 році поїхав він до Совєтської України і, як подає Володимир Мартинець у книжці «Від УВО до ОУН», большевики його там розстріляли.

[4]) Степан Сулятицький, пізніше сотник і доктор математики, визначний військовий діяч в Організації Українських Націоналістів, співробітник полк. Романа Сушка.

свого приятеля.

— Звідки ж ти тут взявся? — переходжу теж "на ти".

— Приїхав з табору полонених з Армії УНР у Тарнові. Пізнав тебе, — ти ж мій товариш зброї з «Гуцульського Куреня».

Почав бідкатися, як вони там бідують, просто з голоду погибають, жеруть їх воші, нищать хвороби.

— Змилуйся, поможи. Ти ж знаєш мене, скажи, хто я, може зробимо якусь малу збірку.

— Та ти ж покинув нас «гуцулів», і втік до «гайдамаків» !

— Так, бо я став сотником, а в «гуцулів» і вік звікував би булавним.

Проситься, майже плаче, годі відчепитися. Жаль мені зробилося не його, але тих бідних людей у таборах, звідки я сам ласкою щасливої долі урятувався, і голосно звернувся до присутних :

— Пані й панове, є тут між нами військовик з табору полонених у Тарнові, мій знайомий з армії. Без праці й грошей. Не дайте людині погибати з голоду, допоможіть лептою.

Довгий витягнув якийсь збірковий лист, дають йому хто по золотому, хто по два, а навіть і по п'ять, за хвилину назбирав 49 злотих.

Йому аж очі засвітилися :

— Яке щастя, що стрінув тебе ! Дуже тобі вдячний, якийсь часочок проживу за ті гроші, а там може й працю знайду.

— Є в нас в місті, — кажу йому, — якась польська спілка, вертить шахту на «Бабієвій Горі» шукають нафти. Потребують робітників, попроси, може приймуть.

— Так, так. буду старатися знайти працю, але перше мушу звільнитися з табору, звідки я на відпустці. Бо коли зловлять — уже не випустять.

Всі слухають довкола, цікаві.

— Бувайте здорові, пані і панове, щиро вам дякую, не забуду про ваше добре серце. Доброї ночі вам усім!

Пішов.

Задоволений, що позбувся тих несподіваних відвідин, переглянувся я з професором Міхняком. Він щось підозрівав, як і я.

В розмові з професором пригадав я, що читав у якомусь часописі про «ловців УВО». Польська військова дефензива пропонувала деяким полоненим звільнення з таборів і заплату за те, щоб ходили вони між народом по селах «на лови», винюхуючи між галичанами членів УВО. Мабуть такий «мисливий» натрапив і на мене. а я, заскочений, змилосердився над ним.

Скоро по тім професор Міхняк їздив за чимсь до Стрия і бачив того типа в повозці з якоюсь дамою, обложеного пакунками. Зовсім не виглядав на нещасного таборянина. Звідки в нього гроші на повозки й жінки? Грошей з таких збірок хіба замало, та й не всюди є знайомі, щоб помогли.

Сидів я якось у хаті сам, переглядав книжки, ладився, як звичайно, пополудні йти до школи. Хтось стукає до дверей.

— Прошу !

Хто входить? А хто ж би, як не мій «мисливець»!

— Можна на хвилинку? Хочу порадитися про щось.

Ніяково якось викидати його з хати.

— Заходь, — кажу, — сідай; але, гадаю собі, не піде тобі цим разом так легко.

— Шукаю праці. Ледве вирвався з табору, там поляки годують нас гнилими оселедцями, та ще й солоними, спрага томить увесь день, годі далі терпіти. Ти казав, тут десь при нафті є якась робота.

— Іди головною вулицею аж до жидівської божниці, там зверни на «Гусаків» — кожен тобі покаже — а на горі питайся за інженером-шефом. З мого подвір'я видно те місце, покажу тобі.

Хоч я в душі певний був, що прийшов він до мене не за працею, та хотів я якось ліпше переконатися. Запропонував йому напитися кави; виходячи в кухню закип'ятити воду, лишив я на столі мій портфель. Пораючися в кухні, щоб він чув, підглянув я крізь дірку від ключа. Бачу — він заглядає в портфель, витягає звідти мій знімок і хоче сховати.

Відчиняю нагло двері з кавою в руках:

— Ти що, контролюєш мій портфель?

— Та ось побачив твій знімок, — відповів він, ані трохи не збентежившись, — дуже гарний, ти ані трохи не змінився від часу, як був у війську. Може даси мені на спогад?

Сказав я, що потрібна мені, а другої тепер не маю. Тоді він запропонував обмінятися на пам'ятку годинниками і дав мені свій добрий за мій звичайненький.

Випив він каву і попросив провести його до божниці, де треба скрутити на Гусаків, бо сам може не знайти. Недалеко там стояв жидівський шиночок Фрідмана. Двері відчинені, нікого ще нема в таку пору.

— Зайдемо? — каже він.

— Хай буде, — кажу, — але дуже коротенько: я мушу збиратися до школи.

— Тільки на одну чарку, багато не можу, та й не ма за що.

За одною чаркою пішла друга, бачу, він уже лагодиться до третьої. Власник припрошує, якби знайомих, а я ж там з роду не був.

Посилаю його до буфету за булкою, а сам хлюп чарку до флякона з квіткою.

А він знову замовляє.

— Та й міцна ж у тебе голова, — кажу, — хоч видно, що вже підхмелений. А моїми чарками ввесь час підливаю квітку, так що він не завважив.

— Я так за щасливу зустріч

— Ну' ще одну й кінець, ти ж не багач, праці шукаєш.

Вже йому добре куриться з чуба, а я тверезий. Входить якийсь чоловік, сідає коло дверей і замовляє пиво.

— Це комуніст з Болехова, — кажу йому, жартуючи.

— Чого ця погань хоче тут?

Зривається йти до прибулого, я стримую, — він не дається, підходить до Богу духа винного чоловіка, щось йому показує й жадає виказки. Чоловік для спокою показав, допив пиво й вийшов. А я сміюся.

— Тобі чого смішно?

— Бо ти п'яний. Яке в тебе право чіплятися до людей? От якби побачив це поліцай, перепало б тобі на горіхи!

— Хто знає, а може й маю право, ось глянь!

Тицьнув мені якусь фотографію з печаткою.

— Це печатка старости Стемпінського. Він груба риба в дефензиві. Хто має таку виказку, тому поліція має помагати, а в потребі то я й сам можу заарештувати.

— Ого! То ти вже маєш "працю";, навіщо тобі йти в шахту?

— А щоб ти знав, що не піду. Не треба!

— Платять?

— І незле! А до того час-від-часу і збірочка "на рідну кишеню" перепаде. Ніякої праці мені не потрібно, не за тим я прийшов до тебе. Хотів з тобою поговорити на розум. Навіщо тобі пхатися в якісь протидержавні організації? Тільки біди собі напитаєш. Ти краще тримай зо мною, як матимеш на когось підозріння — шепни мені, і все буде гаразд. Ну, бувай здоров і вважай на себе!

Пішов у лиху годину. А по кількох днях переказує до мене наш член Гнатів з Болехова, що в районі крутиться якийсь підозрілий тип, був у селах Поляниця і Бряза, покликувався на мене, показував мій годинник, розпитувався про УВО, якій, мовляв, хоче помагати. Доручив я, передати, щоб були обережні: це не певний тип; хоч і знайомий зо мною з військових часів, може бути поліційним аґентом.

Незабаром подібну вістку приніс кур'єр з району Вигода-Пациків. Той самий тип розпитувався в них про зброю, — мовляв, потребує для УВО й хоче купити . . .

Через того самого післанця Повітова Команда передала наказ викінчити провокатора. За кілька днів прийшов звіт, що вже по всьому. Вели його ніби до складу зброї, щоб продати. По дорозі зарізали, як кабана, відобравши перед тим мого годинника й примусивши його написати до Станиславова, що кидає службу й утікає до Чехо-Словаччини.

(продовження в слідуючому числі.)

З ЖИТТЯ ІСНО

ПІДСУМОВУЮЧИ РІК ПРАЦІ (З діяльности 20-го Відділу ОДВУ в Рочестері)

Управа й члени 20-го Відділу в Рочестері, Н. Й. відзначають 1975 рік як один із ліпших у ділянці громадського життя. З ініціятиви та завдяки старанням управи Відділу тут відбулися з великим успіхом виступи суспільно-громадських діячів.

28-го вересня 1975 року редактор видавництва «Смолоскип» Осип Зінкевич виголосив доповідь на тему "Від самвидсву до підпілля в Україні". Доповідь тривала лише 25 хвилин, але запити й відповіді та дискусія зайняли майже дві години.

Редактор Зінкевич докладно представив події в Україні в ділянці національно-визвольного руху від часу появи так званих Шестидесятників і по сьогодні.

Публіка, (на залі було понад 100 осіб) з захопленням слухала промовця. В результаті було багато запитань, активна участь слухачів та тепла атмосфера.

30-го листопада 1975 року, також старанням 20-го Відділу ОДВУ, в Рочестері виступив з доповіддю відомий політичний і громадський діяч Ярослав Гайвас, промовляв на тему: "Наша доба й наші завдання". Публіка й цим разом виявила зацікавлення. Послухати Гайваса прибуло понад 150 осіб: це б у л а переважно українська інтеліґенція Рочестеру. Після доповіді присутні давали різні запитання, на які редактор суттєво відповідав.

На передодні свого виступу редактор Я. Гайвас мав зустріч з управою та членами 20-го Відділу ОДВУ, під час якої виголосив промову про стан українського життя в Америці та наші завдання, особливо тепер, в період руху спротиву в Україні та жорстокої над ним розправи московсько-большевицького наїзника.

А після публічного виступу (30-го листопада) редактор Гайвас перевів дуже важливі наради з представниками українських організацій, об'єднаних в УККА. Цим разом редактор Гайвас виступив як заступник голови Українського Крайового Комітету відзначення 200-ліття американської революції та 100-ліття нашого тут поселення.

Якщо до загально-громадських імпрез додати ще внутрішньо-організаційні імпрези Відділу, в яких брав участь представник з Централі ОДВУ в Америці, потім пікнік на власній оселі «Діброва», Андрієвський вечір та успішно проведену коляду, під час якої заколядовано 1,255 долярів, — то все те разом є доказом, що управа Відділу добре працювала.

А щодо коляди, то щире спасибі тим, що колядували, й тим, що складали пожертви.

Прес. референт.

**
*

ДЕЩО З ДІЯЛЬНОСТИ 10 ВІДДІЛУ ОДВУ і 1 ВІДД. УЗХ в НЬЮ ЙОРКУ

В неділю дня 13 грудня 1975 року 10 Відділ ОДВУ і 1 Відділ УЗХ в Нью Йорку влаштували в домівці ОДВУ Андрієвський Вечір. Імпрезу відкрив п. Роман Крупка, Голова 10 Відділу ОДВУ, а провадила вечером п. Дарія Бойдуник, Голова 1 Відділу УЗХ.

У своїм вступнім слові п. Крупка накреслив сильветки трьох Андріїв з історії українського народу: св. Апостола Андрія Первозванного, Митрополита Андрія Шептицького та полк. Андрія Мельника.

Інж. П. Байбак розповів переказ про св. Андрія Первозванного, що навчав у Синопі, прийшов до Корсуня у Дніпрове гирло, та поплив угору по Дніпрі й став на його березі, та сказав до тих, що були з ним; "чи бачите ці гори ? На цих горах засяє ласка Божа; Бог збудує багато церков, а віра Христова прийметься в цілому світі". Св. Апостол Андрій вийшов на ці гори, поблагословив їх і поставив там Хрест. На цих го-

рах збудовано славний город Київ. Св. Апостол Андрій Первозванний поплив угору по Дніпрі, в заморські краї, де Його за проповідування Христової Віри замучили, а хрест той і досі стоїть над Дніпром.

Митрополит Шептицький Андрій, перейнятий ідеєю з'єднання Церков, прийняв ім'я Андрія й пішов Його слідами, на терпіння й переслідування — спершу царською Росією, потім Польщею; смерть Його в дні 1-го листопада 1944 р. загадкова і звязана з виразом. "Побю пастиря, а стадо його розбіжиться".

Третьою великою постаттю був сл. п. полк. Андрій Мельник, Голова Проводу Організації Українських Націоналістів, котрий авторитетно й мудро провадив ОУН у найтяжчі часи історії української нації.

По закінченню офіційної частини, голова УЗХ Д. Бойдуник попросила усіх на перекуску, яку приготовили пані УЗХ. В товариській і дружній атмосфері скоро проминув цей вечір, що залишив по собі приємний спогад закінчення 1975-го року.

В дні 24-го січня ц. р. Просфорою, яку влаштували І-й Відділ УЗХ та 10-й Відділ ОДВУ, започатковано 1976 рік в Нью-Йорку. На Просфору численно прибули члени з родинами, симпатики та приятелі. Просфору відкрив Голова 10-го Відділу ОДВУ в Нью-Йорку Р. Крупка, підкресливши, що місяць січень в історії Українского Народу є великим історичним місяцем, як у релігійному, так і політичному значені. В місяці січні за старим стилем відзначуємо народини Ісуса Христа, з Новим Роком і Йорданом а закінчуємо оці святкування спільною Просфорою, що означає символічне об'єднання з нашими братами та сестрами по крові на Рідних Землях. Не можемо поминути й історичних моментів, бо місяць січенньприніс нам 4-й Універсал, Акт Соборности, а також і Крути, що Акт Державности окропили юнацькою кров'ю. Колядою «Бог Предвічний» розпочато спільну Просфору.

Після цього передано дальше ведення вечора Голові УЗХ Д. Бойдуник, що в своїм короткім слові розказала про чудові українські коляди, які є нашим духовим та релігійним скарбом, котрий ми мусимо передати нашим дітям. Опісля Роман Яремчук, син наших визначних членів Івана й Марії Яремчуків, відіграв на бандурі три коляди: «Бог Предвічний», «На небі зірка» й «Днесь поюще». Присутні нагородили його рясними оплесками. На закінчення Роман заграв харківський танок, «За городом качки пливуть» та «Зажурились галичанки» — і знову рясні оплески. . . .

Крім того, брали слово. Д-р Р. Клюфас, радник Л. Вербинець і О. Серна. Прекрасними колядами увінчано програму. Голова 10-го Відділу Р. Крупка подякував усім присутнім за їхню участь та паням з УЗХ, які не жаліли ні труду, ні часу в підготовці Просфори. Колядою «Во Вефлеємі» закінчено імпрезу.

Роман Крупка.

—x—

Відділ ОДВУ ч. 38 ім. Ольги Басараб Гемпстед, Н. Й.

РІЧНИЦЯ ГЕРОЙСКОЇ СМЕРТИ ПАТРОНКИ ВІДДІЛУ

Увійшло вже в традицію Відділу — щороку влаштовувати жалібну Академію в річницю смерти Патронки Відділу сл. п. О. Басараб.

Цього року Академія відбулася дня 15 лютого, — в неділю о год. 4-тій попол. в залі українського парохіяльного католицького Центру в Юніондейл — Гемпстед.

Імпрезу відкрив голова Відділу, А. Копистянський, коротким вступним словом, після якого вшановано жертву крови Героїні хвилинною мовчанкою.

Організаційний референт Відділу, друг Ю. Солтис, який керував імпрезою, представив гурток СУМ-івок з Ньюарку під проводом п. Кононів і П. Левицького, які вивели монтаж п. н. "Їх було шість". Монтаж, переплітаний рецитаціями й співами, представив тяжку долю й терпіння українських політичних в'язнів у большевицьких каральних таборах.

В дальшій програмі виступили: пані О. Осередчук з Ірвінґтону, що відспівала дві пісні: «І в мене був свій рідній край» та «Мій рідній краю», при акомпаніяменті свого чоловіка, віртуоза ґавайської гітари — п. інж Вол. Осееридчука, який ще опісля виступив з сольом на гавайській гітарі, та потім обоє з — дуетом на гітарах.

Учителька музики Лорейн Кузів відіграла на фортеп'яні кілька жалібних творів Шопена, а юні бандуристи при місцевому Відділі ООЧСУ під проводом своїх інструкторів О. Калиновського й М. Гарматій відіграли кілька пісень на бандурах.

Реферат: **Вклад праці української жінки в резистанс українського Народу** виголосила п. С. Букшована, член Головної Управи ОДВУ з Нью-Йорку.

Академію закінчено піснею "Не пора".

Після імпрези членки місцевого Відділу ОДВУ частували гостей скромною перекускою.

Дохід з імпрези призначено на допомогу оборони політичних українських вязнів на рідних землях.

М. Курчак

—x—

В час інформаційної зустрічі представників етнічних груп із представниками уряду в Вашінґтоні, кожний з учасників мав змогу привітатися з президентом З.С.А. На світлині: президент Дж. Форд, спеціяльний дорадник президента в етнічних справах д-р Мирон Куропась і редактор Михайло Панасюк, голова 2-го Відділу ОДВУ в Чікаґо.

25-РІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО СЛОВА.

25-річний ювілей «Українського православного слова» — це рівночасно 25-річний ювілей Собору Поєднання Американсько-Української Православної Церкви в ЗСА, що була в юрисдикції тоді Високопреосвященного Архиєпископа Іоана й Української Православної Церкви в Америці, якою керував Високопреосвященний Архиєпископ Мстислав. На Соборах обох Церков рішено об'єднатися в одній Українсько-Американській Православній Церкві в ЗСА. Акт об'єднання завершено на Першому Соборі Українсько-Америк. Православної Церкви в ЗСА 14 жовтня 1950 р. в Нью-Йорку.

З історією й розвитком Української Православної Церкви в ЗСА тісно пов'язана й історія, розвиток і значення «Українського православного слова». Постанова видавати «Українське православне слово» була винесена на Соборі Об'єднання.

Перше число цього місячника появилося з датою грудня 1950 року, з зазначенням, що він є місячним урядовим органом Української Православної Церкви в ЗСА". Під вінеткою на обкладинці був ще й такий підзаголовок: «Церковно-народний журнал для православних українців".

Перші числа виходили в Нью-Йорку, а після перенесення консисторії і взагалі після створення Осередку Української Православної Церкви в ЗСА, в С. Бавнд-Бруку, в стейті Нью-Джерзі, туди перенесено також і видавництво У. П. Церкви, разом із "У. П. Словом". В 1974 році Українська Православна Церква в ЗСА закупила чотириповерховий будинок у Нью-Йорку, де міститься й модерно устаткована друкарня. Туди ж перенесено й друкування УП Слова. Треба зазначити, що протягом довгих років, як додаток УПСлова виходили «Студент-богослов» та «Бюлетень Української православної Ліґи» (цей останній — англійською мовою).

В УПСлові ми ніколи не знаходили імени головного редактора або Редакційної колегії. Знаємо проте, що чи протягом усього часу існування УП Слова, ба щей тепер, душею й мозком цього журналу, а тим самим і його головним редактором, є Митрополит Мстислав.

Своїм змістом УПСлово було багато більше як тільки «урядовим органом Української Православної Церкви в ЗСА». Більше відповідає йому окреслення «Церковно -народній журнал». Переглядаючи сторінки УПСлова за останні 25 років, не раз дивуєшся, чи воно більш "церковне", чи більше "народне"; або може, чи не є УПСлово одним з кращих громадських журналів в українській діяспорі взагалі, як своєю формою так і змістом.

Біля УПСлова гуртувались і гуртуються найкращі уми нашої великої еміграційної спільноти. Цим фактом УПСлово недвозначно засвідчує, що **УПЦерква є дійсно Церквою Українського народу.** Український народ і його Українська Православна Церква є нероздільною єдністю. Прикметник "українська" є не тільки формальною ознакою Церкви, він вказує на суть і зміст Української Православної Церкви.

Читаючи УПСлово, ви маєте уяву не тільки про життя УПЦеркви в ЗСА, але й про життя інших церков, українських і не-українських, про життя нашого народу на рідних землях і в розсіянні та про розвиток подій у цілому світі.

Щоб зрозуміти вагу й значення УП Слова в житті Української Православної Церкви в Америці, не тільки для нашої Церкви, але й для всієї нашої спільноти поза межами України, треба б перечитати його, число за числом, від грудня 1950 року до сьогодні. Це ж літопис Церкви, на чолі якої стояли люди, одержимі великою вірою, почуттям Божого післанництва для здвигнення величного храму Божого "Йому на славу, а побожному нашому народові на спасіння", як це сказано в Першому Соборному Архипастирському Посланні після об'єднання й створення єдиної Української Православної Церкви в ЗСА.

З нових видань.

”В СУТІНКАХ ЗРАДИ” ЧЕРГОВА ПУБЛІКАЦІЯ ЗИНОВІЯ КНИША

Зиновій Книш: ”В сутінках зради” (Убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського). — Срібна Сурма’ Торонто 1975, 660 ст.

Історія української визвольної політики ОУН та визвольної боротьби, веденої і УВО, і ОУН. революційно-збройними методами, майже цілковито залишилася поза обсягом наукових дослідів наших фахових істориків у діяспорі, за вийнятком хіба І. Лисяка-Рудницького, фахового історика не-націоналіста, що в ЕУ2, під гаслом «Націоналізм» дав скондесовану й доволі об’єктивну оцінку націоналістичного руху в цілому й ОУН зокрема. Як на, все ж таки, немале число українських істориків у вільному світі, це дуже-дуже небагато. Заповнювати цю прогалину, замість істориків, взялися публіцисти переважно націоналісти з усіх наявних нині середовищ ОУН.

Найвизначніше місце серед них зайняв д-р Зиновій Книш, видатний і керівний діяч УВО й ОУН, що дотепер видав уже понад три десятки поважних книжкових публікацій, переважна більшість яких стосується історії УВО ОУН і націоналістичного руху в цілому. Цю подивугідну і обсягом, і якістю працю Зиновія Книша промовчала і загальноукраїнська, і навіть наша націоналістична преса.

Можливо, що його праці не зовсім відповідають стандартам суворо-наукового історичного досвіду, що, може, виявлять деяку однобічність і суб’єктивність в інтерпретації й оцінці описуваних подій та, може, й не вичерпують повністю свого предмету, але ж внести евентуальні корективи й дати потрібні доповнення могло б речеве обговорення їх компетентними людьми на сторінках преси. Проте вони мають, без сумніву, першорядну вартість як зібраний безпосереднім свідком і учасником документальний матеріял, без якого ні один серйозний майбутній історик цього періоду української визвольної боротьби не зможе обійтися.

” В сутінках зради” — це найновіша публікація З. Книша із серії його праць про УВО й ОУН, що появляється в світ у п’ятдесятилітній ювілей широкої публіцистичної діяльности автора. Розгортає вона одну з найтрагічніших сторінок в історії українського ревлюційного підпілля під польською займанщиною — наявність у його рядах зрадника й донощика. Ця велика, на 660 сторінок книга присвячена голосному свого часу вбивству польського політика Тадеуша Голуфка на тлі зради, ганебної пам’яті конфідента польської поліції, Романа Барановського. Поділяється вона на чотири основні частини, що всі разом охоплюють 37 розділів, кожний із влучно підібраним заголовком, що помагає читати без труду об’ємисту книгу, не розгублюючись у величезному матеріялі.

Перша частина, **”Убивство Тадеуша Голуфка”,** описує в своєму першому розділі атентат на Т. Голуфка, видатного польського парляментарного політика урядового табору пілсудчиків з Варшави, виконаний у Трускавці на Дрогобиччині 29 серпня 1931 року, і в дев’ятьох наступних розділах обговорює, на основі голосів української (леґальної й підпільної), польської, німецької, французької й совєтської преси, низку логічною послідовністю пов’язаних із собою справ, що виникли в зв’язку з убивством. Найважливішою з них була справа численних українських петицій та скарг проти польського уряду за ” пацифікацію ” з 1930 року й за тортури українських політичних в’язнів, що якраз у цьому часі мали розглядатися в Женеві на форумі Ліґи Націй. Всупереч настирливим твердженням всієї польської преси, якраз ця обставина промовляла б за те, що українці не могли доконати вбивства Голуфка, терористичний акт такої натури дуже пошкодив би українським петиціям у Женеві, тим більше, що й особа вбитого вважалася і в польських, і в деяких леґалістичних

українських колах прихильником польсько-українського порозуміння й, властиво, не мала ніякого впливу на практичну політику польського уряду супроти національних меншин. Зрештою, і ПУН видав був виразну інструкцію стримати бойові акції в краю до часу, поки женевський розгляд українських петицій не буде закінчений.

Тимчасом інтенсивне поліційне слідство, розпочате негайно після вбивства, не змогло ніколи викрити ні вбивників, ні навіть указати, хоч би й здалека, на інспіраторів атентату. Вияснилася ця справа щойно більше ніж рік пізніше, під час наглого суду над Василем Біласом і Дмитром Данилишиним у грудні 1932 року за напад на пошту в Городку підо Львовом.

"Бажаючи протягнути слідство, щоб відсунути негайний суд", — пише автор — "Василь Білас склав зізнання, що це він, разом із Дмитром Данилишиним, убили Тадеуша Голуфка. Негайного суду не відкладено, Василя Біласа й Дмитра Данилишина повішено, але слідство дістало свіжі гачки, за котрі можна було зачепитися, перекинулося на нові рейки, пов'язалося зо справою Романа Барановського, який від березня 1932 року сидів у тюрмі, як підозрілий за вбивство польського комісара поліції Юліюша Еміліяна Чеховського. І кінець-кінцем це довело, в вересні 1933 року, два роки після вбивства Тадеуша Голуфка, до судового процесу в Самборі".

Друга частина книги — **"Самбірський процес"** — подає в 18 розділах докладний перебіг двотижневого процесу (почався 19 вересня 1933) в Самборі, на лаві підсудних якого опинились Олесь Буній, Микола Мотика й Роман Барановський, усі обвинувачені за допомогу в убивстві Голуфка, доконаного В. Біласом і Д. Данилишиним.

Дуже влучну характеристику цього судового процесу, одного з найзначніших політичних процесів у міжвоєнній Польщі, подав сам **автор** у передмові до своєї книги. Він пише: "Хоч називався він процесом за вбивство Голуфка, бо всі три підсудні в ньому стояли під закидом допомоги дійсним убивцям, але майже ввесь судовий розгляд обертався довкола зловісної фігури Романа Барановського, поліційного донощика. Сам факт убивства посла Тадеуша Голуфка зійшов у тінь перед сенсацією поставлення перед судом конфідента, звинуваченого за розвідувальну службу на два боки: для поліції і для ОУН. Процес тягнувся понад два тижні і, хоч повний був усяких несподіванок, ... властивого свого завдання — вияснити підложжя й причини смерти Тадеуша Голуфка — не виконав . . . Одне тільки вияснив цей процес: злощасну ролю Романа Барановського, зрадника свого народу, юдиного продавця своїх товаришів".

Розкриттю підложжя й причин убивства Голуфка присвятив автор два дуже важливі кінцеві розділи цієї частини: **"Чи розгадана загадка?"** й **"Гірка правда — але правда!"** Бо коли для поляків вбивство Голуфка так-сяк вияснилося самбірським процесом і засудженням підсудних, то для деяких кіл української сторони "несамовитий" процес у Самборі був лише доказом провокації самої польської поліції, що українськими руками позбулася невигідної собі людини. Цей погляд був так міцно вкорінений, що навіть ще недавно, вже на еміґрації, два визначні українські діячі (Д-р Ю. Рабій — оборонець у політичних процесах, та І. Кедрин-Рудницький — видатний український журналіст) відновили т е з у про польську провокацію в убивстві Голуфка. З другого боку, публіцист із табору ЗЧ ОУН, д-р П. Мірчук, у своїх публікаціях стверджує, що вбивство Голуфка було запляноване, зорганізоване й виконане з наказу Крайової Екзекутиви ОУН без порозуміння з ПУН.

Проте на основі широкого листування й особистих інтерв'ю з численними особами, що були безпосередньо причетними до дій ОУН на Дрогобиччині в загальному й до вбивства в Трускавці зокрема, З. Книш показав, що вбивство Голуфка не було провокацією польської поліції, а провід

ОУН ні на вищому, ні на нижчому щаблі не мав до нього ніякого відношення. Голуфка вбили низові члени ОУН на власну руку, з патріотичних мотивів, у переконанні, що пімстилися за "пацифікацію".

Третя частина — **"Пожнив'я Самбора"** — (чотири розділи), подає темпераментну аналізу гострої, а в деяких випадках навіть дуже злобної й крайньо ворожої компанії усіх леґальних українських партій проти ОУН та її підпільної революційної боротьби. Вороже спрямування цієї кампанії зарисувалося виразно вже за "пацифікації" й під час наглого суду над Біласом і Данилишиним, а після самбірського процесу дійшло до апогею і, як наслідок цього, безповоротно закріпило поділ українського внутрішнього фронту на два непримиренні табори, підпільно-революційний та леґальний угодовий.

Четверта й остання частина — **"Зрадник і провокатор"** — (пять розділів), висвітлює донощицтво в українських таємних організаціях (в історичному аспекті), боротьбу з ним в УВО й ОУН, використовування його поліцією як психологічного засобу для деморалізації членів таємної організації й усього суспільства, і т. д. Далі йде цікава спроба вияснити, як, коли й чому пішов Роман Барановський на шлях національної зради, та розповідь про його останні роки й смерть у польській тюрмі.

Кінцевий розділ, **"Прокляття Долі"**, присвячений трагічній долі родини Барановських. Один син покінчив життя самогубством, другий, Роман, загинув моральною смертю (рідні батьки відреклися його публічно) ще заки помер у тюрмі від туберкульози; третього, Ярослава, визначного члена ПУН, звела зо світу в 1943 році братовбивча куля у Львові, а їх батька, о. Володимира Барановського, жорстоко замордовано в бункрі СБ в лісах коло Галича, кілька лише місяців після смерти сина Ярослава.

Вартість усієї книги підвищують численні примітки (280 усіх), що пояснюють, уточнюють і в багатьох випадках подають широкі й високоцінні доповнення до головного тексту.

Струнка й логічна композиція твору, прозорий стиль і легко белетризована манера писання показують, що автор уміє майстерно розповідати й тому його книжку читається з непослабною увагою від першої до останньої сторінки.

Автор любується в соковитих висловах і зворотах мови, яким густо всіяний його текст. Деякі з них, одначе, як от "переплюнути", "розкукати", "подейкувати", "хрищений мир", "підняти хайдер", куди ж бо куцому до зайця", "дати хльору", "личила,як корові сідло", "заткнути за пояс", "забув віл, як телям був", "ні пес не гавкнув", "поминай як звали" і т. д., якось не дуже підходять для цього роду публікації й більше шкодять, ніж помагають текстові, бо зовсім непотрібно обнижують поважність і серйозність викладу. "Русін" та "руські" в цитатах з польської мови не слід би перекладати на "українець" та "український" (дивись примітка 6), бо вживання цього ("русін") чи того ("українец") терміну самими поляками показує їх наставлення до українства.

Брак детального змісту, — кожний бо розділ має свій дуже вимовний заголовок, утруднює користування книжкою після першого читання; самого тільки показника імен не вистачає. Трохи забагато теж друкарських помилок. З кожного іншого погляду технічне оформлення книжки (тверда обкладинка, добрий папір, виразний і приємний для ока шрифт) зразкове.

Само собою розуміється, що кілька вище зазначених дрібних, зрештою, завважень ні в чому не зменшують тривалої вартости цього цінного видання, й воно вповні заслуговує на високе признання й якнайширше розповсюдження.

Мирослав Небелюк

Ціна книжки в Канаді $ 15.00, поза Канадою $ 15.50 Замовляти у видавництві:

"Sribna Surma"
40 Homewood Ave., Apt. 608
Toronto, Ont., Canada
M4Y 2K2

Річна передплата 10 долярів
Ціна 1.75 долярів
Видається шість разів в рік

Printed by:

UKRAINIAN - AMERICAN PUBLISHING and PRINTING CO., INC.
2315 West Chicago Avenue -- Chicago 22, Ill., USA — Telephone: AR 6-6066